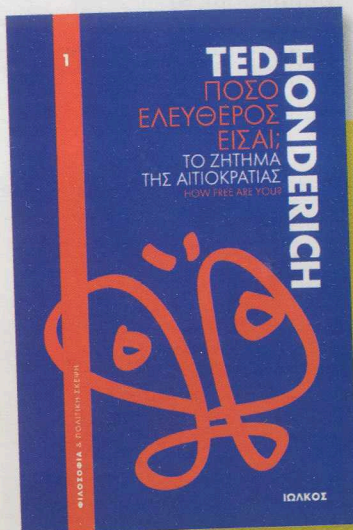

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάρτιος 2008 • τεύχος 164 • € 5

Ted Honderich
ΠΟΣΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΙΣΑΙ;
Το Ζήτημα της Αιτιοκρατίας

Ο κορυφαίος φιλόσοφος τάσσειται υπέρ μιας ιδιαίτερης μορφής επίλυσης του αιτιοκρατικού ζητήματος και στην παρούσα συμπληρωμένη έκδοση του βιβλίου του διατυπώνει ωριμότερες σκέψεις που αφορούν στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η δεύτερη αγγλική έκδοση (στην οποία στηρίχτηκε η παρούσα ελληνική) της περίφημης παγκοσμίως εισαγωγής στο μείζον φιλοσοφικό ζήτημα της αιτιοκρατίας και της ελευθερίας αναθεωρήθηκε πλήρως, ώστε να συνεκτιμηθεί τις επιστημονικές αντιπαραθέσεις που προέκυψαν από τη δημοσίευση της πρώτης το 2002.

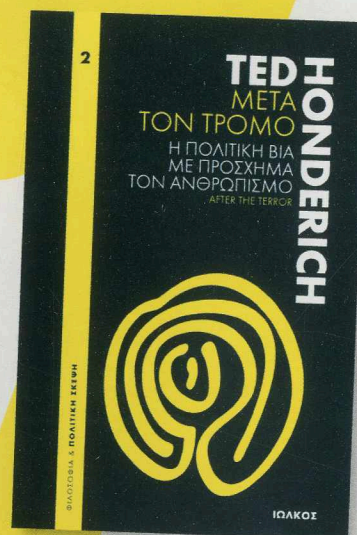
Σελίδες 288 / Τιμή 18,00 € / ISBN 978-960-426-435-3

Ted Honderich
ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΤΡΟΜΟ

Η πολιτική βία με πρόσημα τον Ανθρωπισμό

Στον απόηχο των γεγονότων της 11ης Σεπτεμβρίου, το βιβλίο μάς θέτει ενώπιον του ερωτήματος των ηθικών ευθυνών των ίδιων των δυτικών κοινωνιών, για την έξαρση της διεθνούς τρομοκρατίας. Σημαδεύει ανεξίτηλα και ανασκάπτει την περίφημη «ηθική του Ανθρωπισμού» της εποχής μας. Στρέφεται κατά της συμβατικής και απερίσκεπτης «ηθικής» των εξουσιαστών του πλανήτη μας.

Σελίδες 288 / Τιμή 18,00 € / ISBN 978-960-426-442-1

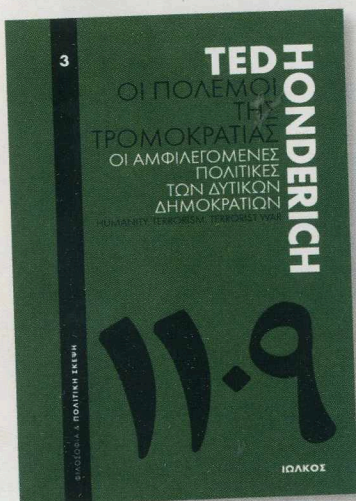

Ted Honderich
ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Οι αμφιλεγόμενες πολιτικές των δυτικών δημοκρατιών

Το έργο ρίχνει μια θαρραλέα ματιά στα πρόσφατα διεθνή πολιτικά γεγονότα, επικεντρωμένο περισσότερο στα μετά το Μάρτιο του 2003 και την αμερικανοβρετανική εισβολή στο Ιράκ. Η πολιτική-φιλοσοφική αυτή ερευνητική μελέτη αποτελεί τη φυσική συνέχεια και προέκταση του εξίσου τολμηρού και δυναμικού έργου «Μετά τον Τρόμο».

Σελίδες 320 / Τιμή 20,00 € / ISBN 978-960-426-449-0

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάρτιος 2008
τεύχος 164 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Ελεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. 132 άριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε να

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές

του έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Ελεφάντης

Ζωναρά 10, Άθήνα 11472

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Κωδικός: 1572

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Γιάννης Μπαλαμπανίδης, Έξήντα χρόνια φαγούρα	5
Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Δημοκρατία της Μακεδονίας: αυτή ή οικεία άγνωστη	7
Γιώργος Β. Ριτζούλης, Είναι τρελοί αυτοί οί Ρωμαίοι	9

Βασίλης Ζουναλής, 1968-2008: Τετελεσμένη καί παρούσα ιστορία της Άνανεωτικής Άριστερας	13
Νίκος Θεοτοκάς, Μιά έναλλακτική τελετή καθομολόγησης	16
Λουί Άλτουσέρ, Μάης «φοιτητικός» ή «έργατικός»	21
Δημήτρης Χασάπης, Κοινωνικές διαστάσεις της μαθηματικής πρακτικής	29
Παύλος Πανταζής, Ψυχολογίες καί μεθοδολογίες	33

Παναγιώτης Νούτσος, Στάθης Γουργουρής Έθνος-όνειρο. Διαφωτισμός καί θέσμιση της σύγχρονης Ελλάδας	39
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Έ έκσταση της τρέλας	42
Νίκη Κώτσιου, Όραμα αιώνιας ζωής	45
Έπιστολή Βασίλης Γ. Δρογκάρης, Νεο-έλληνες: ένas άπνους κόσμος	47
Άπό τίς τελευταίες έκδόσεις	49

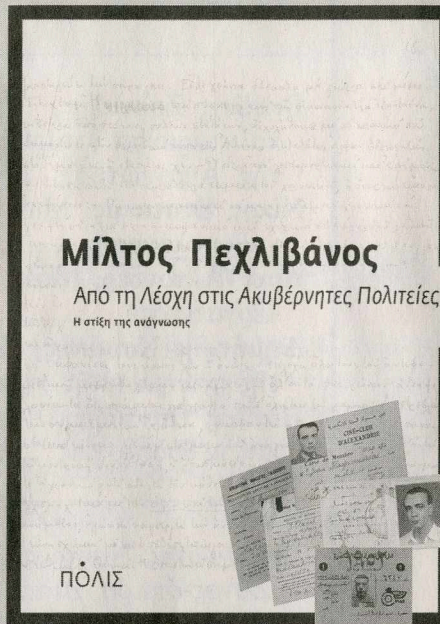

Έξώφυλλο: Μάρκ Σαγκάλ, Τσάρλι Τσάπλιν, 1925

Μίλτος Πεχλιβάνος

Από τη Λέσχη στις Ακυβέρνητες Πολιτείες

Η στίξη της ανάγνωσης

Το βιβλίο του Μίλτου Πεχλιβάνου περιγράφει τη ζωντανή σχέση του Στρατή Τσίρκα με τους συντρόφους του, τους αναγνώστες αλλά και τους ήρωές του. Παρακολουθεί την πορεία από τη Λέσχη στις Ακυβέρνητες Πολιτείες και επιχειρεί να σχεδιάσει τη βιογραφία της ίδιας της Τριλογίας.

Οι Ακυβέρνητες Πολιτείες κατατάσσονται στις πρώτες θέσεις του «κανόνα» της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ο Στρατής Τσίρκας έχει εύλογα χαρακτηριστεί ως ο σημαντικότερος εισηγητής καινών τρόπων στη μεταπολεμική μας πεζογραφία. Το έργο του αποτελεί προνομιακό πεδίο για να μελετηθεί η λογοτεχνία ως επικοινωνία, ως αλληλεπίδραση, ως ζωντανή σχέση ανάμεσα στο παρόν της συγγραφής, το παρελθόν της ιστορικής και πολιτικής μνήμης, αλλά και το μέλλον της ανάγνωσης. Τα τεκμήρια που προσκομίζονται δείχνουν πόσο εκτεταμένα άντλησε η συγγραφική πορεία του Τσίρκα από την πολιτική και αισθητική πρόσληψη του έργου του. Αποτυπώνουν τις αισθητικές, πολιτικές και ιστορικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον συγγραφέα και τους πρώτους αναγνώστες του. Υπογραμμίζουν τη ζωτική σημασία που είχαν για τον συγγραφέα τόσο η δημόσια σφαίρα της εποχής του όσο και η επίμονη αναζήτηση ενός αισθητικού στίγματος που θα υποδεχόταν τον ιστορικό και πολιτικό προβληματισμό. Κι όλα αυτά, σε μια εποχή που οι βίοι συχνά υπήρξαν εξίσου ακυβέρνητοι με τις πολιτείες.

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Βιβλιοπωλείο: ΑΙΟΛΟΥ 33, τηλ.: 210 36 43 382

Ἐξήντα χρόνια φαγούρα

Ἡ φετινή χρονιά εἶναι πλήρης ἐπετειῶν, πού ἀφοροῦν κυρίως τό 1968 (Μάης, Ἐνοσίχθων τῆς Πράγας, διάσπαση τοῦ ΚΚΕ). Ὑπάρχει ὅμως καί μιᾶ ἄλλη ἐπέτειος, ὄχι τόσο λαμπερή. Πρόκειται γιά τά ἐξηντάχρονα ἀπό τόν πόλεμο τοῦ 1948, πού «διαβάζεται» μέ δύο τρόπους: Πόλεμος τῆς Ἀνεξαρτησίας ἢ τῆς Ἀπελευθέρωσης γιά τούς Ἰσραηλινούς, Ἄλ Νάκμπα (Καταστροφή) γιά τούς Παλαιστίνιους, πού, ὅπως καί νά ἔχει, ὀδήγησε στήν ἴδρυση τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ. Ἐπί τῆ εὐκαιρία, λοιπόν, τῆς ἐπετείου, κυκλοφόρησε σέ πολλές εὐρωπαϊκές χῶρες ἕνα κείμενο διαμαρτυρίας, ὑπογεγραμμένο ἀπό ἀνθρώπους τῆς πολιτικῆς καί τῆς διανοήσεως, τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν.

Τό κείμενο φέρει τόν τίτλο «Ἐξήντα χρόνια Νάκμπα (Καταστροφή) γιά τόν παλαιστινιακό λαό» καί, ἀφοῦ προτάσσει ἕνα πρό δεκαετίας σχόλιο τοῦ Ἐντουαρντ Σαῖντ σχετικά μέ τή μή ἀποκατάσταση, παραδοχή καί ἀναγνώριση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων τῶν Παλαιστίνιων ἀπό τό Ἰσραήλ, ξεκινᾷ μέ τή φράση «Ἡ δημιουργία τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ πρὶν ἀπό 60 χρόνια ξερίζωσε ἑκατοντάδες χιλιάδες Παλαιστίνιους ἀπό τά σπίτια καί τή γῆ τους». Ὅμως οἱ Παλαιστίνιοι πρόσφυγες «κρατήθηκαν ἀπό τό ὄνειρο γιά ἐπιστροφή». Ἔτσι, «δέν ὑπάρχει λόγος γιά φέστες!», σύμφωνα μέ τό κείμενο, διότι, ἐξήντα χρόνια μετά, τό Ἰσραήλ συνεχίζει νά ἀρνεῖται στούς Παλαιστίνιους πρόσφυγες τά δικαιώματά τους, συνεχίζει νά κατέχει παλαιστινιακά ἐδάφη, νά ἀντιμετωπίζει τούς παλαιστίνιους πολίτες του μέ συνταγματικές διακρίσεις καί νά παραβιάζει τό Διεθνές Δίκαιο «μέ μιᾶ πρωτοφανή ἀτιμωρησία πού τοῦ ἐξασφαλίζει ἡ πλουσιοπάροχη οικονομική, διπλωματική καί πολιτική στήριξη ἀπό τίς ΗΠΑ καί τήν Εὐρώπη». Κάπως ἔτσι, «οἱ ἑορτασμοί γιά τά 60 χρόνια τοῦ Ἰσραήλ ἰσοδυναμοῦν μέ ἕνα χορό πού στήνεται πάνω σέ Παλαιστινιακούς τάφους ὑπό τούς στοιχειωμένους ἤχους τοῦ ξεριζωμοῦ».

Τό πλήρες κείμενο, στήν ἐλληνική ἐκδοχή του, ἐμφανίστηκε ὡς καταχώρηση στίς ἐφημερίδες τῆς 15.5.2008. Τό ὑπογράφουν δέ, «ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Κύπρο», πλῆθος δημοσίων προσώπων, ὅπως ὁ συγγραφέας Χρ. Γιανναρᾶς, ὁ Μανώλης Γλέζος, οἱ καθηγητές Γ. Γραμματικάκης καί Κ. Τσουκαλᾶς, οἱ συγγραφεῖς Σ. Μιχαήλ καί Π. Παπακωνσταντίνου, οἱ βουλευτές τοῦ ΚΚΕ Κ. Καζάκος, Λ. Κανέλλη καί Λ. Καφαντάρη, οἱ βουλευτές τοῦ ΣΥΡΙΖΑ Π. Κοροβέσης καί Γ. Ψαριανός, ὁ σκηνοθέτης Ν. Κούνδουρος, ὁ σκιτσογράφος Στάθης, οἱ καλλιτέχνες Δ. Τσακνῆς, Λ. Μαχαίριτσας καί Γ. Νταλάρας κ.ἄ.

Δέν θά εἶχα, ἐνδεχομένως, κανένα πρόβλημα νά προσυπογράψω μιᾶ κριτική τῆς στάσεως τοῦ Ἰσραήλ ἀπέναντι στούς Παλαιστίνιους (πρόσφυγες καί μή), τῆς κατο-

χῆς ἐδαφῶν καί τῶν ἐποικισμῶν, ἄν δέν ὑπῆρχε μία κρίσιμη λεπτομέρεια. Ἡ ὅποια-δήποτε κριτική θέση δέν μπορεῖ, δέν ἐπιτρέπεται ἠθικά καί πολιτικά, νά ἀπομειώνει ἕνα τόσο σύνθετο ζήτημα σάν τό παλαιστινιακό, ἀνάγοντάς το τελικά στό «προπατορικό ἀμάρτημα» τῆς ἴδρυσης τοῦ Ἰσραήλ —καί δὴ τῆ συμβολική ἡμερομηνία τῆς ἐξηκοστῆς ἐπετείου—, δηλαδή ἐντοπίζοντας τῆ «ρίζα τοῦ κακοῦ» στό ἀπλό γεγονός ὅτι τό κράτος αὐτό ὑπάρχει. Ὁχι μόνον ἐπειδὴ ἕνα κείμενο σάν αὐτό ἐκφράζει καί ἐκτρέφει ἕνα ἀπροϋπόθετα φιλοπαλαιστινιακό κλίμα, «ἀφελοῦς» ἀντιιμπεριαλισμοῦ καί ἀντιστασιακῆς, συγκινησιακῆς ὑφῆς, πού ἀκυρώνει κάθε προσπάθεια ψύχραιμης, πολιτικῆς προσέγγισης — πιασάριο, ὡστόσο, καθότι φαίνεται ὅτι στήν Ἑλλάδα διαχέεται σέ ὅλο σχεδόν τό πολιτικό καί ἰδεολογικό φάσμα, ἀπό τήν ἄκρα Ἀριστερά ὡς τό ΚΚΕ ἢ τόν ΣΥΡΙΖΑ, κι ἀπό ἐκεῖ ὡς τόν ἄλλοτε σκληρό πυρήνα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί μέχρι τήν ἐλληνορθόδοξη ἐθνικιστική Δεξιά, περνώντας βέβαια ἀπό τούς «ἐθνικούς, ἀντιστασιακούς» καλλιτέχνες. Κυρίως, ὅμως, διότι ἀντιλαμβάνεται τό Ἰσραήλ ὡς ἕνα ἀνιστορικό, μονολιθικό καί χωρίς (ἐσωτερικές) ἀντιθέσεις «κακό» κράτος πού, ἐξήντα χρόνια τώρα, εἶναι προσηλωμένο σέ μία δολοφονική πολιτική, καί ὡς ἐκ τούτου δέν τοῦ ἀναγνωρίζει —σέ αὐτό καί τούς πολίτες του— οὔτε τό δικαίωμα νά ὑπάρχει ἀλλά οὔτε καί τό γεγονός καθεαυτό ὅτι ὑπάρχει.

Δέν νομίζω λοιπόν ὅτι θά ἦταν πολιτικά ἐπωφελές, γιά κανέναν, νά ἐπανέλθει μία κατάσταση σάν αὐτή πού ἴσχυε πρὶν ἀκόμη τίς συμφωνίες τοῦ Ὁσλο, ὅπου, ἄν μὴ τί ἄλλο, τό Ἰσραήλ ἀναγνώρισε γιά πρώτη φορά τόν παλαιστινιακό λαό καί οἱ Παλαιστίνιοι τήν ὑπαρξή τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ πόλεμος τοῦ 1948 καί ἡ ἴδρυση τοῦ Ἰσραήλ μπορεῖ νά μοιάζει μέγιστη ἱστορική ἀδικία, ὡστόσο συνέβη, ὅπως συνέβη, καί ἔκτοτε εἶναι πραγματικότητα πού παράγει πραγματικά ἱστορικά καί πολιτικά ἀποτελέσματα — ὅπως ἄλλωστε ἰσχύει καί γιά τά περισσότερα κράτη-ἔθνη τῆς νεωτερικότητας. Εἶναι, λοιπόν, διακριτά ἐπίπεδα ἡ ἱστορική ἀλήθεια καί ἡ ἠθική δεοντολογία ἀπό τῆ μία (π.χ. εἶναι οἱ Ἰσραηλινοί «νέοι ἱστορικοί» πού τεκμηρίωσαν ὅτι τό 1948-49 800.000 Παλαιστίνιοι ἐκδιώχθηκαν ὀργανωμένα καί συστηματικά ἀπό τά χωριά τους) καί τό πολιτικό ἐπιχείρημα ἀπό τήν ἄλλη, ἰδίως μέσα στήν πολυπλοκότητα τῶν σχέσεων Ἰσραήλ-Παλαιστίνης, πού ἀγγίζουν ἰσορροπίες στόν ἀραβικό κόσμο, τήν Εὐρώπη καί τίς ΗΠΑ. Θά ἦταν προτιμότερο, νομίζω, νά συντασσόμαστε μέ ὄσους, Παλαιστίνιους καί Ἰσραηλινούς, στήν παρούσα κατάσταση καί μέ τά σημερινά δεδομένα, ἐπιδιώκουν τήν εἰρήνευση, τήν παύση τῆς κατοχῆς ἐδαφῶν, τήν ἀρχή «δύο ἔθνη, δύο κράτη», μέ πρωτεύουσα τήν Ἱερουσαλήμ (ἔστω χωρισμένη) καί ἀνοιχτά σύνορα στά ὄρια τῆς Πράσινης Γραμμῆς.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας: Αὐτή ἡ οἰκεία ἄγνωστη

Τό Σάββατο 17 Μαΐου πραγματοποιήθηκε στήν πόλη τῶν Σκοπίων μιά συνάντηση ανάμεσα σέ τέσσερις ἀντιμιλιταριστικές ὁργανώσεις ἀπό τή Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας (ἢ FYROM κατά τήν ἐλληνική κυβέρνηση, διαλέγετε καί παίρνετε) καί τήν ἐξ Ἑλλάδος ὁρμώμενη ἀντιεθνικιστική ἀντιμιλιταριστική πρωτοβουλία, στήν ὁποία συμμετέχουν ἑννέα ὁργανώσεις. Τά ἐρωτήματα πού ἀπασχολοῦσαν ἕνα μέρος, τουλάχιστον, αὐτῶν πού συμμετείχαμε στήν συνάντηση ἦταν πολλά καί κάποια ἀπό αὐτά ἔμειναν ἀναπάντητα. Τό σημαντικότερο ὅμως στήν ὅλη ὑπόθεση εἶναι πώς ἡ ἐπιτυχής ἀποπεράτωση τῆς συνάντησης μᾶς ἔπεισε ὅλους ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ὁ συντονισμός τῶν ὁργανώσεων καί ἀπό τίς δύο χῶρες σέ ἕνα εἰρηνιστικό, ἀντιεθνικιστικό σχῆμα πού νά ἔχει ἀντοχή καί διάρκεια. Οἱ λόγοι γιά τίς δυνατότητες ἐπιτυχίας ἑνός τέτοιου ἐγχειρήματος ἀπέναντι στήν ἐπίσημη, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, «διπλωματία» ἔχουν νά κάνουν μέ τίς ραγδαῖες μεταβάσεις πού λαμβάνουν χώρα στή γείτονα καί πού μόνο ἕνα ἐλάχιστο μέρος τους ἀποτυπώθηκε στό περιθῆριο τῆς ἀντιμιλιταριστικῆς συνάντησης.

Ἡ βασικότερη μετάβαση πού ἀφορᾷ ἄμεσα τίς ἀριστερές ὁργανώσεις στήν Ἑλλάδα σχετίζεται μέ τήν ἐμφάνιση μιᾶς, πρωτογενοῦς ἀκόμα, ἀπο-ευθυγράμμισης συγκεκριμένων ὁργανώσεων ἀπό τήν γραμμή τοῦ ἐπίσημου καί κρατικά τροφοδοτούμενου ἐθνικισμοῦ. Τή δεκαετία τοῦ '90 ἡ σχέση τῆς ἐλληνικῆς ἀριστερᾶς μέ τόν μακεδονικό ἐθνικισμό ἦταν, κατά βάση, μιά σχέση μηδενικοῦ ἀθροίσματος. Δηλαδή ὅταν κάποια ἀριστερή ὁργάνωση στήν Ἑλλάδα ὑποστήριζε τό δικαίωμα τοῦ Μακεδονικοῦ λαοῦ νά ἐπιλέξει ἐλεύθερα ἕνα ὄνομα γιά τό κράτος του, αὐτόματα καταγραφόταν ἀπό τούς ἐπίσημους καί τούς ἡμι-ἐπίσημους φορεῖς τῆς Μακεδονίας ὡς, περίπου, ἐθνικός σύμμαχος. Ἡ τελευταία ἀντιμιλιταριστική συνάντηση, πού ὁ τίτλος της ἦταν *Βέτο στόν ἐθνικισμό, ἐμπάργκο στόν μιλιταρισμό, ἔξω ἀπό τό NATO*, ἔδωσε τέλος στήν ἀπροϋπόθετη φιλοξενία, ἀπό τήν πλευρά τῶν μακεδονικῶν ἀρχῶν, στίς ἐλληνικές ἀντιεθνικιστικές πρωτοβουλίες. Ἡ ἐκδήλωση, μολονότι εἶχε προγραμματιστεῖ νά γίνει σέ ἕνα κρατικά διαχειριζόμενο πνευματικό κέντρο, τήν τελευταία στιγμή ἀκυρώθηκε καί τελικά πραγματοποιήθηκε σέ ξενοδοχεῖο πού βρισκόταν στά προάστια τῆς πόλης τῶν Σκοπίων. Ἡ οὐσιαστική ὅμως ἀλλαγή ἀποκαλύφθηκε κατά τή διάρκεια τῆς ἐκδήλωσης. Μέ εὐχάριστη ἔκπληξη συνειδητοποιήσαμε πώς οἱ ἐκπρόσωποι τῶν μακεδονικῶν ἀντιμιλιταριστικῶν ὁργανώσεων, ὅλοι συνομήλικοί μας γύρω στά τριάντα, μιλοῦσαν τήν ἴδια γλώσσα μέ ἐμᾶς. Κατήγγειλαν τούς ἐθνικούς μύθους, μίλησαν γιά τόν ἐθνικισμό ὁ ὁποῖος καλύπτει πάντα βρώμικες ὑποθέσεις καί γύρισαν τήν πλάτη τους στό NATO.

Ἡ ἀντιμιλιταριστική-ἀντιεθνικιστική πορεία πού ἀκολούθησε τήν ἐκδήλωση, μᾶς ἀπόκάλυψε τήν ἀρχή μιᾶς δεύτερης μετάβασης, πού αὐτή τή φορά εἶχε νά κάνει μέ τίς ἐσωτερικές ἐξελίξεις στή χώρα. Στό πάρκο πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τό μακεδονικό κοινοβούλιο, καί ὅπου κατέληξε τό μπλόκ τῆς πορείας, ἔχουν κατασκηνώσει ἐδῶ καί ἐνάμισι χρόνο ἀπολυμένοι ἐργαζόμενοι, θύματα τῶν ἰδιωτικοποιήσεων τοῦ δημόσιου τομέα. Λίγα μέτρα παρακάτω, στήν κεντρική πλατεία τῆς πόλης, ἐτοιμαζόταν μιά μεγάλη συναυλία τοῦ ἀμερικανο πόπ συγκροτήματος Sugar Babes πού διοργάνωνε ἡ Deutsche Telekom μέ ἀφορμή τήν ἐπέκτασή της στή Βαλκάνια. Παράλληλα, ἡ προεκλογική περίοδος περιστρέφεται κατά βάση γύρω ἀπό τήν οικονομική κρίση πού μαστίζει τήν μακεδονική οικονομία. Ὅλα τά παραπάνω συνιστοῦν, τό δίχως ἄλλο, σημάδια κοινωνικῶν ζυμώσεων πού συντελοῦνται σέ αὐτή τή νεόκοπη δημοκρατία, τό μέγεθος καί ἡ ἐπίδραση τῶν ὁποίων εἶναι δύσκολο νά προσδιοριστεῖ. Τό σίγουρο εἶναι πώς αὐτή ἡ ρευστή κατάσταση ἀφήνει μεγάλα περιθώρια ἀπροσδιοριστίας ὡς πρός τή διαμόρφωση τῶν νέων κοινωνικοπολιτικῶν συσχετισμῶν, καθώς ἡ πολιτική κληρονομιά τῆς δεκαετίας τοῦ '90 ἔχει ἀρχίσει νά γεννᾷ ἀδιέξοδα. Τά σημάδια αὐτῆς τῆς κληρονομιάς εἶναι ἔντονα χαραγμένα στούς θεσμούς τῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας σήμερα. Ἐνα μὴ λειτουργικό κοιμματικό σύστημα πού ἀπαρτίζεται ἀπό καμιά εἰκοσαριά κόμματα, τά περισσότερα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι προσωποκεντρικά, ἐνῶ τά μαζικότερα ἀπό αὐτά κινητοποιοῦνται σέ ἐθνοτική ἀλλά ὄχι συγκρουσιακή βάση. Ἐνας κοινωνικός σχηματισμός μέ ρευστή ταξική διάρθρωση, ἀφοῦ ἀκόμα δέν ἔχει κρυσταλλωθεῖ μιά κάποιου τύπου ἰσχυρή ἀστική τάξη οὔτε ἔχουν παγιωθεῖ τά μεσαῖα στρώματα. Ἐνα κράτος σέ ἀναζήτηση ἐθνικῆς ταυτότητας (καί ὄχι τό ἀντίστροφο) πού ἐδῶ καί δεκαπέντε χρόνια ἀναζητεῖ μιά ταμπέλα τήν ὁποία ὁ γείτονας του ἀρνεῖται νά παραχωρήσει. Ἐνας λαός φοβικός καί ἀποκομμένος πού γιά νά μετακινηθεῖ σέ ὁποιαδήποτε χώρα τοῦ κόσμου, πλὴν τῆς Ἀλβανίας, χρειάζεται βίζα. Δέν θά κουράσω ἄλλο συνεχίζοντας τήν ἀπαρίθμηση· νομίζω ὅτι τά παραπάνω ἀρκοῦν γιά νά στοιχειοθετήσουν τήν ὑπόθεση μιᾶς ἀλλαγῆς στήν γειτονική χώρα.

Οἱ δύο μεταβάσεις πού περιγράφηκαν παραπάνω συνιστοῦν μιά δομή πολιτικῶν εὐκαιριῶν, ἡ ὁποία ἐνδεχομένως νά συνεισφέρει στήν ἀνάπτυξη κινηματικῶν δράσεων ἀνάλογων μέ αὐτή πού ἐπιχειρήσαμε τόν περασμένο Σαββατοκύριακο. Μὴν προτρέχουμε ὅμως, οἱ σύντροφοι ἀπό τήν Μακεδονία πού συμμετεῖχαν στήν ἐκδήλωση δέν ξεπερνοῦσαν τούς 50. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ κοινὴ ἐκδήλωσή μας ἔπαιξε σχεδόν σέ ὅλα τά μακεδονικά δελτία εἰδήσεων, σέ μιά περίοδο πού τό νά λές ὅτι πολιτεύεσαι μέ Ἑλληνες δέν εἶναι καί ὅ,τι καλύτερο μπορεῖ νά σοῦ συμβεῖ σέ αὐτή τή χώρα. Σέ κάθε περίπτωση οἱ σπόροι ἐνός ἀντιεθνικιστικοῦ κινήματος ὑπάρχουν· χρέος μας εἶναι νά τούς βοηθήσουμε νά ἀνθήσουν ἔνθεν καί ἔνθεν.

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος

Εἶναι τρελοί αὐτοί οἱ Ρωμαῖοι...

Ἡ ἀριστερή ὀλιγοφρένεια θύμα τοῦ μπερλουσκονικοῦ ἀνορθολογισμοῦ

I

Στὴν Ἰταλία, χάρις στὴν διεισδυτικὴ σκέψη τοῦ Ἀντόνιο Γκράμσι, γεννήθηκε κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ μία ἀπὸ τίς δυό ἢ τρεῖς μείζονες συμβολές τοῦ κριτικοῦ εὐρωπαϊκοῦ μαρξισμοῦ. Οἱ νεωτερισμοὶ τῆς ἔγιναν παράδοση καὶ ὁ φυλακισμένος ἡγέτης ἀπὸ τὴ Σαρδηνία ἔγινε ὁ μοναδικὸς ἴσως κλασικὸς τῆς πολιτικῆς θεωρίας πού συνεισέφερε ὁ μαρξισμός. Ἀλλὰ μετὰ τὸν τελευταῖο δημιουργικὸ καὶ πιστὸ ἐπίγονο, τὸν συμπατριώτη του Ἐνρίκο Μπερλιγκουέρ, οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ 1968 κληρονόμοι, ἐγκατέλειψαν τὴ γκραμισιανὴ κληρονομιά, χωρὶς νὰ τὴν ἔχουν ἀντικαταστήσει μὲ ἄλλη καλύτερη.

Κάπως ἔτσι μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ πολὺ ἀδρά τὸ δράμα τῆς ἰταλικῆς Ἀριστερᾶς, καὶ μᾶλλον ὅλου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Νότου. Ἡ γαλλικὴ περιπέτεια δέν διαφέρει ριζικά. Ἀκόμη πῶς ἀδρά, ἄς θυμηθοῦμε ὅτι ἡ γκραμισιανὴ κληρονομιά τῆς πολιτικῆς πράξης σχηματικὰ συμπυκνώνεται σὲ δυὸ ἔννοιες-κλειδιά: δημιουργία ἐνός ἱστορικοῦ συνασπισμοῦ πού συνδέει τὴν πολιτικὴ ἔκφραση τῆς Ἀριστερᾶς μὲ τὸν κοινωνικὸ κόσμο τῆς καθημερινότητας, κατὰκτηση σταθερῆς ἠθικοπολιτικῆς ἡγεμονίας μέσα στὴν κοινωνία, ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὸν κοινωνικὸ μετασχηματισμό.

II

Μετὰ τὸν παρατεταμένο «πόλεμο θέσεων» τῆς μεταπολεμικῆς Ἰταλίας, στὴ χώρα αὐτὴ τῆς μακροχρόνιας ἀνομίας μὲ τίς βαθιές πολιτικὲς ρίζες, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '80 παρατηρήσαμε, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἓνα γνώριμο δράμα: τὴν προσπάθεια νὰ ἐπιλυθεῖ μὲ δικαστικὸ τρόπο ἓνα κατεξοχὴν πολιτικό-κοινωνικὸ καὶ ἠθικὸ πρόβλημα, δηλαδή ἓνα ζήτημα ἡγεμονίας. Καὶ ἐνῶ ὁ πολιτικὸς χάρτης γινόταν στὰ δικαστήρια φαινομενικά ἀγνώριστος, μὲ τὰ κόκκαλα τοῦ Μοντεσκιέ νὰ τρίβουν γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη, ὁ Μπερλουσκόνι ἤδη σχημάτιζε ἀνενόχλητος τὸ μιντιακὸ του μονοπώλιο, μὲ τὴν ἰταλικὴ κοινωνία νὰ παρατηρεῖ ἐκπληκτικὴ καὶ ἀδρανὴς πῶς ὅλα ἄλλαζαν γύρω μὲ ὀρμὴ γιὰ νὰ συνεχίσουν στὸν ἴδιο γνώριμο δρόμο. Πάντοτε, οἱ πολιτικὲς δυνάμεις τῆς Δεξιᾶς δέν κάνουν λάθος νὰ κρατοῦν μεγάλο καλάθι, ὅσες φορές ἀκοῦν εἰσαγγελεῖς νὰ μπλέκουν μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ τοὺς πολιτικούς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ μετὰ τὸν Μπερλιγκουέρ κληρονόμοι τοῦ Γκράμσι, μὲ δεδομέ-

νους τούς βαθιούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς, τήν ἀδρανοποίηση τῆς παραδοσιακῆς ἐργατικῆς κουλτούρας καί τή συρρίκνωση τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου, ἐπιχείρησαν νά μετασχηματίσουν σταδιακά τήν πολιτική ἔκφραση τῆς Ἀριστερᾶς σέ ἕναν νέο «κεντροαριστερό» πολιτικό φορέα πού θά ἔμοιαζε πιά πολύ μέ τό ἀμερικανικό Δημοκρατικό Κόμμα. Στήν Ἰταλία, αὐτό τό ρευστό, ἐν ἐξελίξει σχῆμα, μπορούσε νά διαλέγεται, μέ συγκρούσεις καί ἐπαφές, κυρίως μέ τόν καθολικῆς ταυτότητας κόσμο, ὁ τελευταῖος ὅμως εἶχε μείνει πιά χωρίς ἀξιόπιστες δικές του πολιτικές ἐκφράσεις. Ἔτσι, κάθε ἐγχείρημα δοκιμασίας συμμαχιῶν ἢ «ἀνταγωνιστικῆς συνεργασίας» μέ σκοπό τήν ἠθικοπολιτική ἡγεμονία ἐξελίχθηκε πλέον ἐν μέσω πολιτικοῦ κενοῦ. Ὅστοςο θά μπορούσε κανεῖς νά παρατηρήσει ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ ἀμιγθοῦς Κόμματος τῆς Ἑλιᾶς, ὅπως φάνηκε στίς πρόσφατες ἐκλογές, εἶναι περίπου σέ ποσοστό ἴσες μέ τίς παλιές δυνάμεις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος καί ἴσες μέ τόν πυρήνα τῶν δυνάμεων πού ὑποστήριζαν σταθερά τήν προηγούμενη κυβέρνηση Πρόντι. Ἀξιοσημείωτη ἢ σταθερότητα, φαίνεται ὅμως ὅτι προφανῶς κανένας συνασπισμός δέν μπορεῖ νά γίνει στό ἐσωτερικό τῶν Δημοκρατικῶν. Κάπως ἀλλιῶς πολιτευόταν ὁ Μπερλιγκουέρ καί κάπως ἀλλιῶς ἔβλεπε τόν ἱστορικό συνασπισμό ὁ Γκράμισι.

III

Ἡ ἐναπομένουσα Ἀριστερά, ἡ κομμουνιστική καί ἡ συμπλέουσα; Εἶναι αὐτή πού «χάθηκε στή μετάφραση». Ἐνα σημαντικό μέρος ἀπό τούς κληρονόμους τοῦ 1968 πού εἶχαν συγχροτηθεῖ ἔξω ἀπό τό Κομμουνιστικό Κόμμα, δέν εἶχε ποτέ καμιά σχέση μέ τά γκραμισιανά σχήματα, οὔτε τώρα ἀπέκτησε, ἕνα ἄλλο, κυρίως τῆς προερχόμενης ἀπό τό Κομμουνιστικό Κόμμα Ἐπανίδρυσης, πρώην σύμμαχοι τοῦ Πρόντι, ἔχασε ἀπλῶς τήν ἐπαφή μέ τήν κοινωνική βάση. Μίλησε κανεῖς γιά ἱστορικό συνασπισμό; Καί οἱ κάποτε ἐλπιδοφόροι ἰταλοὶ Πράσινοι; Τί δουλειά εἶχαν αὐτοί οἱ Ὑδραῖοι στή Λάρισα;

Πίσω ἀπ' ὅλα αὐτά ὑπάρχουν οἱ παλιές ἢ νεότερες ἱστορίες πού ἀντιστρατεύονται κάθε προοπτική ἠθικοπολιτικῆς ἡγεμονίας. Ὅχι μόνον οἱ πιά ἀκραῖες πολιτικές ἐκφράσεις τῶν ἐπιγόνων τοῦ 1968, ἀλλά καί τό ὅλο μίγμα νοοτροπιῶν καί τρόπων πολιτικῆς ἔκφρασης πού διαμορφώθηκαν στά χρόνια τοῦ 1970-1980, μᾶλλον γεννοῦν τώρα πικρούς καρπούς τῆς ἀπαξίωσης τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου στήν πολιτική πράξη. Φαινόμενο γνώριμο σέ ὅλο τόν εὐρωπαϊκό Νότο, πού πλήττει ιδιαίτερα τή γενιά πού ἔχει σήμερα τά ἡνία σέ ποικίλα πεδία τῆς κοινωνίας.

Μιά νεότερη συμβολή ἀνάλογων ρευμάτων, ὁ ἀγώνας γιά ἀνατροπή τῆς παγκοσμιοποίησης ἀντί γιά πολιτικό δημοκρατικό ἔλεγχο τῆς διαδικασίας αὐτῆς, ἔχοντας ιδιαίτερο βάρος στίς χώρες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Νότου, λειτουργεῖ ἀκόμη πιά ἀποσυνθετικά, ὡς δημιουργός ψευδοῦς συνείδησης καί φοβικοῦ κλίματος, μιᾶς ψυχολογίας ἀντίστροφης ἀπό τή γκραμισιανή ἀπαισιοδοξία τῆς σκέψης καί αἰσιοδοξία τῆς βούλησης.

IV

Δεδομένου ὅτι ἡ πανηγυρική ἐκλογική ἐπιδοκιμασία τοῦ δεξιῦ λαϊκισμοῦ τείνει νά πάρει διαστάσεις ἐπιδημίας, ὅσες φορές συγκρούεται ἐκλογικά μέ ἀντιπάλους «κεντροαριστερούς» καί «ἀριστερότερους», ἀλλά ἀπολύτως ἀποξενωμένους μεταξύ τους, τίθενται καί ἐρωτήματα ἄκρως γκραμισιανά, πού ἀφοροῦν ὅλους τούς (πολύ διαφορετικούς μεταξύ τους) ἀντιπάλους τοῦ δεξιῦ λαϊκισμοῦ, κατεξοχὴν ὅμως τούς ἀριστερούς πού ἀντλοῦν ἀκόμη καί σήμερα ἀπό τὴν ἀναντικατάστατη γκραμισιανὴ πολιτικὴ παράδοση:

— Πῶς θά σπάσει τό «σιδερένιο κλουβί» μέσα στό ὁποῖο εἶναι κλεισμένο πολύ μεγάλο πλῆθος πολιτῶν πού ἀνήκουν στὰ χαμηλοῦ ἢ πολύ χαμηλοῦ εἰσοδήματος στρώματα, ἀλλά μέ ἐπιμένονσα σταθερότητα δέν θέλουν καί δέν μποροῦν νά ψηφίσουν μὴ δεξιό κόμμα;

— Στίς χῶρες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Νότου, σέ ἀντίθεση μέ τόν Βορρά, οἱ ἐπικρατοῦσες ἐγωιστικές καί ἡδονιστικές νοοτροπίες δυσκολεύουν πολύ τίς συγκλίσεις μέ νέα περιεχόμενα, μὴ ιδεολογικά καί μὴ ἄμεσα οἰκονομικά. Σ' αὐτό ὀφείλεται, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἡ μόνιμη ἀδυναμία στίς χῶρες αὐτές τῶν Πράσινων (τῶν σταθερὰ ἰσχυρῶν στή Βόρεια ἢ Κεντρική Εὐρώπη), ὅπως καί ἡ συρρίκνωση τῶν ἀριστερῶν πολιτικῶν δυνάμεων ταυτόχρονα μέ τό μαρasmus τῆς ἐργατικῆς κουλτούρας καί τὴν ἐξασθένηση τῶν συνδικάτων. Πῶς μποροῦν λοιπόν νά συγκροτηθοῦν νέοι ἠθικοπολιτικοὶ δεσμοί, ἀντίστοιχοι μέ τίς νέες συνθήκες, συνθήκες κοινωνικῆς καί οἰκολογικῆς κρίσης, μεταξύ δυνάμεων τῆς Ἀριστερᾶς καί ρευμάτων θρησκευτικῆς ἢ ἄλλης ἔμπνευσης (ὅπως π.χ. οἱ καθολικὲς στήν Ἰταλία); Καί εἶναι φανερό ὅτι τά πεδία σύγκλισης ὑπάρχουν.

— Εἶναι ἀποτελεσματικὴ (καί κυρίως εἶναι ὀρθή) ἡ πολιτικὴ πού ἀπευθύνεται προπάντων σέ ἐπιμερισμένα target groups, ὅπως τὴν ἀσκοῦν σήμερα μέ περίπου ὅμοιο τρόπο ἀριστεροὶ καί «κεντροαριστεροὶ» σέ Εὐρώπη καί Ἀμερική; Μήπως μιά πολιτικὴ ἡγεμονίας μπορεῖ καί πρέπει νά ἀπευθύνεται προπάντων στόν συνήθη πολίτη (τῆς χώρας ἢ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, λόγου χάριν), καί μάλιστα μέ τὴ σκληρὴ, ἀκλόνητη ὑπενθύμηση ὅτι μοιράζεται τὴν κοινὴ μοίρα νά εἶναι, μαζί μέ ἄλλα ὄντα, συγκάτοικος τοῦ πλανήτη Γῆ;

V

Καί ὡς κατακλιεῖδα: Πῶς νά διεκδικήσεις σήμερα τὴν ἡγεμονία στήν Ἰταλία (καί ὄχι μόνον), ὅταν ὁ ἀντίπαλος ἐλέγχει ἀπολύτως τηλεόραση, Τύπο καί ποδόσφαιρο, διαμορφώνει ὡς ἄλλος Λαζόπουλος τὴ μοντέρνα κουλτούρα τοῦ λαοῦ, καί ἐπιπλέον, τόσα χρόνια, μέ τόσους δικαστές καί εἰσαγγελεῖς νά τριγυρίζουν πάνω κάτω σάν μανιακοί, τόν ἀφήνεις νά παίξει στὰ γήπεδα αὐτά μόνος καί ἀνενόχλητος, ἢ, ἀκόμη χειρότερα, υἱοθετεῖς τό δικό του πολιτικὸ λεξιλόγιο καί lifestyle;

Γιώργος Β. Ριζούλης

ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ
 Ο Γκρέκο στη μεγάλη όθνη

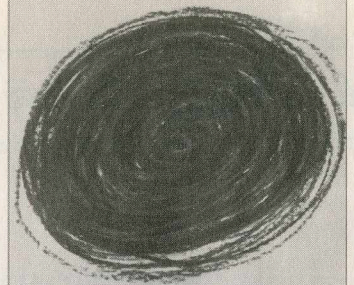
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΤΑΡΙΚ ΑΛΙ

1968

ΡΑΟ ΙΓΝΑΚΙΟ ΤΑΙΒΟ ΙΙ

ΑΓΡΑ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΑΤΣΑ
 ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ
 ΣΤΗΝ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ

ΤΟ «ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ» ΤΟΥ 18 ΑΝΩ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

GUGLIELMO CAVALLO

Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΣΜΑΡΑΓΔΑ ΤΣΟΧΑΝΤΑΡΙΔΟΥ - ΡΑΟ ΙΟ ΔΟΡΙΟ

ΑΓΡΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΓΑΠΗΤΟΣ

Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΔΙΗΓΗΣΗ
 ΣΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΠΕΡΣΙΑ - ΒΥΖΑΝΤΙΟ - ΦΡΑΓΚΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΑΓΡΑ

<http://www.agra.gr>

ANGELA Y. DAVIS

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΧΩΡΙΣ ΔΕΣΜΑ

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΦΥΛΑΚΕΣ
 ΚΑΙ Η ΑΝΕΚΠΑΡΩΤΗ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ EDUARDO MENDETA

ΕΛΛΗ ΠΑΠΠΑ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
 ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΥ ΜΑΡΣ

ΕΚΔΟΣΗ

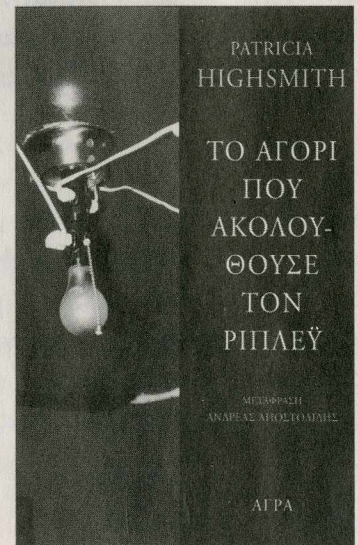
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΑ

PATRICIA
 HIGHSMITH

ΤΟ ΑΓΟΡΙ
 ΠΟΥ
 ΑΚΟΛΟΥ-
 ΘΟΥΣΕ
 ΤΟΝ
 ΡΗΠΛΕΪ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
 ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΓΩΣΤΟΠΟΥΛΗΣ

ΑΓΡΑ

1968-2008: ΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΝΕΩΤΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ*

του Βασίλη Ζουναλή

Η ἐγχώρια ἀνανεωτική Ἀριστερά εἶναι γόνος τῆς διάσπασης τοῦ ΚΚΕ τὸ 1968. Κύρια προϊόντα ἐκείνης τῆς διάσπασης ἦταν τὸ σοβιετόφιλο ΚΚΕ, τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ καὶ μιά σημαντική μερίδα ἀνέντακτων ἀριστερῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς τελευταίους παρακολούθησαν τὴν πορεία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, στή συνέχεια τῆς ΕΑΡ καὶ τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ-ἀνανεωτικῆ ἀριστερά (μετέπειτα ΑΚΟΑ) καὶ ἀργότερα τοῦ Συνασπισμοῦ, χωρὶς νά ὀργανωθοῦν, πλὴν ἐξαίρεσεων. Τὸ ἀμάλγαμα τῶν ὀργανωμένων στὰ παραπάνω κόμματα καὶ τῶν ἀνέντακτων πού παρακολουθοῦσαν τὴν πορεία τους βαφτίστηκε ἀνανεωτικῆ Ἀριστερά.

Ἀφετηρία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ὑπῆρξε ἡ ἀνάγκη ἀνάδειξης μιᾶς ἡγεσίας γιὰ τὸ ἐλληνικό κομμουνιστικό κίνημα, ἡ ὁποία θά προέκυπτε ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ κόμματος στὴν Ἑλλάδα βάσει δημοκρατικῶν διαδικασιῶν. Ἡ δυναμικὴ τοῦ ἐγχειρήματος ἀνέδειξε προοδευτικά καὶ τὴν ἀνάγκη ἰδεολογικῆς καὶ ὀργανωτικῆς χειραφέτησης ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ καὶ τὸ ΚΚΣΕ, μέχρις ἀπορρίψης τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ (καθυστερημένα, μὲ παλινωδίες καὶ ὄχι πάντοτε μὲ ριζικὸ καὶ ἐπαρκῆ τρόπο). Στὴν πορεία, τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ταυτίστηκε, κατὰ κάποιον τρόπο, μὲ τὸ γενικότερο ἰδεολογικὸ καὶ πολιτικὸ ρεῦμα τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ.

Ὁ νεολογισμὸς Εὐρωκομμουνισμοῦ (δημιούργημα τοῦ Ε. Λέβι, ἐφημερίδα *Λά Στάμπα*, 1975) προφέρθηκε γιὰ πρώτη φορά δημόσια ἀπὸ τὸν Ἐνρίκο Μπερλινγκουέρ στίς 3 Ἰουνίου 1976 (στὴ συνάντηση πού ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸ ΚΚΓ στό Πόρτ ντέ Παντέν). Σέ πείσμα τοῦ ἐλάχιστα ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρα του καὶ τοῦ εὐρω-

κεντρισμοῦ του, ὁ ὅρος ἐγινε δεκτὸς μὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο ἐνθουσιασμό ἐκτός ἀπὸ τὰ Κ.Κ. Ἰταλίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ ἀπὸ ἄλλα δυτικοευρωπαϊκά Κ.Κ. μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ (ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Κ.Κ. Ἰαπωνίας καθὼς καὶ ἀπὸ μίαν ἰσχυρὴν μειοψηφία τοῦ Κ.Κ. Μεξικοῦ).

Ὁ Εὐρωκομμουνισμὸς ἦταν γόνος τῆς διπλῆς κρίσης τοῦ 1968:

α) *Κρίση τοῦ σταλινισμοῦ* (Ἐνοῖξη τῆς Πράγας μὲ ἐπακόλουθο τὴ σοβιετικὴ ἐπέμβαση)

β) *Κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ* (Γαλλικὸς Μάης, Ἰταλικὸς «Μάης», ἀναλαμπὴ τῶν ἐργατικῶν ἀγῶνων καὶ νέα δημοκρατικά ὑποκείμενα, ὅπως νεολαία, φεμινισμός, οἰκολογία καὶ λοιπά).

Αὐτὴ ἡ διπλὴ κρίση ἐγκαλοῦσε σέ μίαν ἀποφασιστικὴ ἀλλαγὴ τῶν κομμουνιστικῶν πολιτικῶν, σέ μίαν ἐπαναθεμελίωση τῶν στρατηγικῶν, ἐγγράφοντας στὴν ἡμερήσια διάταξη τὴν ἀνάγκη ἀναδιατύπωσης τῆς σοσιαλιστικῆς προοπτικῆς, ἐκτός καὶ πέραν κάθε σοσιαλδημοκρατικῆς διαχείρισης καὶ κάθε μορφῆς σοβιετισμοῦ. Ὁ Εὐρωκομμουνισμὸς φάνταζε, μεταξὺ 1975-1977, ὡς ἡ κεντρικὴ ἰδέα πού συμπύκνωνε ἓνα καινούργιο ἱστορικό ρεῦμα στό κομμουνιστικό κίνημα, ἱκανὸ νά καλύψει αὐτὴν τὴν ἀνάγκη. Φάνταζε ὡς ὁ «*τρίτος δρόμος*» (ἰταλικὴ ὀρολογία) πού ἀπέρριπτε τὴ λογικὴ τῶν ὑπαρχόντων συνασπισμῶν καὶ τῶν μοντέλων τους. Ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιά, ἐγγράφονταν (μὲ σημαντικὴ καθυστέρηση) ἀφενὸς στό τολιατικὸ πολυκεντρισμὸ καὶ στὴν γραμμασιανὴ ἡγεμονία καὶ ἀφετέρου στὴ διάσπαση τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος (περιπτώσεις Τίτο καὶ Μάο).

Σ' αὐτές τὶς συνθήκες καὶ ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του, ὁ Εὐρωκομμουνισμὸς κληρονόμησε μίαν ἀντιφατικὴ ἱστορικὴ διαδικασία, τῆς ὁποίας τὰ θεωρητικά καὶ πολιτικά ὄρια πρόδωκαν ἀργότερα (1977-1981, κρίση τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ).

* Ἐπεξεργασμένη μορφή ὁμιλίας στὴν ἐκδήλωση "1968-2008": Ἡ ἀνανεωτικὴ Ἀριστερά σήμερα» πού ἔλαβε χώρα στό Ἡράκλειο, στίς 9 Ἀπριλίου 2008.

Ἄξιζει νά υπενθυμίσουμε ὅτι ὁ Εὐρωκομμουνισμός ἐμφανίστηκε ταυτόχρονα:

α) ὡς μία δημοκρατική-κυβερνητική στρατηγική ἀνάληψης τῆς ἐξουσίας βασισμένη στίς εἰδικές συνθήκες τῶν ἀναπτυγμένων καπιταλιστικῶν κρατῶν (κοινοβουλευτισμός, πλουραλισμός κομμάτων καί συνδικαλιστικῶν δυνάμεων, ὑψηλός βαθμός ἀνάπτυξης καί λοιπά), καί

β) ὡς μία δύναμη κριτικῆς ἀνανέωσης τοῦ κομμουνισμοῦ.

Διεκδίκησε, πράγματι, αὐξημένη ἀνεξαρτησία τῶν Κ.Κ. ἀπό τή Μόσχα πού εἶχε ἤδη πάρει σάρκα καί ὀστά μέ τήν ἀποδοκιμασία τῆς εἰσβολῆς στήν Τσεχοσλοβακία καί τήν ἐντεινόμενη κριτική γιά τήν ἀπουσία ἐλευθεριῶν καί πολιτικῆς δημοκρατίας στόν ὑπαρκτό σοσιαλισμό.

Στό κύριο, ὅμως, ζήτημα τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἤ μή χαρακτηριστήρα τῶν καθεστώτων τοῦ «ὑπαρκτοῦ», ὁ κυρίαρχος Εὐρωκομμουνισμός παρέμενε κατά κανόνα προσεκτικός καί καθόλου συνεπής μέ τίς παραπάνω κριτικές τοποθετήσεις του. Ἄμεσα ἤ ἔμμεσα, ὁμολογημένα ἤ ἀνομολόγητα, δέν ξεπέρασε τή θεωρία τῆς «παραμόρφωσης»: ἡ οἰκονομική βάση εἶναι ἐκεῖ σοσιαλιστική, ἀλλά τό ἐποικοδόμημα δέν εἶναι (ἀκόμη) δημοκρατικό (βλέπε καί τό 22ο Συνέδριο τοῦ ΚΚΓ ὅπου ξαναγύρισε ἡ παλιά θέση «ἐνός συνολικά θετικοῦ ἰσοζυγίου» τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, καθῶς καί τήν περίπτωση τέτοιων ἀντιλήψεων στήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ). Ὑπῆρξαν, βέβαια, καί σημαντικές ἐξαιρέσεις πού ἀρνοῦνταν τόν σοσιαλιστικό χαρακτήρα τοῦ «ὑπαρκτοῦ». Ἄλλωστε, αὐτό δέν συνέπαγεται ἡ θέση «ὁ σοσιαλισμός θά εἶναι δημοκρατικός ἤ δέν θά υπάρξει»;

Ἄν καί ὑπῆρχε συμφωνία ὅτι ἡ διαλεκτική δημοκρατίας/σοσιαλισμοῦ ἦταν τό θεμέλιο τῆς εὐρωκομμουνιστικῆς στρατηγικῆς, οἱ συγκεκριμένες ἐπεξεργασίες ἀφενός διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους καί ἀφετέρου παρέμεναν γενικόλογες καί ἀνολοκλήρωτες. Στή «φιλελεύθερη-κυβερνητική» ἐκδοχή τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ ἡ δημοκρατία θεωρήθηκε, κυρίως, ὡς κοινοβουλευτικός δρόμος γιά τήν ἐξουσία. Ὅθεν ἡ ἐπιμονή στόν πλουραλισμό, στήν ἐναλλαγή, στίς ἐκλογικές συμμαχίες. Στήν «ἀριστερή» ἐκδοχή του (Τρεντίν, Ἰνγκράο, Πουλαντζᾶς, Λακλάου καί λοιποί) ὁ τόνος δόθηκε στήν ἐπίτευξη μιᾶς «μαζικῆς δημοκρατίας» πού τροποποιεῖ τίς σχέσεις μεταξύ κυβερνῶντων καί κυβερνωμένων, μεταξύ μαζῶν καί ἐξουσίας, ὥστε νά ὀδηγηθοῦμε σέ μία μή κρατικιστική μετάβαση. Ὅθεν ἡ ἐπιμονή στήν ἀρθρωση ἀνάμεσα στήν ἀντιπροσωπευτική δημοκρατία καί τή δημοκρατία στή βάση, στήν παραγωγή, στήν κοινωνία (συμβούλια, αὐτοδιαχείριση). Ὅθεν ὁ κύριος ρόλος τῶν ἀνανεωμένων συνδικάτων καί ἡ σημασία τῶν κοινωνικῶν κινημάτων καθῶς καί τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐπιστροφή σ' ἕναν ὀρισμένο Γκράμαϊ.

Ἐνδεχομένως, ἡ ἀνομοιογένεια τῶν ἀνωτέρω ἐκδοχῶν θά μπορούσε νά ἀποδειχθεῖ γόνιμη. Αὐτή ἡ ἀνομοιογένεια φανέρωνε πῶς ἡ γενικόλογη ἐπαγγελία τοῦ

δημοκρατικοῦ δρόμου γιά τόν σοσιαλισμό δέν ἀρκοῦσε ἀπό μόνη της γιά τήν ἐπιτυχή ἐκβάση τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανέωσης. Τουναντίον, τόνιζε τήν ἀνάγκη ν' ἀρχίσουν ὅλα ἀπό τήν ἀρχή (ὄχι ἀπό τό μηδέν). Τόνιζε τήν ἀνάγκη περαιτέρω διαβούλευσης καί ἐμβάθυνσης στή διαλεκτική δημοκρατίας/σοσιαλισμοῦ. Δυστυχῶς, οἱ ἡγεσίες τῶν εὐρωκομμουνιστικῶν κομμάτων ἀκολούθησαν τόν εὐκολο καί ἀδιέξοδο δρόμο τῆς παράκαμψης τῶν ἀνοικτῶν ζητημάτων. Ἐγκατέλειψαν διαστικά, χωρίς οὐσιαστικό διάλογο, τή «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», τόν «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», τίς θέσεις γιά τήν «ταξική φύση» τοῦ κράτους καί τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, χωρίς νά ἔχουν δοθεῖ στό μεταξύ οἱ κατάλληλες ἀπαντήσεις στίς ἐνστάσεις γιά «καμουφλαρισμένο ρεφορμισμό» ἢ/καί γιά τό ἀδύνατον τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ἐνός κομμουνισμοῦ πού θέλει νά ἀποσταλινοποιηθεῖ ἐθνικοποιούμενος. Χωρίς στό μεταξύ νά ἔχει πάρει σάρκα καί ὀστά μία δημοκρατική-αὐτοδιαχειριστική στρατηγική, παρά μόνον ἕνας τυφλός τακτικισμός, ὁ Εὐρωκομμουνισμός περιέπεσε σέ βαθεῖα καί μοιραία γι' αὐτόν κρίση ταυτότητας. Κοινοτολογίς, αὐτή ἡ μοιραία κρίση ὀφείλεται μᾶλλον στόν τακτικισμό πού ἀντικατέστησε διαστικά τόν σταλινικό «μαρξισμό-λενινισμό», ὀφείλεται στίς ἀσυμβατότητες λόγων καί πράξεων, στήν ὀλιγωρία ἀπέναντι στίς ἐπερχόμενες καπιταλιστικές ἀλλαγές, στίς ἀντιφάσεις τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ, παρά στήν προϋπόθεση ἀφερεγγυότητα καί τελική κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ συγκυρία τῆς δεκαετίας τοῦ '70 (κρίση τοῦ σταλινισμοῦ, κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ καί εἰδικότερα κρίση τοῦ κράτους πρόνοιας) φούσκωσε, ἀρχικά, τά πανιά τοῦ Εὐρωκομμουνισμοῦ πριμοδοτώντας τίς ψευδαισθήσεις του. Τελικά, ὅμως, αὐτές οἱ κρίσεις εὐνόησαν τόν νεοφιλελευθερισμό (Ρήγκαν, Θάτσερ), τή σοσιαλδημοκρατία καί τόν λαϊκισμό (στή χώρα μας εὐνοήθηκε τό ΠΑΣΟΚ). Ἀκόμη καί στό προνομιακό γιά τόν Εὐρωκομμουνισμό πεδίο τῆς Δημοκρατίας καί τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ, ἡ κυρίαρχη ἀντίληψή του παρέμενε μᾶλλον γραμμική, παρωχημένη καί ἀμυντική (ἐναντίον τῶν κινδύνων πραξικοπήματος στήν Ἰσπανία, τῆς τρομοκρατίας στήν Ἰταλία, τῆς ἐπανόδου τῆς δικτατορίας στήν Ἑλλάδα-ΕΑΔΕ).

Ἄς ἐπιστρέψουμε, ὅμως, στή δική μας ἀνανεωτική Ἀριστερά. Παρ' ὅλες τίς ἀδυναμίες, τίς ἀσάφειες καί τίς ἀντιφάσεις της, οἱ ἰδέες της γιά τό κόμμα, τή δημοκρατία, τήν Εὐρώπη, τίς σχέσεις μέ τίς μάζες, τήν αὐτονομία τοῦ συνδικαλισμοῦ καί τῶν κινημάτων, γιά τά ἐθνικά θέματα, τήν ἐλληνική κοινωνία καί ἱστορία, καί πάντως ἀπ' ὅλα γιά τόν δημοκρατικό δρόμο γιά τόν σοσιαλισμό («ὁ σοσιαλισμός θά εἶναι δημοκρατικός ἤ δέν θά υπάρξει», Νίκος Πουλαντζᾶς), εἶχαν σημαντική ἀπήχηση καί παραμένουν ἐπίκαιρες, πλὴν πολιτικά περιθωριοποιημένες. Ἀκόμη καί στόν κληρονόμο τῆς ἱστορικῆς ἀνανέωσης, στόν Συνασπισμό, εἶναι πολιτικά

μειοψηφικές. Αυτή είναι η μοίρα των ιδεών που παραμένουν απλώς ιδέες: χάνουν την ήγemonία τους.

Όπως γράφει και ο Άγγελος Έλεφάντης, μετά το συνέδριο του 2004, για την πλειοψηφία του Συνασπισμού επικράτησε η άποψη «άνανέωση τέρμα» (Πολίτης, τεύχος 138, Νοέμβριος 2005). Τό επίθετο «άνανεωτική» έχει αντικατασταθεί από τό «ριζοσπαστική» (ΣΥΡΙΖΑ-Συνασπισμός Ριζοσπαστικής 'Αριστεράς). Πόσο, όμως, ριζοσπαστική είναι μία 'Αριστερά που περιορίζει τή δράση της σ' έναν αντισυστημικό άρνητισμό, σ' έναν ανούσιο καταγγελτισμό τής παγκοσμιοποίησης και τού νεοφιλελευθερισμού; Πόσο ριζοσπαστική είναι μία 'Αριστερά χωρίς ριζοσπαστικές προτάσεις, ή όποια περιορίζει τά όράματα και τίς επαγγελίες της σ' ένα κράτος-πατέρα, ίατρό κάθε καπιταλιστικής νόσου; Μέ ποιούς άδιευκρίνιστους πόρους θά εξασφαλίζει αυτό τό κράτος τήν εύημερία όλων, άνεξαρτήτως προσπαθειών και μεταρρυθμίσεων, χωρίς μάλιστα νά θιγούν οι όποιες «κεκτημένες» ανισότητες; (Πρόσφατο παράδειγμα ή στάση τού Συνασπισμού/ ΣΥΡΙΖΑ για τό ασφαλιστικό).

Ό αντισυστημικός χαρακτήρας τής 'Αριστεράς είναι αυτόνοτος. Η 'Αριστερά που πασχίζει για τή σοσιαλιστική άλλαγή άντιμάχεται, προφανώς, τό υπάρχον σύστημα. Άντιμάχεται τά συγκεκριμένα ύποσυστήματα και τούς θεσμούς τους που φαλκιδεύουν τή δημοκρατία περιορίζοντάς τήν στά τυπικά πλαίσια τού κοινοβουλευτισμού και έμποδίζουν τόν οικονομικό και γενικότερο έκδημοκρατισμό. Άντιμάχεται τήν καπιταλιστική πρακτική τού ενός και μοναδικού κριτηρίου (οικονομική άποτελεσματικότητα) στή λήψη των άποφάσεων. Άντιμάχεται τήν άτομική «όρθολογικότητα» που καταλήγει σέ συλλογική άνορθολογικότητα μέ βλαβερές, μεταξύ άλλων, οικολογικές συνέπειες. Πράγματα γνωστά, χιλιοειπωμένα.

Τό μεγάλο ζητούμενο, πάντως, είναι τό πώς άντιμάχεται ή 'Αριστερά τήν ύπάρχουσα κατάσταση. Η 'Αριστερά τού δημοκρατικού δρόμου για τόν σοσιαλισμό δέν γυρίζει τήν πλάτη της, ούτε άμελεί για τή θετική συμβολή της, στήν άντιμετώπιση των παθογενειών τού παρόντος. Χωρίς ριζοσπαστικές, συγκεκριμένες και ταυτόχρονα έφικτές προτάσεις θεραπείας ή/και χωρίς τή δημιουργία «σοσιαλιστικών νησίδων» στο καπιταλιστικό άρχιπέλαγος, τό μεγάλο στοίχημα τού δημοκρατικού δρόμου για τόν σοσιαλισμό, τό στοίχημα τής ήγemonίας των ιδεών του, είναι χαμένο από χέρι. Οι ήγέτες τού Συνασπισμού και τού ΣΥΡΙΖΑ άποστρέφονται μία τέτοια πολιτική όπως ο διάβολος τό λιθάρι. Γιατί; Θεωρούν, έτσι κι άλλιώς, χαμένο αυτό τό στοίχημα; Πιστεύοντας ότι ή προϊούσα δημοσκοπική και ή άναμενόμενη έκλογική ένδυνάμωση τού ΣΥΡΙΖΑ όφείλονται άποκλειστικά στον αντισυστημικό κινηματικό άρνητισμό, αφήνοντας τά δύσκολα γι' άργότερα; Σέ κάθε περίπτωση λαθεύουν. Κρίμα!

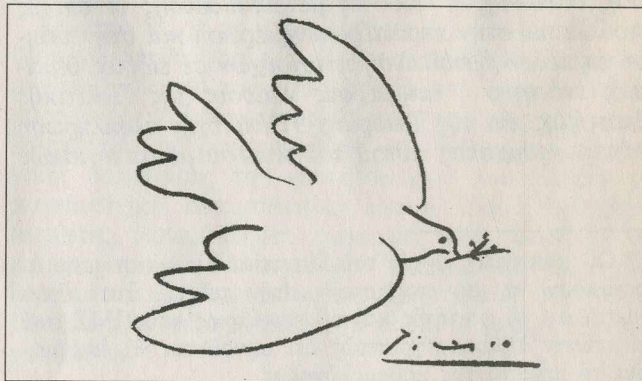
Έξηγούμαι. Είναι κρίμα νά χαθεί αυτή ή μοναδική εύκαιρία για τόν Συνασπισμό (και τόν ΣΥΡΙΖΑ) νά ά-

πευθυνθεί στο 15% των δημοσκοπήσεων και γενικότερα στήν έλληνική κοινωνία μέ θετικό προγραμματικό λόγο. Νά συνδεθεί έτσι, ουσιαστικά και νά έμπνεύσει, ένα τόσο σημαντικό άκροατήριο, παραμερίζοντας τή λειωρία των άλλων κομμάτων (δίκην νεόπλουτου), τούς λεονταρισμούς και τίς ανούσιες κορώνες. Άργότερα, τά πράγματα θά είναι μάλλον χειρότερα: τά «άνθη τού κακού» που άρχισαν νά εύδοκίμουν στο θερμοκήπιο τού αντισυστημικού άρνητισμού θά έχουν στο μεταξύ έκμηδενίσει κάθε άνανεωτικό ριζοσπαστισμό.

Η παρούσα ιστορία τής άνανεωτικής 'Αριστεράς, όπως και κάθε παρούσα ιστορία, είναι προσδιορισμένη μόνον έν μέρος από τό τετελεσμένο παρελθόν της, καθόσον ή παρούσα, ή ζώσα ιστορία, είναι άνοιχτή σέ ένα μή τετελεσμένο και έπομένως άστάθμητο μέλλον. Αυτή ή ζώσα ιστορία δέν ύπακούει σέ νόμους παρά σέ κάποιες σταθερές. Θά δικαιούμαστε νά αισιοδοξούμε για τό μέλλον τής άνανεωτικής 'Αριστεράς, άν μεταξύ των σταθερών κυριαρχήσει ή σταθερά τής διαπάλης άνάμεσα στον αντισυστημικό άρνητισμό τής πλειοψηφίας τού Συνασπισμού και στίς συγκεκριμένες ριζοσπαστικές προτάσεις, από τή σκοπιά τού δημοκρατικού δρόμου για τό σοσιαλισμό, τής μειοψηφίας. Αυτό είναι τό στοίχημα των οργανωμένων και των άνέντακτων άριστερών που προσδίδουν σέ μία άνανεούμενη άνανεωτική 'Αριστερά.

Προσοχή. Τό ζητούμενο δέν είναι νά καταδικαστεί γενικά και άφηρημένα ο αντισυστημικός άρνητισμός, αλλά νά γίνει κατανοητό πώς ο αντισυστημικός άγώνας όφείλει νά μήν περιορίζεται σέ άρνήσεις, διότι έτσι αυτοευνουχίζεται. Όφείλει νά μπολιάζεται μέ ριζοσπαστικές μεταρρυθμιστικές και έφικτές προτάσεις σέ κάθε περίπτωση.

Μόνον αυτός ο συνδυασμός δίνει προοπτικές μονιμότερης ήγemonίας των ιδεών μας. Άς δώσουμε τήν εύκαιρία, ανά περίπτωση, σ' αυτόν τόν συνδυασμό. Στόν κόσμο δέν ύπάρχουν παρά οι περιπτώσεις, οι καταστάσεις, τά πράγματα που πέφτουν πάνω μας, πολλές φορές, άπροεξοικισμένα. «Ό κόσμος είναι ό,τι πέσει πάνω μας» (Βιτγκενστάιν). Άς φροντίσουμε νά καρποφορήσει ή συνάντησή μας μέ τό 15% που «έπεσε πάνω μας», στο βαθμό που εξαρτάται από έμάς. Ό χρόνος πιέζει.

ΜΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΤΕΛΕΤΗ ΚΑΘΟΜΟΛΟΓΗΣΗΣ

του Νίκου Θεοτοκά

Τό κείμενο που ακολουθεί εκφωνήθηκε την Παρασκευή 18 Απριλίου 2008, κατά την τελετή καθομολόγησης των πρώτων διπλωματούχων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Έπιστήμη και Ιστορία» του Τμήματος Πολιτικής Έπιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Κύριε Πρύτανη, κύριε Αντιπρύτανη,*
κύριε Πρόεδρε του Τμήματος,
κυρίες και κύριοι,
άγαπητές και άγαπητοί συνάδελφοι,
φίλες και φίλοι,

Η διεύθυνση του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Έπιστήμη και Ιστορία» οās ευχαριστεί θερμά όλες και όλους εσάς, τους φοιτητές και τις φοιτήτριές μας, για τό γεμάτο προσμονές ταξίδι που ξεκινήσαμε μαζί πριν από τρισήμισι περίπου χρόνια. Όπως προβλέπει ο ολοκληρωμένος πιά και παραδοτέος στό ΕΠΕΑΕΚ II Όδηγός Σπουδών, τό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Πολιτική Έπιστήμη και Ιστορία» υποστηρίζει σπουδές μεταπτυχιακής έρευνας, που οδηγούν σέ πρόταση εκπόνησης διδακτορικής διατριβής ή σπουδές μετεκπαιδευσης οι όποιες αποβλέπουν στην περαιτέρω ενήμερωση και στην ύψηλου επιπέδου εξειδίκευση πτυχιούχων σέ ειδικές θεματικές ενότητες ή επί μέρους κλάδους της Πολιτικής Έπιστήμης και της Ιστορίας. Η έπιτυχής ολοκλήρωση του προγράμματος αυτού του κύκλου μεταπτυχιακών

σπουδών οδηγεί στην άπονομή Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στις κατευθύνσεις της «Πολιτικής Έπιστήμης» και «Νεότερης Ιστορίας».

Τούτη ή διατύπωση δέν είναι κενό γράμμα. Παραπέμπει στην καταστατική άρχή του μεταπτυχιακού μας, που προσπαθήσαμε νά την κρατήσουμε μέ συνέπεια, παρά τίς θεσμικές ανεπάρκειες που χαρακτηρίζουν τό πανεπιστημιακό περιβάλλον και τίς άπρόσμενες πολλές φορές δυσκολίες που αντιμετώπισαμε. Προσπαθήσαμε, θέλω νά πώ, νά κρατήσουμε μέ συνέπεια τόν στόχο ένταξης των μεταπτυχιακών μαθήσεων σέ ένα σύστημα παραγωγής γνώσης, σέ ένα σύστημα δηλαδή διδασκαλίας και προαγωγής της έρευνας. Πρόκειται, δυστυχώς, για άνεξερευνητες έν πολλοίς άκόμη ήπείρους στόν τόπο μας. Τό τεκμήριο των δημοσιευμένων στόν διαδικτυακό τόπο της βιβλιοθήκης του Παντείου, στην έξαιρετική ήλεκτρονική βάση δεδομένων «ΠΑΝΔΗΜΟΣ», των διπλωματικών σας έργασιών μαρτυρεί για του λόγου τό άληθές.

Περισσότερες από πενήντα πρωτότυπες έπιστημονικές μελέτες, ή πρώτη σοδιά του μεταπτυχιακού μας προγράμματος, είναι στή διάθεση και στην κριτική άποτίμηση της έπιστημονικής και έρευνητικής μας κοινότητας. «Η δημοσίευσις είναι ψυχή της δημοκρατίας», έγραφαν τά Έλληνικά Χρονικά του Ιωάννη Ιακώβου Μάγερ ή δημοσίευσις είναι ψυχή και της έπιστήμης. Η σοδεία που έφερε ή δουλειά σας είναι εκτεθειμένη στή δημόσια κριτική της έπιστημονικής και έρευνητικής κοινότητας.

ΣΟΦ

* Οι πρυτανικές άρχές του Παντείου Πανεπιστημίου άποφάσισαν νά μήν παραστούν στην τελετή, όταν έγινε γνωστό ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του ΠΜΣ που άρίστευσαν δήλωσαν γραπτώς ότι άρνούνται νά εκφωνήσουν τό κείμενο της καθομολόγησης.

Σέ λίγο θά κληθεíte νά παραλάβετε τό δίπλωμά σας. Τό γεγονός αυτό σηματοδοτεί τό τέλος ενός κύκλου αλλά, ταυτόχρονα, είναι ένα σταθερό θεμέλιο για την έδραίωση του ΠΜΣ «Πολιτική Έπιστήμη και Ιστορία» στόν άκαδημαϊκό χώρο. Πρόκειται για σταθμό σέ μία

μαθητεία, πού γιά πολλές καί πολλούς από εσάς θά σημαίνει τό ξεκίνημα άτομικών καί συλλογικών διαδρομών στά πεδία τής έπιστήμης, τής έρευνας καί τών διδακτορικών σπουδών.

Συμμετείχατε σέ διδακτικές διαδικασίες μέ νέους καί έκλεκτούς στή δουλειά τους έπιστήμονες, μέ μέλη ΔΕΠ τού Τμήματος Πολιτικής Έπιστήμης καί Ιστορίας, μέ μέλη ΔΕΠ άλλων τμημάτων τού Παντείου Πανεπιστημίου, τού ΕΜΠ, τού Πανεπιστημίου Αθηνών, τού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τού Πανεπιστημίου Κρήτης, μέ έρευνητές τού Ίνστιτούτου Νεοελληνικών Έρευνών τού Ε.Ι.Ε. καί τού Έθνικού Κέντρου Κοινωνικών Έρευνών. Περισσότεροι από έξήντα διδάσκοντες, περισσότερα από έξήντα τριώρα σεμινάρια, περισσότερες δηλαδή από έπτακόσιες πενήντα ώρες διδασκαλίας σέ έξαμηνιαία δάση.

Είχατε τήν ευκαιρία νά συναντήσετε δασκάλους όπως ό Σπύρος Ασδραχάς (πού κάποιες από τίς ιδέες του ενέπνευσαν τή δημιουργία τού μεταπτυχιακού μας) καί ό Άγγελος Έλεφάντης, ό Τριαντάφυλλος Σκαδενίτης ή ό Βαγγέλης Μπισσώρης πρόσωπα πού τά τιμά ή έπιστημονική κοινότητα, μά πού τό έλληνικό πανεπιστήμιο δέν τούς έδωσε ώς τώρα έντολή διδασκαλίας. Είχατε τήν έπιλογή νά βρεθείτε στους χώρους τού Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών, τών Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, στίς αίθουσες διδασκαλίας τού Πανεπιστημίου Αθηνών καί τού Έθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Καί είχαμε, δυστυχώς, τήν άτυχία νά προλάβει ό θάνατος τή συμμετοχή τού Φίλιππου Ηλιού στό πρόγραμμα τών μεταπτυχιακών σεμιναρίων.

ΕΙΣ

Ξέρετε πώς συναντήσαμε, όλες καί όλοι, δυσκολίες πού κάποιες στιγμές έμοιαζαν νά είναι πρακτικά άνυπέρβλητες. Ανύπαρκτες σχεδόν ύποδομές, δύο στενάχωρες αίθουσες μέ λειψές καρέκλες, μέ πίνακες πού τούς μαζέψαμε από τά σκουπίδια, μέ όρθίους καί καθημένους στό πάτωμα. Όταν άπέναντι από τήν 315, τήν άποθήκη όπου διεξάγονται τά σεμινάρια, ή διπλάσιας τουλάχιστον έκτασης αίθουσα είχε παραχωρηθεί έν κρυπτώ σέ συγκεκριμένη φοιτητική παράταξη πού διέθετε τά κουκιά νά άναδεικνύει πρυτανικές άρχές. Τά ξέρετε, τά ξέρουμε, ή γκρίνια περιττεύει. Αυτή είναι ή πραγματικότητα μέ τήν όποία παλέψαμε καί παλεύουμε. Όμως, νά τό πω κι αυτό, τό άποτέλεσμα είναι πού μετράει.

Άντιμετωπίσαμε καί ξεπεράσαμε, στό μέτρο τού έφικτού, πολύ μεγάλες δυσκολίες στή γραμματειακή στήριξη τού προγράμματος. Τό στοίχημα κερδήθηκε, νομίζω, χάρη στίς άοκνες προσπάθειες τής έκάστοτε γραμματέως μας. Νά σάς θυμίσω ότι ή γραμματεία είναι άκόμη στριμωγμένη σέ ένα γραφεϊο μαζί μέ τέσσερα μέλη ΔΕΠ τού Τμήματος. Καί ό,τι, άνάμεσα στίς ντάνες τών χαρτιών καί τών ντοσιέ, πού δέν χωρού-

σαν στους παλιούς φοριαμούς τούς όποιους μαζέψαμε καί κουβαλήσαμε (μαζί μέ τόν διευθυντή τού ΠΜΣ) άπό τό γκαράζ, ή γραμματεία αυτή έκανε μικρά θαύματα. Παρά τίς ταλαιπωρίες καί τίς καθυστερήσεις στίς όποιες ένίοτε ύποχρεώθηκε εκ τών πραγμάτων νά σάς ύποβάλει.

Άντιπαρήλθαμε τίς πενιχρές χρηματοδοτήσεις πού έφτασαν γιά νά καλύψουν όριακά άποζημιώσεις τών 1.000 ευρώ άνά έξαμηνιο διδασκαλίας σέ όσες καί όσους συναδέλφους δέν έχουν όργανική θέση σέ πανεπιστήμιο ή σέ έρευνητικά ιδρύματα. Καί μόνο σέ αυτούς φυσικά. Διότι τά μέλη ΔΕΠ τού Τμήματος καί τών άλλων ΑΕΙ καθώς καί οι έρευνητές αντιμετώπισαν τή διδασκαλία στό μεταπτυχιακό ως μέρος τών ύποχρεώσεων τους άπέναντι στόν δημόσιο θεσμό.

Πλάι στά δεινά, ύπάρχουν λοιπόν καί τά πολύτιμα πού μάς εμπνέουν. Μέσα στή διάλυση καί τίς κακές κληρονομίες πού, δυστυχώς, άναπαράγονται άκόμη στό Πάντειο Πανεπιστήμιο, βρήκαμε τήν άμέριστη συμπαράσταση τής διευθύντριας καί τού προσωπικού τής βιβλιοθήκης, γευτήκαμε τούς καρπούς τής δουλειάς τους, δυναμώσαμε από τό δικό τους κουράγιο, τό ήθος. Τούς ευχαριστούμε από καρδιάς. Σήμερα, πού ή βιβλιοθήκη μας κινδυνεύει νά μείνει δίχως πόρους, πού σημαντικό μέρος τού προσωπικού της κινδυνεύει νά άπολυθεί λόγω έλλειψης κονδυλίων, όφείλουμε νά άνταποδώσουμε. Δέν είναι αντίδωρο είναι ύποχρέωση πού πρέπει νά τήν τηρήσουμε μέ νύχια καί μέ δόντια.

Πρέπει άκόμη, από αυτήν έδω τή θέση, νά ευχαριστήσω τό διοικητικό προσωπικό τού Τμήματος Πολιτικής Έπιστήμης καί Ιστορίας. Τή διευθύντρια καί τίς τρεις ύπαλλήλους πού έκαναν τά άδύνατα δυνατά γιά νά λειτουργήσουν καθοριστικές διοικητικές προϋποθέσεις τής ζωής τού ΠΜΣ καί τών ύπερδιακοσίων ενεργών φοιτητών καί φοιτητριών του. Καί πού, τήν ίδια ώρα, πρέπει νά έξυπηρετούν τίς δηλώσεις μαθημάτων, τούς έλέγχους πτυχίων καί τίς γραμματειακές άνάγκες χιλίων πεντακοσίων τουλάχιστον προπτυχιακών φοιτητών, πάνω από εκατό ύποψηφίων διδακτόρων, νά ύποστηρίζουν τά συλλογικά όργανα, τά έκλεκτορικά σώματα, τίς ανεπάρκειες τής κεντρικής διοίκησης τού πανεπιστημίου μας, τίς άνάγκες τού Ίδρύματος Κρατικών Ύποτροφιών, τής Έθνικής Στατιστικής Ύπηρεσίας κλπ., κλπ. Ξαναθυμίζω: Η διευθύντρια καί τρεις ύπάλληλοι, πού έκαναν τά άδύνατα δυνατά.

Χρωστώ τέλος νά ευχαριστήσω από αυτήν έδω τή θέση τή διευθύντρια καί τό προσωπικό τού Τμήματος μηχανογράφησης τού Παντείου. Ξέρετε ίσως ότι οι άκαδημαϊκές καί διαχειριστικές προδιαγραφές τού μεταπτυχιακού μας δέν χωρούσαν στά δεδομένα ήλεκτρονικής διαχείρισης τού φοιτητολογίου πού διέθετε τό πανεπιστήμιο. Δοκιμάστηκαν λοιπόν λύσεις, βρέθηκαν πατέντες, ξεπεράστηκαν δυσκολίες πού έμοιαζαν νά άνήκουν σέ ένα άλλον κόσμο. Ύπάρχει άσφαλώς πολλή δουλειά νά γίνει άκόμη, μά είμαστε σίγουροι ότι τό ΠΜΣ, ως τό τέλος Μαΐου θά είναι πλήρως μηχανογραφημένο.

Σας κούρασα ήδη ένδεχομένως κι ακόμη δέν αναφέρθηκα στό προκείμενο. Περί τής τελετῆς καθομολόγησης θέλω νά πῶ δυό λόγια.

Κατατέθηκε ἀπό ἀρκετές καί ἀρκετούς ἀνάμεσά σας ἕνα κείμενο πού, βασισμένο στή μεγάλη κριτική παράδοση τοῦ ὀρθοῦ Λόγου, ἀρνεῖται τεκμηριωμένα σέ μιά μόνο παράγραφο κάτι οὐσιῶδες ἀπό τίς τυπικές προβλέψεις γιά τή σημερινή τελετή. Πρόκειται γιά ἕνα κείμενο πού ὑπογράφουν περισσότεροι τῶν πενήντα τελειοφοίτων τοῦ ΠΜΣ καί τό ὅποιο ἀμφισβητεῖ τήν πρακτική τής καθομολόγησης καί, κυρίως, τό περιεχόμενο τοῦ προβλεπόμενου ὄρκου. Οἱ πρωτεύσαντες φοιτητές μας ἀρνήθηκαν, ρητά καί ἀπό κοινοῦ, νά τόν ἐκφωνήσουν. Νομίζω ὅτι πολύ καλά ἐπραξαν. Μᾶς τιμᾷ ἡ κριτική τους ἐγγήγορη.

Εἶναι γεγονός ὅτι στά πανεπιστημιακά μας πράγματα, ἐπιβιώνει ἕνα ἐθιμικό τυπικό πού, εὐτυχῶς, δέν τηρεῖται σέ ὅλα τά πανεπιστήμια τής χώρας. Πρόκειται γιά τό τυπικό τής λεγόμενης «ὀρκωμοσίας». Νά θυμίσω (ἔτσι γιά τήν ιστορία πού καλούμαστε νά θεραπεύουμε) ὅτι, εἰδικά στό Ἴδρυμα ὅπου πρυτάνευσε ὁ Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος, αὐτή ἡ τελετουργία εἶναι διπλά ἄστοχη καί παράταιρη. Ἡ κριτική πρόταση (νά χρησιμοποιήσω μιά δικιά του λέξη) δέν συνάδει μέ τούς ὄρκους. Τά ρεάλια εἶναι στή διάθεση ὅπου καί ὅποιος τά ζητήσει. Οἱ ἀρχαιότητες ἔχουν τή θέση τους στά μουσεῖα. Ὅσο γιά τήν πίστη, αὐτή ἔχει τή θέση της, μέ πολύ σεβασμό, στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού τή συμμερίζονται. Δέν ἔχει ὅμως καμία θέση στούς θεσμούς τής πολιτείας.

Δέν εἶναι, λοιπόν, διόλου ὑποχρεωτικό νά καθομολογήσετε κάποιον εἶδος πίστη στήν ἐπιστήμη ἢ στόν Θεό. «Swear not at all», ἔγραφε στά 1817 ὁ Ἱερεμίας Μπένθαμ, αὐτός ὁ ριζοσπάστης φιλελεύθερος στοχαστής πού δύσκολα θά μπορούσε κανεῖς νά τόν κατατάξει στούς ἄθεους. Ὁ ὄρκος ὀδηγεῖ στήν ὕδρη, ὑποστήριξε παίζοντας μέ τή δισημία τοῦ ρήματος.

Φαίνεται, κατά τό τεκμήριο τῶν πενήντα καί πλέον ὑπογραφῶν τῶν φοιτητῶν καί τελειοφοίτων τοῦ ΠΜΣ, νά συμφωνοῦμε στήν ἀρνηση τοῦ ὄρκου. Δέν πρέπει, ὡστόσο, νά μείνει χῶρος σέ παρεξηγήσεις. Ἐπιμένοντας νά διεκδικοῦμε ἕναν ἀνεξίθρησκο κόσμο (στόν χῶρο τοῦ πανεπιστημίου κατεξοχήν), δέν ξεχνοῦμε πῶς ἡ παρουσία καί ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ μπορεῖ ακόμη νά δίνει κουράγιο καί δύναμη «ἐν τῷ βίῳ» σέ ὅσες καί ὅσους πιστεύουν σέ ὅποια θρησκεία, σέ ὅποιον Θεό κι ἂν πιστεύουν. Δέν μπορεῖ ὅμως ὁ Θεός καί οἱ θρησκείες νά ἀρωγοῦν στά πράγματα τής ἐπιστήμης. Δέν μποροῦν ὁ Θεός καί οἱ θρησκείες νά ἀνακατεῦνται μέ τά πράγματα τής πολιτείας. Μᾶς τό θύμισε αὐτό πρόσφατα καί ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος, αὐτός ὁ μετρημένος στά λόγια καί ἀνεκτικός ἀπέναντι στή διαφορά τῶν πολιτισμῶν, τῶν ἐπιθυμιῶν καί τῶν δοξασιῶν μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Ἱερώνυμος, ἀναφερόμενος με-

ταξύ ἄλλων καί στό ἀρχαῖκό ἐπιβίωμα τής καθομολόγησης καί τοῦ ὄρκου.

Ὡστόσο, ἡ καθομολόγηση παραμένει δυστυχῶς κανόνας στό πανεπιστήμιο καί, ὥσπου νά τόν ἀλλάξουμε, ὁ κανόνας δεσμεύει. Γι' αὐτό ἡ διεύθυνση τοῦ ΠΜΣ ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη ἐναντι τής Πολιτείας καί τῶν συλλογικῶν ὀργανῶν διοίκησης τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου νά ἀναγνωστεῖ (γιά νά ἀκουστεῖ ἀπό ὅλες καί ὅλους) τό κείμενο τής καθομολόγησης, δίχως φυσικά νά ζητηθεῖ ἀπό κανένα καί ἀπό καμία νά σηκωθεῖ ἀνατείνοντας τό δεξιό χέρι. Εἶναι βεβαίως αὐτονόητο ὅτι ὅποια καί ὅποιος τό ἐπιθυμεῖ, δικαιούται καί ὀφείλει νά καθομολογήσει κατά τό κληροδοτημένο τυπικό.

Διαβάξω, λοιπόν, τό κείμενο πού ἀρνήθηκαν νά ἀναγνώσουν οἱ ἀποφοιτοῦντες σήμερα· κι αὐτή ἡ ἀνάγνωση ἄς θεωρηθεῖ ὡς, ἔστω καί παράταιρο, συστατικό μέρος τής τελετῆς:

Ἀξιωθείς [ἢ ἀξιωθείσα] ὄρκου πρό τοῦ Πρυτάνεως καί τοῦ προέδρου τοῦ Τμήματος, ὀμνῶ καί πίστιν καθομολογῶ τήνδε. Τῆς μέν ἐπιστήμης ὡς οἶόν τε μάλιστα ἐν τῶν βίῳ ἐπιμελήσεσθαι καπὶ τό τελειότερον αὐτήν προαγάγειν, πᾶν δέ ποιῆσειν προθύμως ὅ,τι ἂν μέλλῃ ἐς εὐσέβειαν οἶσειν καί κόσμον ἡθῶν καί σεμνότητα τρόπων, μηδ' ἐθελήσειν τάναντία ὡς αὐτός γινώσκω. Διδάσκειν μηδέ καπηλεύειν τήν ἐπιστήμην. Ταύτην μοί τήν ἐπαγγελίαν ἐπιτελοῦντι, εἴη μοι τόν Θεόν ἀρωγόν κτήσασθαι ἐν τῷ βίῳ.

Διαβάστηκε ὁ προβλεπόμενος «ὄρκος» ἄς θεωρηθεῖ λοιπόν ἡ καθομολόγησις τετελεσμένη κατά τό τυπικό.

Κυρίες καί κύριοι,

Φίλες καί φίλοι,

Ἔχετε κίολας διαβεῖ τό κατώφλι πού μπορεῖ νά σᾶς ὀδηγήσει στούς κόσμους τής ἔρευνας καί τής παραγωγῆς νέας γνώσης. Αὐτό πιστοποιεῖ τό δίπλωμα πού θά παραλάβετε σέ λίγο. Τό μόνο πού μπορῶ νά σᾶς διαβεβαιώσω εἶναι ὅτι ὁ δρόμος ἀπό ἐδῶ κι ἔμπροσθέν θά εἶναι στρωμένος μέ ροδοπέταλα. Ἔχετε ὡστόσο ἀποδείξει πῶς μάθατε νά φτιάχνετε τά διανοητικά ἐργαλεῖα γιά νά κατανοεῖτε τούς καταναγκασμούς τής ἐπιστήμης καί τοῦ βίου, γιά νά ἀλλάζετε τίς παγιωμένες ἀντιλήψεις. Αὐτά πού κατακτήσατε ἄς εἶναι ἀρωγός γιά τό μέλλον.

Κλείνω αὐτόν τόν σύντομο χαιρετισμό μέ τή θερμή παράκληση νά συμπληρωθεῖ ἀνωνύμως, ἀπό ὅλες καί ὅλους, ἕνα εἰδικό ἐρωτηματολόγιο γιά κάθε σεμινάριο πού παρακολοθηθήσατε εἴτε ὑπό τήν ιδιότητα τοῦ ἐγγεγραμμένου φοιτητῆ εἴτε ὑπό τήν ιδιότητα τοῦ ἐλεύ-

θερου άκροατή και ένα γενικό έρωτηματολόγιο πού άφορᾶ στή συνολική άποτίμηση του προγράμματος. Θά παραλάβετε τό έρωτηματολόγιο μαζί μέ τό αντίγραφο διπλώματος και τό πιστοποιητικό τής αναλυτικής σας βαθμολογίας.

Ξέρω ότι θά σας πάρει κάποιον χρόνο για νά τό συμπληρώσετε μέ συνέπεια και μετά λόγου γνώσεως· αλλά για έμάς ή κατάθεση τής κρίσης σας για τά πεπραγμένα είναι περισσότερο από πολύτιμη. Παρακαλώ, λοιπόν, τά συμπληρωμένα έρωτηματολόγια νά κατατεθούν ή νά σταλούν στή Γραμματεία του Τμήματος Πολιτικής Έπιστήμης και Ιστορίας.

✽✽✽

Σας κούρασα, τό ξέρω. Θά ήθελα όμως νά κάνετε κουράγιο και νά μέ άνεχθείτε για λίγο ακόμα.

Πολυλογώντας περί ὄσων θά έπρεπε νά είναι τά αυτόνοτητα στή δημόσια ζωή μας, αναφέρθηκα προηγουμένως στήν έννοια τής δημοσιότητας. Η δουλειά μας (ή καλή ή ή κακή δουλειά πού κάνουμε στο πανεπιστήμιο), πρέπει νά εκβάλλει σε δημόσιους άπολογισμούς, σε δημόσια άποτίμηση. Άξιολόγηση θά έλεγα, αν ή λέξη αυτή δεν είχε πρό πολλού ύπεξαιρεθεί από τό έννοιολογικό κεφάλαιο τής ακαδημαϊκής κοινότητας, για νά επισυναφθεί στα πεπραγμένα τής λεγόμενης μεταρρύθμισης και νά συναρτηθεί στα άγοραία πρωτόκολλα πιστοποίησης ύπηρεσιών εκπαίδευσης.

Είναι περισσότερο από αναγκαία, είναι καθήκον μας δηλαδή, ή μερίμνα τής δημόσιας αναφορᾶς των πεπραγμένων μας.

Προγραμματίζουμε, λοιπόν, μία διεθνή ήμερίδα ακαδημαϊκής άποτίμησης τής τετραετίας πού πέρασε. Κι εδώ τά έρωτηματολόγια πού προανέφερα αποτελούν σημαντικό εργαλείο αυτόγνωσίας. Άν θεωρείτε πως κάτι άποκομίσατε από τό μεταπτυχιακό μας, ο χρόνος και ή προσοχή πού θά διαθέσετε ως είναι τό αντίδωρο. Θέλουμε τήν πιο αυστηρή σας κρίση, έπιζητούμε τις ένστάσεις σας, έλπίζουμε στους πιο τολμηρούς σας προβληματισμούς. Τά άποτελέσματα των έρωτηματολογίων, όπως και τά πορίσματα των έσωτερικών και έξωτερικών άποτιμήσεων, θά δημοσιευθούν στον διαδικτυακό τόπο του ΠΜΣ. Άν, φυσικά, τό πανεπιστήμιο μας επιτρέψει νά ανανεώσουμε επιτέλους αυτόν τον έρημο διαδικτυακό μας τόπο πού, μέ πολύ μεράκι και γνώση, έστησε ο συνάδελφος Άνδρέας Κόλλιας.

Μιάς κι αναφέρθηκα στον διαδικτυακό μας τόπο, ως μήν τό καταπιώ κι ως πῶ όλόκληρο τον συνειρισμό. Γνωρίζετε όλες και όλοι εκ πείρας ότι, εδώ και περισσότερο από έναν χρόνο, μας αφαιρέθηκε ή δυνατότητα νά ανανεώνουμε, δίχως διαμεσολαθήσεις, τις ιστοσελίδες του ΠΜΣ. Παρ' όλα αυτά, έχουμε ήδη παραγάγει τό πρότυπο μιάς πλήρως ανανεωμένης και δρασιακής του έκδοχῆς. Κι έχουμε ως Τμήμα ένα καλά οργανωμένο εργαστήριο πληροφορικής πού διαθέτει έναν ισχυρότατο server. Μόνο πού αυτός ο ισχυ-

ρότατος server δεν μπορεί ακόμα νά βρει έξοδο στο διαδικτυο ή νά βρει τή θέση του στο περιφημο portal του Παντείου. Μετά από πολύ συζήτηση, αποφασίσαμε ότι, αν τό πανεπιστήμιο δεν μας δώσει τους τρόπους νά επανενεργοποιήσουμε τον διαδικτυακό μας τόπο, θά αγοράσουμε χώρο στο διαδικτυο διά τής μεθόδου του ρεφενέ μεταξύ των διδασκόντων. Και θά έξηγήσουμε δημόσια τους λόγους πού άναγκαστήκαμε νά τό πράξουμε.

Μέχρι τότε ωστόσο, από τό ξεκίνημα ήδη του τρέχοντος ακαδημαϊκού έτους και μέ πρωτοβουλία τής Έλένης Τάκου, φτιάχτηκε ένα προσωπικό καλοστημένο μπλόγκ όπου, μεταξύ άλλων, αναρτώνται οι ανακοινώσεις του μεταπτυχιακού. Παράλληλα, μέ πρωτοβουλία του συλλόγου μεταπτυχιακών φοιτητών και ύποψηφίων διδασκόντων, λειτουργεί ήδη από πέρσι ένα πολύ ικανοποιητικό και εκτεταμένο δίκτυο ήλεκτρονικής ενημέρωσης και συζητήσεων. Είμαστε περήφανοι για τους φοιτητές μας και για τις πρωτοβουλίες τους.

Κι έλπίζουμε τό ΠΜΣ «Πολιτική Έπιστήμη και Ιστορία» νά έχει κι αυτό ανταποκριθεί, στοιχειωδώς έστω, στις δικές τους άπαιτήσεις.

✽✽✽

Κυρίες και κύριοι,
Φίλες και φίλοι,

Σας εύχαριστώ πολύ για τήν ύπομονή σας και παρακαλώ όσες και όσους άποφοιτούν σήμερα, μετά τήν έκφώνηση του όνόματός τους, νά προσέρχονται, όχι στήν ιερή μά στήν ξύλινη τούτη έδρα, για τήν άπονομή του μεταπτυχιακού τους διπλώματος.

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
www.metaxmio.gr

ΣΕΡΖ ΖΟΥΛΙ
ΖΑΝ-ΛΟΥΙ ΜΑΡΤΖΟΠΑΤΙ
Ο Μάης του '68
Στη Γαλλία
και στον κόσμο

Κείμενα και φωτογραφίες-ντοκουμέντα
σκιαγραφούν με τον πιο παραστατικό τρόπο
την ιστορική εξέγερση του Μάη του '68.

Έτρεχα μέχρι που μου κοβόταν η ανάσα, ούρλιαζα, μιλούσα ακαταύπαστα, ονειρευόμουν συνεχώς, κοιμόμουν ελάχιστα, ερωτευόμουν με πάθος και πολλές φορές πίστευα ότι ο αλλόκοτος ίσκιος μου συμμετείχε στα γεγονότα του Μάη, ενώ ακολουθούσα το ρεύμα όπως όλοι οι άλλοι. Δεν νοσταλγώ τίποτα, δεν λυπάμαι για τίποτα, δεν πικραίνομαι για τίποτα. Έμαθα πολλά, πολλές φορές ενάντια στον ίδιο μου τον εαυτό.

Σερζ Ζουλί

www.metaxmio.gr

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΜΑΗΣ «ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΣ» Ή «ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ»

Σχετικά με τή μελέτη του Μ. Βερρέ για τον «φοιτητικό» Μάη

του Λουί Άλτουσέρ

ιάβασα τό άρθρο πού ό Μισέλ Βερρέ αφιέρωσε στον «φοιτητικό Μάη, ή οί υποκαταστάσεις» (*Pensée*, αρ. 143, Φεβρ. 1969). Θα ήθελα νά σημειώσω τό πραγματικό ενδιαφέρον πού μου προξένησε αλλά και τίς επιφυλάξεις μου.

Οί ἀρετές τῆς ἀνάλυσης του Βερρέ

Τό άρθρο του Βερρέ έχει, δικαιωματικά, τρεῖς ἀρετές.

1. Από όσο γνωρίζω, είναι τό πρώτο κείμενο πού ἕνας κομμουνιστής αφιερώνει σέ *ὀρισμένες μορφές τῆς φοιτητικῆς ιδεολογίας του Μάη*. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἀναπληρώνει ἕνα σημαντικό κενό στήν ὑπάρχουσα γαλλική μαρξιστική φιλολογία.

2. Από όσο γνωρίζω ἐπίσης, εἶναι μιά ἀπό τίς πρώτες ἀναλύσεις ἡ ὁποία, μέ εὐκαιρία ἕνα σχετικά προνομιακό ἀντικείμενο (τή θεαματική ἀνάδυση τῆς φοιτητικῆς ιδεολογίας σέ μιά οικονομική και πολιτική συγκυρία γνωστή, τουλάχιστον στίς γενικές της γραμμές), επιχειρεῖ νά σχεδιάσει μιά θεωρία τῶν μηχανισμῶν πού ἐμπλέκονται στή διαλεκτική τῶν μορφῶν μιᾶς δεδομένης ιδεολογίας ὅταν ἔρχεται ἀντιμέτωπη ἀφ' ἑνός μέ τίς πραγματώσεις της και ἀφ' ἑτέρου μέ τήν πραγματικότητα. Στόν ὀρίζοντα τοῦ δοκιμίου τοῦ Βερρέ τίθεται ἕνα πραγματικό πρόβλημα πού προφανῶς ξεπερνᾷ τό ἄμεσο ἀντικείμενο τῆς ἀνάλυσης του: τό πρόβλημα τῆς συγκρότησης μιᾶς μαρξιστικῆς θεωρίας τῶν μηχανισμῶν τῆς ιδεολογίας και τῶν μεταμορφώσεων πού ἡ διαλεκτική αὐτῶν τῶν μηχανισμῶν ἐπιβάλλει στίς ἴδιες τίς μορφές τῆς θεωρούμενης ιδεολογίας.

3. Τό κείμενο τοῦ Βερρέ ἔχει, τέλος, τήν πολύ μεγάλη ἀρετή, και τό πολιτικό θάρρος ἐπίσης, νά ἐπικαλεῖται τό πολιτικό καθήκον γιά «κοινό ἀγῶνα» μέ τούς «ἀριστεριστές» φοιτητές, πιά συγκεκριμένα νά τό ἐπικαλεῖται μέ ὄρους «ἐνότητας δράσης», «στό συγκεκριμένο πεδίο», «σέ συνάρτηση μέ τόν κοινό ἐχθρό και

τούς κοινούς στόχους». Αὐτή ὅμως ἡ ἐπίκληση γίνεται μέ λίγα λόγια, στά πεταχτά, και ὑπάρχει κίνδυνος νά περάσει ἀπαρατήρητη.¹ Ἐργο πράγματι πολύ δύσκολο, ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῶν προκαταλήψεων και τῆς ἄγριας καχυποψίας πού βασιλεύει, ἀλλά κυρίως ἐξαιτίας τῶν αἰτιῶν πού δημιουργοῦν τίς ἐν λόγω καχυποψίες και προκαταλήψεις, ἐξαιτίας τῆς *ἐντασης τους*, πού κατά τή γνώμη μου κανείς ἀκόμη δέν τίς προσέγγισε μέ τήν ἀπαιτούμενη ἀξίωση ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας.

Νομίζω ὅτι θά ἦταν πλάνη και ἀδικία νά ὑποτιμηθοῦν αὐτές οἱ τρεῖς ἀρετές, ἰδίως ἡ τελευταία.

Ἐχοντας ὡστόσο ἀναγνωρίσει αὐτές τίς τρεῖς ἀρετές, και σέ συνάρτηση μέ τό ἴδιο τό θεωρητικό και πολιτικό ἀντικείμενο τοῦ Βερρέ, εἶναι ἀνεπίτρεπτο, κατά τή γνώμη μου, νά σιωπήσει κανείς γιά τά ἐλαττώματα αὐτοῦ τοῦ άρθρου. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά τά ἐξετάσω ἐν συντομία και κατά σειρά σπουδαιότητας. Θα προσπαθήσω νά δώσω, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, μιά θετική διάσταση στήν κατά τή γνώμη μου ἐπιβεβλημένη κριτική.

Μιά γλώσσα στρουφνή, ἐπιτηδευμένη, ἐσωστρεφής

Καθένας πού θά ἐπιδιώξει νά διαβάσει τό δοκίμιο τοῦ Βερρέ θά τοῦ ἀναγνωρίσει κατ' ἀρχήν ὅτι εἶναι ιδιαίτερα στίλβον: μάλιστα ἐξαιρετικά στίλβον. Αὐτό τό χαρακτηριστικό προδίδεται ἀμέσως ἀπό τή γλώσσα του, ὑπερβολικά στρουφνή, πυκνή, ἐπιτηδευμένα ἐλλειπτική, φορτωμένη μέ ρητορικά σχήματα, ὑπερφορτωμένη ἀπό ἕνα ἐσωστρεφές λεξιλόγιο.

Ἀμφιβάλλω ἂν κάποιος σύντροφος ἐργάτης θά μποροῦσε νά διαβάσει μέ ἄνεση, ἡ ἀκόμη ἀπλῶς νά διαβάσει αὐτό τό κείμενο, μακροσκελές και πυκνό ταυτόχρονα, κομμένο σέ μικρά ἀποφαντικά κεφάλαια, τιτλοφορημένα μέ ἐκπληκτική ἐπιτήδευση. Ἦδη, κατά τή γνώμη μου, πρόκειται γιά σοβαρό πολιτικό μειονέκτημα. Γιατί οἱ ἐργάτες σύντροφοί μας, πού παρήλασαν ἔχοντας στό πλευρό τους τούς φοιτητές στήν ἐνθου-

* Τό άρθρο τοῦ Λουί Άλτουσέρ, πού γράφτηκε στίς 15 Μαρτίου 1969, δημοσιεύθηκε στό περιοδικό *Pensée*, τεύχος 145 (Ἰούνιος 1969). Πρωτοδημοσιεύθηκε στά ἑλληνικά, σέ μετάφραση Ἄγγελου Ἐλεφάντη, στόν *Πολίτη*, τεύχος 91 (Μάης 1988).

1. Στίς σ. 35-36 τοῦ κειμένου του.

σιώδη και γιγαντιαία διαδήλωση τής 13ης Μαΐου, πού συχνά στίς πύλες τών εργοστασίων είδαν τούς φοιτητές νά τούς συναντούν, γιά νά τούς γνωρίσουν ή νά τούς προσφέρουν τίς υπηρεσίες τους, ή νά μάχονται στό πλευρό τους σέ άπειρες περιπτώσεις —«αίσθανόμενοι» ότι οί φοιτητές δέν κινούνταν στό ίδιο μήκος κύματος μέ αυτούς—, οί σύντροφοί μας εργάτες δικαιούνται ν' άκούσουν μιά καθαρή και άναγνώσιμη έξήγηση γιά τίς ιδιαίτερες ιδεολογικές μορφές πού διέπνεαν τούς φοιτητές τόν Μάη, γιά τήν προοδευτική δύναμη τού μαζικού τους κινήματος, γιά τίς άρετές τους αλλά και γιά τά λάθη τους, γιά τή λογική τους πού συχνά τούς έφερε σέ άμηχανία, γιά τίς αντιδράσεις τους. Άπ' αυτή τήν άποψη, πού είναι πολιτική, τό άρθρο τού Βερρέ μου φαίνεται ότι είτε πρέπει νά χάνει τούς εργάτες άναγνώστες του, είτε νά τούς διαφωτίζει πολύ άσχημα, νά θολώνει τίς ιδέες τους μέ τήν παράξενη γλώσσα στην όποία είναι γραμμένο και μέ τήν ανεπάρκεια τών αναλύσεών του.

Ψυχοκοινωνιολογία ή μαρξιστική άνάλυση;

Πάω πίο πέρα. Δέν νομίζω έξάλλου ότι τό κείμενο αυτό, πού προφανώς συντάχθηκε γιά φοιτητές, και μόνο γιά φοιτητές, βρίσκει πραγματικά τό σκοπό πού προφανώς προτίθεται νά έξυπηρετήσεί. Φοβάμαι ότι ό Βερρέ φαντάστηκε ότι θά γινόταν άκουστός από τούς φοιτητές επειδή θά μιλούσε τή γλώσσα τους, τή γλώσσα πού νομίζει ότι ήταν ή γλώσσα τής «κυρίαρχης στό φοιτητικό χώρο πολιτιστικής νομιμοφροσύνης».

Όμως όσα γνωρίζω γιά τό λόγο πού οί φοιτητές μίλησαν τόν Μάη και πού άκόμη μιλούν διαψεύδει ως πρός τό κύριο αυτή τήν πεποίθηση. Έκτός από μερικούς άναρχικούς έπηρεασμένους από τά θέματα τής σεξουαλικής ή άλλης «άπόλαυσης», οί πίο συνειδητοποιημένοι φοιτητές δέν μίλησαν γιά «σύση» τών όδοφραγμάτων, γιά δείκτη «έπιτρεψιμότητας», γιά Μεσοίς τής Παιδαγωγικής Δευτέρας Παρουσίας, γιά φαντασιστικά πεδία, γιά χαρισματικότητα, γιά τίς μεγάλες άγχώδεις φαντασιώσεις, γιά Τυφλή Έπιτήρηση, γιά Ημιπληγικές Κριτικές. Άναφέρω μόνο αυτές τίς έκφράσεις από τήν πληθώρα παρόμοιων διατυπώσεων. Άπ' όσο γνωρίζω, τά περισσότερα κείμενα τού Μάη, παρά τίς συγχύσεις και τά λάθη τους, μιλούσαν μιά άρκετά διαφορετική γλώσσα, και οί άφίσσες ήταν γραμμένες στη γλώσσα όλου τού κόσμου.

Γνωρίζω πώς θά μου αντίταξουν ότι ή γλώσσα τού Βερρέ, όντας ή άναλυτική γλώσσα τής «μαρξιστικής κοινωνιολογίας», όντας γλώσσα έπιστημονική (και άν ήταν έτσι, θά τό έδικαιούτο άπολύτως), όφείλει νά είναι διαφορετική από εκείνη τών φοιτητών, διαφορετική κι από εκείνη μέ τήν όποία έξέφρασαν τίς διεκδικήσεις τους και τίς προσδοκίες τους και από εκείνη μέ τήν όποία προσπάθησαν νά «θεωρητικοποιήσουν» τή δράση και τίς έλπίδες τους. Συμφωνώ, έδώ όμως είναι πού τά πράγματα γίνονται σοβαρά!

Διότι άν ή ύποκειμενική πρόθεση τού Βερρέ, ή πρόθεσή του δηλαδή νά στοχαστεί θεωρητικά τή διαλεκτική τών μηχανισμών μιάς έν δράσει ιδεολογίας, απαιτεί τήν επί τόπου έπεξεργασία θεωρητικών έννοιών, οί έννοιες αυτές πρέπει νά είναι μαρξιστικές. Είμαστε όμως ύποχρεωμένοι νά διαπιστώσουμε ότι τό βάθος τών έκφράσεων πού ό Βερρέ χρησιμοποιεί μέ μιά έπιμονή πού άγγίζει τήν αυταρέσκεια, άν και είναι φορτισμένο από θεωρητικές άντιλήψεις, στην πραγματικότητα, κουβαλά μαζί του θεωρήσεις πού, ενώ ύπαινίσσονται πραγματικά προβλήματα και μιάν άναγκαία μέν αλλά μή έπεξεργασμένη άκόμη μαρξιστική θεωρία, δέν έχουν και πολύ νά κάνουν μ' αυτήν τήν τελευταία. Η όρολογία του, όταν τουλάχιστον μιλά γιά ιδεολογία —τήν όποία άλλωστε όνοματίζει μ' έναν όρο πού δέν αφήνει άμφιβολίες: «τό κοινωνικό φαντασιακό»—, τέμνεται συνεχώς μέ μιάν άλλη όρολογία πού εμφανίζεται ως πρωτοποριακή στη Γαλλία και πού χρησιμοποιήθηκε σέ εργασίες τών Μπουρντιέ και Πασσερόν, εργασίες άλλωστε αξιόλογες στον καιρό τους. Και πρέπει νά είπωθεί ότι αυτή ή όρολογία δέν είναι παρά μείγμα όρολογίας τού Βέμπερ, τού Ντυρκέμ και ψευτοφροϋντισμού, μέ δυό λόγια ψυχοκοινωνιολογική, δηλαδή μή έπιστημονική. Ό Βερρέ, άναμφίβολα, θά έκπλαγεί διαβάζοντας ότι οί άνάλυσεις του γιά τή φοιτητική ιδεολογία άπορρέουν όχι από τή «μαρξιστική ιδεολογία» πού επικαλείται αλλά από τήν κοινωνική ψυχολογία. Όσοτόσο άρκει νά άνατρέξει κανείς στό πρώτο κεφάλαιο τού δοκιμίου του (ό δείκτης έπιτρεψιμότητας, ό δείκτης τόλμης, ό δείκτης άριστοκρατισμού, οί πριγκηπικές έξεγέρσεις) γιά νά διαπιστώσει ότι επιδίδεται σέ μιά περιγραφή καθαρά ψυχοκοινωνιολογική τών «νομιμοποιήσεων» τών φοιτητών επικαλούμενος κάποιον είδος άφρημένης «φοιτητικής συνθήκης», διότι ή περιγραφή αυτή άποσιωπά έντελώς τήν οικονομική, πολιτική και ιδεολογική κατάσταση πού προσέφερε τό πεδίο γιά τήν ιδεολογική έξέγερση του Μάη. Ότι ό φοιτητικός κόσμος είναι μιά «μεταβατική ομάδα» άνάμεσα στην οικογένεια πού εγκαταλείπει και τήν επαγγελματική ζωή στην όποία άκόμη δέν έντάχθηκε, άνάμεσα στην ήμισυμάθεια και τή γνώση, άνάμεσα στην ήθική στάση και τήν πολιτική ότι αυτή ή «συνθήκη» «έπιτρέπει» στους φοιτητές περισσότερη «έλευθερία» παρά στους εργάτες και τούς άλλους εργαζόμενους, άκόμη και τούς διανοούμενους: ότι γιοί άστών μικροαστών, «κατόχων τής πολιτιστικής νομιμοφροσύνης στην όποία ή κοινωνική τάξη αυτοστοχάζεται, επικυρώνεται και δικαιώνεται», άποκτούν τήν «άριστοκρατική έπιθυμία» νά συνταράξουν τίς «Κατεστημένες Άξίες»: ότι σ' αυτή τή φαινομενική «έλευθερία» ένδίδουν σέ «φαντασιώσεις» όπου ή «κυφορία τής άρχής τής ήδονής» πραγματώνεται άνέξοδα — ποιός θά τό άρνιόταν; Άλλά και ποιός θά άρνιόταν ότι αυτές ήταν πάντοτε οί συνθήκες ύπαρξης τών φοιτητών, ότι άνέκαθεν ή φοιτητική νεολαία, ιδίως ή «χρυσή», έπαιζε τό παιχνίδι τής «νεότητας πού φεύγει» γιά νά

σκανδαλίζει τους Πατέρες της και την Κοινωνική Τάξη; Τί μᾶς μαθαίνει μιά ανάλυση τόσο γενική για τή μεγάλη ιδεολογική εξέγερση του Μάη, ιδίως σέ ὅ,τι τήν διακρίνει ἀπό ἐξεγέρσεις ὅπως ἡ «σουρεαλιστική» τήν ἐπαύριο του Α΄ παγκοσμίου πολέμου ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ αἰσθητικο-αντικληρικαλική ιδεολογία εἴτε ἀπό τίς φασίτσουσες καί μετὰ ταῦτα φασιστικές ἐξεγέρσεις πού πλημμύρισαν τίς περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, μετὰ τό 1927 στήν Ἰταλία, τό 1933 στή Γερμανία, πού ἀπειλήσαν ἀκόμη καί τή Γαλλία ἀπό τό 1932 ὡς τόν πόλεμο;

Οἱ πολιτικές συνέπειες μιᾶς ἀναλυτικῆς ἀστοχίας

Οἱ δύο ἐπόμενες προτάσεις εἶναι ἐπακριβῶς ἀντιστρέφουμες: 1) Ἄν δέν ὀριοτοῦν οἱ συγκεκριμένες ὀικονομικές, πολιτικές καί ιδεολογικές συνθήκες πού θεμελιώνουν καί ἐπομένως διαστέλλουν τίς διάφορες αὐτές ἐξεγέρσεις, ἐγκαταλείπουμε κάθε ἀνάλυση πραγματικά κοινωνιολογική καί ξεπέφτουμε στό κοινό τους ὑπόστρωμα: τήν ψυχοκοινωνιολογική ἀνάλυση. 2) Ἄν, γοητευμένοι ἀπό τούς «δείκτες ἐπιτρεψιμότητας», «τόλμης» καί «ἀριστοκρατισμοῦ», χρησιμοποιοῦμε μόνο τή γλώσσα τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, ἀναπόφευκτα χάνουμε τούς λόγους γιά τούς ὁποίους μιά συγκεκριμένη φοιτητική ἐξέγερση ἀποβαίνει αἰσθητική, φασιστική ἢ προοδευτική.

Δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά τονιστεῖ ὅτι πολιτικά οἱ συνέπειες εἶναι πελώριες διότι παραλέμπουν ὅλους τούς ἀναγνώστες σέ μιά ἄχρονη «οὐσία» τῆς μεταβατικῆς «ἐλευθερίας» τῆς σπουδαστικῆς νεολαίας, ὅπου καθένας, εἴτε ἐστὲν εἴτε φασίστας εἴτε προοδευτικός, μπορεῖ ἀνέξοδα νά βρεῖ τό βόλεμά του.

Νά τί μπορεῖ νά μᾶς διαφωτίσει πάνω σέ ἕνα σημεῖο, τέλεια ὡστόσο προσδιορισμένο ἀπό τούς κλασικούς του μαρξισμοῦ: καμιά ἀνάλυση μιᾶς δεδομένης ιδεολογίας, καί κατά μείζονα λόγο τῶν συγκεκριμένων μορφῶν ὅπου ἐκδηλώνονται οἱ μηχανισμοί της, δέν εἶναι δυνατή χωρίς ἀναφορά στίς *ιδιότυπες ἱστορικές συνθήκες* πού τῆς χρησιμοῦν ὡς πεδίο καί ὡς ὑπόστρωμα. Ὅμως ὁ Βεργέ δέν καταπιάνεται μέ τήν ἀνάλυση τῶν ιδιότυπων ὀικονομικῶν, πολιτικῶν καί ιδεολογικῶν συνθηκῶν πού γέννησαν, ὄχι μόνο στή Γαλλία ἀλλά σέ ὅλοκληρο τόν κόσμο, τήν ιδεολογική ἐξέγερση τῆς σπουδαστικῆς νεολαίας. Ἐπεται μιά διπλή συνέπεια:

1. Ὁ Βεργέ, στό ἐπίπεδο τῶν ἐννοιῶν πού χρησιμοποιεῖ, ἀναγκάζεται νά καταφύγει στό μείγμα ψευδοενοπιῶν βεμπεριανού-ντυρκεμικοῦ καί φρουδικοῦ τύπου, στό ἀμάλαγμα πού ἀποτελεῖ τό βάθος κάθε ψυχοκοινωνιολογικῆς «θεωρίας». Πράγματι, αὐτές οἱ ψευδοέννοιες «ἰσχύουν» γιά ὅλες τίς ιδεολογικές ἐξεγέρσεις, ὁποιαδήποτε κι ἂν εἶναι ἡ πολιτική τους τάση, ἄρα καί ἡ ἐμβέλειά τους: ἐξεγέρσεις στιγμιαίες ἢ μακρᾶς διάρκειας, ἐπιφανειακές ἢ σοβαρές, αἰσθητικές, φασιστικές ἢ προοδευτικές.

2. Στό πολιτικό ἐπίπεδο οἱ συνέπειες εἶναι φανερές. Καθώς δέν μᾶς ἐξηγεῖται ὅτι ἡ παγκόσμια ιδεολογική ἐξέγερση τῆς μαθητικῆς καί φοιτητικῆς νεολαίας εἶναι ἕνα ἀπό τά σημαντικά ἀποτελέσματα τῆς ἀγωνίας του ἰμπεριαλισμοῦ· καθώς δέν μᾶς ἐξηγεῖται ὁ ρόλος τῶν παραδειγμάτων τῆς Ἀλγερίας (ὁ Βεργέ λέει ὅτι «ἡ φοιτητική ὁμάδα εἶναι χωρίς μνήμη»)! Μπορῶ νά τόν βεβαιώσω ὅτι ὁ πόλεμος τῆς Ἀλγερίας ἄφησε βαθιά ἰχνη στή μνήμη τῶν παλαιῶν φοιτητῶν, ἀκόμη καί στούς σημερινούς φοιτητές), τῆς Κούβας, του Βιετνάμ, τῆς Κίνας (οἱ ἀντανακλάσεις τῆς πολιτιστικῆς ἐπανάστασης ἔπαιζαν ἕναν ὄχι εὐκαταφρόνητο ρόλο στή διαμόρφωση τῆς φοιτητικῆς ιδεολογίας του Μάη)· καθώς δέν μᾶς ἐξηγεῖται ὅτι ἡ ἀστική ιδεολογία εἶναι τραυματισμένη, γιά νά μὴν πῶ ἀποδιοργανωμένη, ἀπό τά γεγονότα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας πού διαδέχθηκαν τόν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, τόν Ἐμφύλιο τῆς Ἰσπανίας, τόν τελευταῖο πόλεμο καί τίς σοσιαλιστικές ἐπανάστασεις αὐτῆς τῆς ἐποχῆς· καθώς δέν μᾶς ἐξηγεῖται (διότι σ' αὐτό τό σημεῖο ριζώνουν ὅλα τά ὑπόλοιπα) ὅτι ἡ μικροαστική τάξη, ἀκόμη καί ὀρισμένα ἀστικά «στελέχη», καί στήν ἴδια τή Γαλλία, ἔχουν πληγεῖ ἀπό τήν ὀικονομική κρίση πού τούς ἀπειλεῖ καί τήν ἀνεργία πού τούς ἀγγίζει (πόσοι μελλοντικοί ἀνεργοί στίς γραμμές τῶν σημερινῶν φοιτητῶν;) – καθώς δέν μᾶς ἐξηγεῖται τίποτε ἀπό ὅλα αὐτά, κάθε «κοινωνιολογική» ἀνάλυση τῆς φοιτητικῆς ιδεολογίας του Μάη του 1968 ἀποβαίνει μιά ἀνάλυση ψυχοκοινωνιολογίας, ἄρα ἰδεαλιστική, ἀποβαίνει ἀνάλυση του «κοινωνικοῦ φαντασιακοῦ» μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας, τῆς φοιτητικῆς ὁμάδας, σέ ἀέναη μετάβαση, συνεχῶς ἀνάμεσα σέ δύο καρέκλες.

Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι καθίσταται ἀδύνατο νά ἀναλογιστεῖ κανεῖς τό γεγονός ὅτι, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία, μιά ιδεολογική φοιτητική ἐξέγερση ἐξαπλώθηκε καί στά Λύκεια καί σέ σημαντικά στρώματα νέων διανοοῦμενων ἐργαζομένων καί ἔτσι ἔγινε *ιδεολογική ἐξέγερση μαζῶν*, ὅτι δηλαδή, γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία, ἡ ἐν λόγω ιδεολογική ἐξέγερση ἔθιξε ὄχι μόνο «τίς καθιερωμένες ἀξίες» ἀλλά ἐπίσης τούς θεσμούς του κράτους καί τίς προαιώνιες πρακτικές τους (τό ἐκπαιδευτικό σύστημα πρῶτ' ἀπ' ὅλα), ὅτι δηλαδή αὐτή ἡ γαλλική ιδεολογική ἐξέγερση δέν εἶναι παρά ἕνα μέρος μιᾶς ιδεολογικῆς ἐξέγερσης τῆς παγκόσμιας νεολαίας κι ὅτι ἀποκτᾶ χαρακτήρα ἀναμφισβήτητα προοδευτικό παρά τά λάθη της, τήν ἀλαζονεία της καί τίς ἀναπόφευκτες ἀυταπάτες της.

Γιά νά συνοψίσω μέ δυό λόγια: ὅταν δέν ξέρομε ἀπό πού ἔρχεται μιά ιδεολογική ἐξέγερση, ὅταν δέν γνωρίζουμε σέ ποῖο ἱστορικό βάθος ριζώνει, εἶναι πιθανότατο νά μὴν μπορέσουμε νά διαγνώσουμε ποιά εἶναι ἡ σημασία της, ἡ ἐμβέλειά της, καί ποῖο θά εἶναι τό πολιτικό της μέλλον, ἄρα σέ ποῖο βαθμό μπορεῖ ἢ ὄχι νά βοηθήσει τήν προλεταριακή ταξική πάλη ἐναντία στον ἰμπεριαλισμό, σέ ἐθνικό καί παγκόσμιο ἐπίπεδο.

Θά μπορούσα νά σταθῶ ἐδῶ· ἀλλά πρέπει νά πάω πῶ κατῶ.

Μάης φοιτητικός ή εργατικός;

Ο Βερρέ έχει απόλυτως τό δικαίωμα νά αφιερώσει μιά μελέτη στήν ιδεολογία τῆς φοιτητικῆς δράσης τοῦ Μάη. Ἄλλωστε δέν μιλά μόνο γιά τή φοιτητική εξέγερση. Μιλά καί γιά τήν εργατική ἀπεργία. Ὅταν μιλά γιά τήν εργατική ἀπεργία χρησιμοποιεῖ μιά γλώσσα μαρξιστική κι ὄχι ψυχοκοινωνιολογική. Ὡστόσο, καθῶς τό ἄρθρο του ἀπευθύνεται κυρίως στούς φοιτητές, ἐκτιμῶ ὅτι θά ὀφείλει, πρῖν ἀπό κάθε ἄλλο, νά θεωρήσει πολιτικά ἀπαραίτητο τό ξεκαθάρισμα τῆς λανθασμένης ἀναπαράστασης πού ἔχει ἀκόμη ἡ πλειονότητα τῶν φοιτητῶν γιά τά γεγονότα τοῦ Μάη.

Δέκα μῆνες μετά τόν Μάη τοῦ 1968, λαμβανομένης ὑπόψης τῆς ἀκραίας σύγχυσης στήν ὁποία βρῖσκονται πολλοί φοιτητές πού θεωροῦν τόν ἑαυτό τους «ἐπαναστάτη» ἢ ἀπλῶς «προοδευτικό», δέν μπορούμε νά θεωρήσουμε ὅτι τά πράγματα ἔχουν φωτιστεῖ ἐπαρκῶς στό σημεῖο αὐτό, καί ὅτι γιά τόν φοιτητικό κόσμο ὁ Μάης ἦταν πρῖν ἀπ' ὅλα «Μάης τῶν προλετάρων». Ξέρω βέβαια ὅτι ἔτσι χαρακτηρίσε τό κόμμα τόν Μάη, ἀλλά αὐτή ἡ τοποθέτηση τοῦ κόμματος —γιά λόγους πού πρέπει νά ἀναλυθοῦν διότι εἶναι σοβαροί— πολλούς φοιτητές δέν τοῦς ἄγγιξε καί διατηροῦν ἀκόμη αὐταπάτες ὡς πρὸς τήν πραγματική ἱεράρχηση τῶν γεγονότων. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι εἶχε κανεῖς τήν ἱκανότητα νά παρουσιάσει μίαν ἐπιστημονική ἀνάλυση τῆς ιδεο-

λογίας τους, γιά νά μπορέσει νά τοῦς ἀπευθυνθεῖ, θά ἔπρεπε κατ' ἀρχήν νά βάλει τά πράγματα στή σειρά τους καί νά ὀνομάσει αὐτό πού ἦταν ὁ Μάης τοῦ '68. Τί ἦταν ἀλήθεια ὁ Μάης τοῦ '68 στή Γαλλία;

Ἡ εργατική ἀπεργία: τά πρωτεῖα

Μιά συνάντηση ἀνάμεσα ἀπό τή μιά μεριά, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, χωρίς προηγούμενο στήν δυτική ἱστορία μιᾶς γενικῆς ἀπεργίας, χωρίς προηγούμενο ὡς πρὸς τόν ἀριθμό τῶν ἀπεργῶν καί τή διάρκειά της καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά μιᾶς γενικευμένης δράσης ὄχι μόνο φοιτητῶν ἀλλά ἐπίσης καί μαθητῶν λυκείων καί «διανοουμένων» (νέων «διανοουμένων ἐργαζομένων», γιαιτρῶν, ἀρχιτεκτόνων, καλλιτεχνῶν, νομικῶν, μηχανικῶν, ὑπαλλήλων, δημοσιογράφων, κατώτερων καί μεσαίων στελεχῶν κ.λπ.).

Σ' αὐτή τή συνάντηση, ἡ γενική ἀπεργία κατά τρόπο συντριπτικό ἦταν τό ἀπολύτως καθοριστικό φαινόμενο, ἐνῶ ἡ δράση τῶν φοιτητῶν, τῶν μαθητῶν καί τῶν «διανοουμένων», πού χρονικά προηγήθηκε, ἦταν ἓνα νέο γεγονός, τεράστιας μέν σημασίας, ὡστόσο ὑποκείμενο στό πρῶτο. Πρέπει ἐπίσης νά ἀναγνωριστεῖ τό ἀκόλουθο γεγονός πού γενικῶς παραγνωρίζεται: ἐνῶ γιά τήν ἀστική τάξη, γιά τοῦς γονεῖς τους ἀλλά καί γιά τοῦς ἴδιους, οἱ φοιτητές κατεῖχαν τό προσκήνιο τῶν γεγονότων μέ θεαματικές πράξεις, ἡ πιό σύνθετη καί σέ βάθος δράση προερχόταν ἀπό στρώματα μή φοιτητικά: τοῦς μαθητές λυκείων, τοῦς φοιτητές τῶν τεχνικῶν σχολῶν, τοῦς νέους ἐργαζόμενους διανοούμενους. Νά ὅμως πού τό ἄρθρο τοῦ Βερρέ δέν μνημονεύει τή σπουδαιότητα τῆς δράσης αὐτῶν τῶν τελευταίων στρωμάτων.

Αὐτή ἦταν, νομίζω, τουλάχιστον σέ γενικές γραμμές, ἡ ἱστορική πραγματικότητα ἀν ἱεραρχήσουμε τή σπουδαιότητα τῶν ἀντίστοιχων κινητοποιήσεων πού ναι μέν συναντήθηκαν τόν Μάη τοῦ '68, δέν κατάφεραν ὡστόσο νά συγχωνευθοῦν. Ὅμως, ἐδῶ καί δέκα μῆνες, ἐκτός ἀπό τους ἀφορισμούς τοῦ Ντέ Γκῶλ, πού σκοπεύει κατευθεῖαν τοῦς ἐργάτες στούς ὁποίους καταγγέλλει τήν ἀπειλή «ὀλοκληρωτισμοῦ», ὄλοι οἱ ἐπίσημοι δημοσιολόγοι, ἀστοί καί μικροαστοί (μιά τεράστια φιλολογία πού γεμίζει τήν ἐθνική καί διεθνή ἀγορά ἐκδόσεων), μαζί δυστυχῶς καί πολλοί δημοσιολόγοι φοιτητές, ἀποκλειστικά ἢ ἔστω σχεδόν ἀποκλειστικά, προσηλώθηκαν στόν φοιτητικό Μάη. Τό λέω καθαρά: φοιτητικό Μάη, διότι ὁ μαθητικός Μάης ὅπως καί ὁ Μάης τῶν διανοουμένων ἐργαζομένων δέν δικαιούνται τήν ἴδια διαφήμιση. Ἀντίθετα, ἐκτός ἀπό τίς δημοσιεύσεις τοῦ κόμματος καί τῆς CGT πού, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, δέν παρουσίασαν ἀκόμη ἐμπεριστατωμένες κοινωνιολογικές ἀναλύσεις γιά ὅσα συνέβησαν στά διάφορα στρώματα τῶν ἐργαζομένων κατά κλάδο παραγωγῆς καί ἀπασχόλησης, καί ἐκτός ἀπό μερικά μεμονωμένα ρεπορτάζ, μιά σχεδόν ἀπόλυτη σιωπή καλύπτει τόν ἐργατικό Μάη (Μάη τῶν προλετάρων, σύμφωνα μέ τήν ἀκριβή ἐκφραση τοῦ Σαλινί).

Όμως όποιες κι αν είναι οι πεποιθήσεις του Βερρέ πάνω σ' αυτό τό ζήτημα (και δέν άμφιβάλλω για τήν όρθότητά τους), μέ τή διάταξη τών κεφαλαίων τής ανάλυσής του, άρα μέ τό μέρος πού επιλέγει στό κείμενό του για νά παρουσιάσει τήν εργατική άπεργία, καταλήγει σέ ένα άποτέλεσμα πού σίγουρα άπεύχεται ένώ, μέ τήν κριτική τών φοιτητικών αυταπατών, όρθώς προσπαθεί νά διορθώσει τίς παραστάσεις πού έχον οι φοιτητές για τή σχέση ανάμεσα στις ιδέες τους για άπεργία («άναλογική άπεργία») και τήν ίδια τήν άπεργία: ώστόσο δέν άποκαθιστά τήν άπεργία στην πραγματική της θέση, ή διαφορετικά δέν καταδεικνύει τήν *πραγματική σχέση, τήν υποκείμενη σχέση*, πού διαμορφώθηκε ανάμεσα στις φοιτητικές και άλλες δραστηριότητες μέ τή γενική άπεργία τών εργαζομένων. Είτε τό θέλει είτε όχι, και σέ πείσμα συχνά έγκυρων κριτικών του, διατηρεί άντικειμενικά τούς φοιτητές-αναγνώστες του στην ύπ' αριθμόν 1 αυταπάτη ως πρός τή δικιά τους «έρμηνεία» του Μάη. Διότι πολλοί φοιτητές επιχειρούν αυθόρμητα νά γράψουν τήν ιστορία του Μάη μέ βάση τήν ύπερβολή «φοιτητικός Μάης», πράγμα πού, σίγουρα, κάθε άλλο παρά δυσαρεστεί τήν αστική τάξη, μία τάξη πού διάζεται νά λησμονήσει και νά κάνει τά παιδιά της νά λησμονήσουν ότι χωρίς τή συγκλονιστική άπεργία έννέα εκατομμυρίων άπεργών τά όδοφράγματα του Καρτιέ Λατέν θά άφηναν ίσως περισσότερα τραύματα από προσδοκίες και ζωντανά ακόμη όνειρα, μία και έμπνέον άτακτες μέν, ώστόσο επίμονες και σέ βάθος κινητοποιήσεις πού είδαμε από τόν Όκτώβριο του 1968, κυρίως στά λύκεια, τίς τεχνικές σχολές κ.λπ.

Τά ιδεολογικά ρεύματα

Μετά από αυτές τίς επιφυλάξεις, αν περάσουμε στό ίδιο τό άντικείμενο τής ανάλυσης του Βερρέ, δέν θά τό όνομάζαμε «Τό φαντασιακό κοινωνικό» τών φοιτητών, αλλά τά *ιδεολογικά ρεύματα* πού υλοποιήθηκαν μέ τίς κινητοποιήσεις φοιτητών, μαθητών και «διανοουμένων» τόν Μάη του '68 στη Γαλλία. Κι εδώ ακόμη φοβάμαι ότι ο Βερρέ ένδίδει σέ μία διπλή ανεπάρκεια ή αυταπάτη.

1. Πραγματεύεται τήν φοιτητική ιδεολογία, σάν νά υπήρχε μόνο μία. Ωστόσο γνωρίζει καλά, και τό δηλώνει, ότι ο «φοιτητικός χώρος» είναι σύμμεικτος διότι, εκτός από 8 ή 9% παιδιά εργατών, περιέχει γόνους πολύ διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων, από τή χαμηλότερη μικροαστική τάξη έως τή μεγαλοαστική και τά υπόλοιπα τής άριστοκρατίας. Αν επιπλέον θεωρήσουμε ότι στις κινητοποιήσεις του Μάη έλαβαν μέρος όχι μόνο οι φοιτητές αλλά και σημαντικός αριθμός νέων διανοουμένων εργαζομένων, γίνεται ιδιαίτερα δύσκολο νά μιλήσει κανείς για μία ιδεολογία, εκτός κι αν θά έπρεπε νά τήν θεωρήσει ως άσταθή συνδυασμό πολλών ρευμάτων. Και πράγματι, για νά σταθεί κανείς μόνο στην περίπτωση τών φοιτητών, ύστερα από τίς άλλεπάλληλες

διασπάσεις πού συμπαράλιασαν τήν Ένωση Κομμουνιστών Φοιτητών (UEC) απ' άφορηή τούς άντιιμπεριαλιστικούς αγώνες (πόλεμος τής Άλγερίας, λατινοαμερικάνικο άντάρτικο, Βιετνάμ) και ύστερα από τή διάσπαση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, υπήρξαν πολλά ρεύματα διαφορετικών ιδεολογικών τάσεων πού αναφέρονταν είτε στον άναρχισμό (Κίνημα τής 22 του Μάρτη), είτε στον τροτσκιισμό, είτε στον γκεδβαρισμό, είτε στην πολιτιστική επανάσταση τής Κίνας.

Αυτή ή πολυμορφία έξηγει έν μέρος τίς διακυμάνσεις τών φοιτητικών κινητοποιήσεων, τούς δισταγμούς τους έν μέρος επίσης τήν άδυναμία τους: οι περισσότερες «ομαδοϋλες» διασπάστηκαν ή έξαφανίστηκαν μέσα στη δοκιμασία του Μάη. Τώρα, και δέν μπορούμε νά πούμε για πόσο, δεσπόζει μία «άντιγκρουπουσκουλική» και γενικώς άντιοργανωτική ιδεολογία νεο-λουξεμπουργικου τύπου πού βρίσκει όργανα «υποκατάστασης»² στις «Επιτροπές Δράσης», πού σέ πολλές περιπτώσεις δέν είναι χωρίς άποτελεσματικότητα.

Κάθε ανάλυση, λοιπόν, τής φοιτητικής ιδεολογίας θά έπρεπε νά παίρνει υπόψη της όλα αυτά τά σύμμεικτα δεδομένα. Διότι ακόμη είναι αρκετά διαδεδομένη σέ ευρύτατα στρώματα του φοιτητικού χώρου μία αυταπάτη, ότι υπάρχει μία και μόνο φοιτητική ιδεολογία.

Κατά τή δική μου άντίληψη, τό νόημα, αν όχι ή συνοχή, τών φοιτητικών κινητοποιήσεων πρέπει νά αναζητηθεί κατά τή μεριά τών στόχων, κι ακόμη βαθύτερα κατά τή μεριά τών καθοριστικών αιτίων πού προκάλεσαν τή φοιτητική έξέγερση.

2. Ο Βερρέ επιπλέον φαίνεται νά θεωρεί ότι τόν Μάη ή κυρίαρχη στό φοιτητικό χώρο ιδεολογία ήταν ή «άναρχοσυνδικαλιστική» για τήν όποια παραδόξως λέει ότι είναι ιδεολογία του άναρχισμού πού έχει σχέση μέ τίς μάξες, λές και ο άναρχισμός δέν θά μπορούσε νά είναι μία ιδεολογία μαζική, ιδιαίτερα σ' αυτά τό τόσο έτερόκλητης προέλευσης κοινωνικά στρώματα όπως άλλωστε και τά κοινωνικά στρώματα καταγωγής τών φοιτητών. Και επικαλείται συνθήματα όπως «εργατική έξουσία», «συνδικαλιστική έξουσία» κ.λπ.

Ωστόσο, απ' όσο γνωρίζω, τόν Μάη ή κυρίαρχη ιδεολογία στό φοιτητικό χώρο έν γενει ήταν ή άναρχοελευθεριακή, παρ' όλο πού σέ όρισμένα κέντρα (Ναντέρ π.χ. όπου στον εργατικό χώρο κυριαρχεί μία ισχυρή άναρχοσυνδικαλιστική παράδοση) ένδέχεται φοιτητές νά έριξαν συνθήματα άναρχοσυνδικαλιστικά τά όποια, πάλι απ' ό,τι γνωρίζω, διακηρύχτηκαν κυρίως από τήν CFDT και τό PSU: «εργατική έξουσία», «φοιτητική έξουσία», «άγροτική έξουσία». Για τήν ώρα, Μάρτιος 1969, μου φαίνεται ότι ή κυρίαρχη ιδεολογία στον προχωρημένο πυρήνα του φοιτητικού «κινήματος» είναι μία ιδεολογία νεο-λουξεμπουργικου τύπου, παρ' όλο πού ή άναρχική ιδεολογία παραμένει ι-

2. Ο Βερρέ μιλάει δικαιολογημένα για διαδικασία *υποκαταστάσεων*.

σχυρή και με μορφές σχετικά έπεξεργασμένες.

Κριτική άρνητική, θετική κριτική

Πρέπει τώρα να μιλήσω για τις αρχές που έμπνέουν την επέμβαση του Βερρέ, δηλαδή τη σχεδόν κριτική μορφή του άρθρου του. Είναι φανερό ότι πρέπει άπαραιτήτως, όπως έλεγε ο Λένιν αναφορικά με τον εργατικό άριστρισμό, να κριθούν «αύστηρά» οι αυταπάτες και τα λάθη των συντρόφων μας φοιτητών, ότι δεν πρέπει να κολακεύουμε τη νεολαία. Άλλά ακριβώς πρέπει να πάρουμε πολύ σοβαρά υπόψη ότι αυτά τα λάθη είναι μια «παιδική ασθένεια», *όχι της εργατικής τάξης, αλλά της νεολαίας, της σπουδαστικής ή διανοούμενης νεολαίας*.³ Δεν πρέπει να συγχέουμε αυτόματα αυτή τη νεολαία με τις μικρές πολιτικές ομάδες που επιδιώκουν να πάρουν την καθοδήγησή της – ούτε τις προσδοκίες και τις αντιδράσεις της με τα συνθήματά τους. Γιατί πρέπει να μάς ενδιαφέρει ή μάζα της διανοούμενης και σπουδάζουσας νεολαίας και οι βαθύτερες τάσεις της. Όμως δεν νομίζω ότι η μέθοδος που χρησιμοποίησε ο Βερρέ στο άρθρο του είναι η καλύτερη (μια άρνητική κριτική, με μορφή ψυχρά σατιρική, χωρίς έπαρκείς εξηγήσεις, χωρίς προβολή διεξόδων, αν και γνωρίζω ότι αυτές οι τελευταίες δύο απαιτήσεις δεν είναι εύκολόβρετες στην παρούσα συγκυρία).

Τί όφείλει να κάνει ένας κομμουνιστής, δέκα μήνες μετά τον Μάη, για να βοηθήσει τους φοιτητές που διακατέχονται ακόμη μαζικά από τις επιπτώσεις των ιδεολογικών αυταπατών με τις όποιες κάλυψαν, τον Μάη, τις μερικές φορές τυχοδιωκτικές αλλά ωστόσο θαρραλέες ή και ήρωικές κινητοποιήσεις τους; Ο Λένιν μάς δείχνει τό δρόμο σέ ένα κείμενό του του 1916 που αναφέρει ο Σαλινί:

«...Μπροστά στην ανεπάρκεια ιδεολογικής καθαρότητας αυτών των νέων ανθρώπων πρέπει να αντιδράσουμε τελείως διαφορετικά από τα καθιερωμένα, όφείλουμε να αντιδράσουμε διαφορετικά απέναντι στη θεωρητική σαλάτα και την έλλειψη επαναστατικής συνέπειας που επιδεικνύουν οι ενήλικοι (Κάουτσκι και Σία) που έξαπατούν τό προλεταριάτο ισχυριζόμενοι ότι μπορούν να καθοδηγήσουν και να εκπαιδέυσουν τούς άλλους ενάντια σ' αυτούς είναι αναγκαίος ένας σκληρός αγώνας. Έδώ έχουμε να κάνουμε με *όργανώσεις της νεολαίας* που διακηρύσσουν ανοιχτά ότι έξυπηρετούν τη διαπαιδαγώγηση της νεολαίας, ότι τό κύριο καθήκον τους είναι να διαμορφώσουν στελέχη για τά σοσιαλιστικά κόμματα. Πρέπει να κάνουμε τά πάντα για να βοηθήσουμε αυτή τη νεολαία, να επιδείξουμε τη μεγαλύτερη ύπομονή απέναντι στά λάθη της, να διορθώσουμε λίγο λίγο τά λάθη της με την πειθώ κι όχι με την αντιπαλότητα. Δεν είναι σπάνιο άνθρωποι μάς όρι-

σμένης ήλικίας ή ήλικιωμένοι να μήν ξέρουν πώς να πλησιάσουν τη νεολαία, μια νεολαία που αναγκαστικά έρχεται στό σοσιαλισμό από διαφορετικούς δρόμους σέ σχέση με τούς πατέρες της, με άλλες μορφές και σέ άλλες συνθήκες...».

Γνωρίζω ότι οι συνθήκες τόν Μάρτη του 1969 δεν είναι ίδιες μ' εκείνες του 1916, ότι είναι πολύ δύσκολο να έχει κανείς την άλλοτινη ύπομονή, ιδίως απέναντι σέ συστηματικές επιθέσεις που στοχεύουν κατευθείαν τό κόμμα και την CGT. Σκέφτομαι όμως ότι η σύσταση του Λένιν διατηρεί όλη την αξία της, ακόμη και σέ μια κατάσταση όπου τό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα επιπλέον σπαράσσεται από μια σοβαρότατη διάσπαση (τό 1916 ή κατάσταση δεν ήταν πολύ καλύτερη). Δεν νομίζω, λοιπόν, ότι θά 'ταν σωστό να άρκεϊται κανείς στην άφ' ύψηλου κριτική, με τη σιγουριά που δίνει σέ έναν «ώρμιο άνθρωπο» ή πολιτική

3. "Όταν αναφέρεται κανείς στόν άριστρισμό και παραθέτει τό έργο που ο Λένιν άφιέρωσε σ' αυτό τό ζήτημα, δεν πρέπει να ξεχνά ότι ο Λένιν μιλούσε για *εργατικό άριστρισμό* και όχι για φοιτητικό.

Πρέπει ιδίως να ξαναθυμίσουμε ότι στά συμπεράσματα του βιβλίου του ο Λένιν έγραφε: «Όλοφάνερα τό λάθος που φανερώνεται στόν άριστερό δογματισμό μέσα στό κομμουνιστικό κίνημα είναι, στην παρούσα στιγμή, χίλιες φορές λιγότερο επικίνδυνο και βαρύνον από τό λάθος που φανερώνεται από τό δεξιό δογματισμό».

Και προσέθετε ότι ο εργατικός άριστρισμός ήταν μια παιδική άρρώστεια που μπορούσε «σέ όρισμένες συνθήκες να θεραπευτεί εύκολα». Διακινδυνεύω εδώ μια *προσωπική άποψη*.

Παρά τις διαφορές ως προς τό *άντικείμενο* (φοιτητικός άριστρισμός στη θέση του εργατικού άριστρισμού) και ως προς τη *συγκυρία*, θεωρώ πάντα *ισχύουσα* τη συγκριτική κρίση του Λένιν πάνω στους άμοιβαίους κινδύνους. Θα προσέθετα: *ιδίως* στόν φοιτητικό-διανοούμενο χώρο, ο άριστερός δογματισμός παρουσιάζει ένα λάθος χίλιες φορές λιγότερο επικίνδυνο και βαρύ από τό λάθος του δεξιού δογματισμού.

Άντιθέτως, θά προσέθετα ότι οι συνθήκες της παρούσας συγκυρίας κινδυνεύουν να καταστήσουν έξαιρετικά δύσκολη την «άνασκευή» αυτού του λάθους: ακόμη και για τόν απλό λόγο ότι, ανακαλώντας αυτή τη συγκυρία, οι «ένδιαφερόμενοι», ή τουλάχιστον *άρκετοι ανάμεσά τους*, άρνούνται και θά άρνούνται έντονότατα τις «φροντίδες», τις όποιες όρισμένοι, αν υποθέσουμε ακόμη ότι θέλουν πραγματικά να τούς βοηθήσουν, θά τούς προσφέρουν. Αυτή ή άρνηση, και ή μορφή της, αποτελούν ένα από τά *άντικειμενικά στοιχεία* της κατάστασης στους «φοιτητικούς» κύκλους, που θά ήταν επιπόλαιο να μήν τά παίρνουμε στά σοβαρά, έστω και για να μπορέσουμε ν' αναλύσουμε τούς λόγους, οι όποιοι δεν αναδύονται από την «ψυχο-» ή την «ψυχο-κοινωνιολογία». Όσοι έχουν μια πραγματική έμπειρία από την παιδαγωγική και πολιτική πρακτική στόν φοιτητικό χώρο, κυρίως των λυκείων, τό γνωρίζουν.

πείρα, κριτική απέναντι σε μία φοιτητική νεολαία που ψάχνει τό δρόμο της σε συνθήκες που δεν είναι «δυσκολίες» μόνο για την ίδια. Διότι αν θέλουμε να λογαριάσουμε τά κύρια στοιχεία της κατάστασης μέσα στην οποία ψάχνει τό δρόμο της, οφείλουμε νά εξετάσουμε δύο γεγονότα και νά τά δοῦμε κατάματα.

1. Η ιδεολογική εξέγερση της σπουδάζουσας νεολαίας, που στή Γαλλία ἔφτασε στό ἀπόγειό της τόν Μάη τοῦ 1968, εἶχε ἀρχίσει δέκα μέ δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα σε πολλά σημεία τοῦ κόσμου. Ἐπρόκειτο προφανῶς για ἕνα τελείως διαφορετικό γεγονός σε σχέση με τίς εφήμερες αισθητίζουσες ἐξεγέρσεις της δεκαετίας τοῦ '20 ἢ τήν ἔνταξη της νεολαίας στά προπολεμικά φασιστικά κινήματα. Στήν πραγματικότητα, πρόκειται για μία παγκόσμια εξέγερση και ἀναμφισβήτητα, παρά ὀρισμένα ἔστω σοβαρά παρατρόγυδα, ἦταν μία εξέγερση προοδευτική που κατέχει κάθε ἄλλο παρά εὐκαταφρόνητη θέση στην παγκόσμια ταξική πάλη ἐναντία στον ἱμπεριαλισμό. Προσβάλλει καιρία τόν καθαυτό μηχανισμό ἐγχάραξης της ἀστικής ιδεολογίας, δηλαδή τό καπιταλιστικό ἐκπαιδευτικό σύστημα. Εἶναι ἀπολύτως θεμιτό νά σκεφθεῖ κανείς ὅτι, ἀκόμη και ἂν ὑποστῆ σοβαρές ἀναδιπλώσεις, ἡ εξέγερση αὐτή ἔχει μπροστά της ἕνα πραγματικό και βιώσιμο μέλλον. Τό θεμελιώδες ἐρώτημα που τίθεται σ' αὐτή τήν ἐξεγερμένη νεολαία εἶναι τό ἀκόλουθο: θά μπορέσει μέ ἔργα κι ὄχι μέ λόγια νά πραγματοποιήσει τή συγχώνευσή της

μέ τό ἐργατικό κίνημα; Θά βοηθηθεῖ για νά πραγματοποιήσει αὐτή τή συγχώνευση;

2. Ὅμως ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἐκπληκτική νεολαία ὑποχρεώθηκε τόν Μάη στή διεξαγωγή τοῦ γιγαντιαίου ἀγώνα, πολύ μεγάλου για τίς δυνάμεις της, σε συνθήκες ἀντικειμενικά δραματικές: ἀφέθηκε, ἐγκαταλείφθηκε στον ἑαυτό της, ἄρα μόνη.

Τά Κ.Κ. ἔχασαν τήν ἐπαφή με τήν ἐξέγερση τῆς νεολαίας

Ἐδῶ ἐντοπίζουμε ἕνα ἀντικειμενικό γεγονός που θά πρεπε νά ἐξετάσουμε με τόν σοβαρότερο τρόπο. Εἶναι γεγονός ὅτι, ἐκτός ἀπό τήν Κίνα, ὅπου σε μία συγκυρία τελείως διαφορετική και για ἄμεσους σκοπούς που δεν ἀντιστοιχοῦν τίς δικές μας συνθήκες, ἡ ἴδια ἡ διεύθυνση τοῦ λαϊκοῦ κράτους τέθηκε ἐπικεφαλῆς (ἢ πῆρε τήν πρωτοβουλία;) τῆς ιδεολογικής ἐξέγερσης τῆς νεολαίας, τά δικά μας κομμουνιστικά κόμματα, ἐδῶ και χρόνια, σημαδεύτηκαν ἀπό διαδοχικές κρίσεις τῆς φοιτητικῆς κομμουνιστικῆς ὁργάνωσής τους και στην πραγματικότητα ἔχασαν τήν ἐπαφή με τή μάζα τῆς σπουδαστικῆς νεολαίας.

Δέν ἔχω δεῖ ὅμως νά ἔχουν πάρει στά σοβαρά ὅτε νά ἔχουν ἀναλύσει σε βάθος αὐτό τό γεγονός που εἶναι σημαντικό ὄχι μόνο για τήν ἱστορία τοῦ τόπου μας, γιατί ξεπερνᾶ τά σύνορά μας δεδομένου ὅτι προσέβαλε και προσβάλλει ἐδῶ και πολλά χρόνια ὄχι μόνο τίς καπιταλιστικές χώρες ἀλλά και ὀρισμένες σοσιαλιστικές. Δέν γνωρίζω καμιά συγκεκριμένη ἀνάλυση, συστηματική και ἐμπεριστατωμένη, τῆς συγκεκριμένης παγκόσμιας και ἔθνικης κατάστασης που προκάλεσε αὐτή τήν ἀπώλεια ἐπαφῆς, ιδιαίτερα ἐπιζήμια ὄχι μόνο στην ἐργατική ταξική πάλη ἀλλά και στην ἴδια τήν σπουδάζουσα νεολαία.

Γνωρίζω ἐπίσης ὅτι, σε μία κρίσιμη στιγμή τῆς πάλης τῶν τάξεων, τό κόμμα, μετά τόν Μάη, κάνει μεγάλες προσπάθειες για νά ξανασυνδέσει τούς δεσμούς του με ὅ,τι ἔχασε ἐπαφή, ἀλλά ἡ ἔλλειψη συγκεκριμένων ἀναλύσεων τῆς κατάστασης που προκάλεσε αὐτό τό ὀδυνηρό γεγονός με κάνει νά ἔχω βάσιμους φόβους ὅτι οἱ νέοι δεσμοί που ἐπιχειροῦνται βασίζονται σε ὀρισμένα διαφορούμενα ἢ σε ὀρισμένες ἀποσιωπήσεις που σίγουρα θά μᾶς κοστίσουν ἀκριβά κάποια μέρα, παρά τίς κάποιες νίκες που θά ἀποδοῦν ἐν μέρει πύρρειες. Διότι, σύμφωνα και με τή λενινιστική θεωρία, δεν μποροῦμε νά διορθώσουμε ἕνα λάθος ἢ νά πληρώ-

4. Ὁ Βαλντέκ Ροσέ τό εἶχε ἀναφέρει για τή Γαλλία, στην εἰσήγησή του στην Κεντρική Ἐπιτροπή τῆς 8ης Ἰουλίου '68, ὡς ἐξῆς (οἱ ὑπογραμμισμένες δικές του): «Μέχρι τώρα τό κόμμα μας ἄσκησε στους φοιτητικούς κύκλους μία κάθε ἄλλο παρά εὐκαταφρόνητη ἐπίδραση, ἀλλά ἐντούτοις ὀλοφάνερα ἀνεπαρκῆ, ἡ ὁποία φυσικά ἔγινε αισθητή με ἀρνητικό τρόπο στο τελευταίο μας κίνημα».

σουμε τό κενό πού δημιουργείται από ένα λάθος παρά υπό τόν απαράβατο όρο νά αναλύσουμε ώς τή ρίζα τίς αιτίες τοῦ λάθους.

Όσα λέω γιά τή φοιτητική κατάσταση, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ισχύουν καί γιά τήν κατάσταση τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης τόν Μάη. Ἄν διαθέταμε περισσότερες συγκεκριμένες ἀναλύσεις γιά ὅσα συνέβησαν τόν Μάη στά διάφορα στρώματα τῶν ἐργαζομένων καί στούς διάφορους κλάδους τῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀπασχόλησης, θά μπορούσαμε σέ μεγάλο βαθμό νά βοηθήσουμε τοὺς φοιτητές νά διορθώσουν τήν ιδέα πού ἔχουν γιά τήν ἐργατική τάξη, ἐν μέρει ἐσφαλμένη, γιά τίς συνθήκες μέσα στίς ὁποῖες ὑπάρχει καί ἀγωνίζεται, γιά τοὺς ρυθμούς της, τίς ἐμπειρίες της, γιά τήν ἐμπιστοσύνη της καί τίς δυσπιστίες της.

Νομίζω ὅτι θά μπορούσα νά βεβαιώσω ὅτι ἡ ἔλλειψη σφαιρικῆς ἀνάλυσης, συστηματικῆς καί συνάμα ἐμπεριστατωμένης, γιά τίς αιτίες τῆς ἀπώλειας ἐπαφῆς ἀνάμεσα στό κόμμα καί τή σπουδάζουσα νεολαία ἀπ' ἐνός καί αὐτή τήν ἀνεπάρκεια συγκεκριμένων ἀναλύσεων γιά τή δράση τῆς ἐργατικῆς τάξης τόν Μάη ἀπ' ἐτέρου, συνέβαλαν στό νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ δραστηριότητα τῆς σπουδάζουσας καί διανοούμενης νεολαίας στόν ἐαυτό της κατά καί μετά τόν Μάη, καί νά ἐξωθηθοῦν οἱ φοιτητές τόν Μάη κατ' ἀρχήν καί μετά τόν Μάη στά τυφλά, συνάρτηση ἄλλωστε μέ τή γενναioφροσύνη τους, στίς ἀρχαίκες ἀυταπάτες τῆς κυρίαρχης σήμερα ἀναρχικῆς ἢ ἀναρχίζουσας ιδεολογίας.

Ἄνάγκη ἐπιστημονικῆς ἀνάλυσης καί αὐτοκριτικῆς

Ἔρχομαι τώρα, ὕστερα ἀπό τά παραπάνω, στό συμπέρασμα μου, πού θά τό ἤθελα, σύμφωνα μέ τή συμβουλή τοῦ Λένιν, ὄχι μόνο κριτικό ἀλλά ἐπίσης καί κυρίως θετικό, παρ' ὅλο πού μέ βάση τίς διαθέσιμες πληροφορίες ἀναγκαστικά παραμένει *προγραμματικό*.

Νομίζω λοιπόν ὅτι, ἀπό τή στιγμή πού θά βάλουμε τά πράγματα στή θέση τους (δηλαδή ἀπό τή στιγμή πού θά καταδείξουμε τήν ιστορική προτεραιότητα τῆς γενικῆς ἀπεργίας σέ σχέση μέ τή φοιτητική κινητοποίηση), πρέπει νά ἐξετάσουμε μέ τή μεγαλύτερη δυνατή σοβαρότητα τήν ιδεολογική ἐξέγερση τῆς σπουδαστικῆς νεολαίας καί τῶν νέων ἐργαζομένων διανοομένων πού κυφοροῦνταν ἀπό καιρό σέ ὀλόκληρο τόν κόσμο καί στή Γαλλία, καί στή συνέχεια πῆρε θεαματική μορφή ἐδῶ κι ἐκεῖ (στήν Τουρκία, τήν Ἰαπωνία, τή Γερμανία, τήν Ἰταλία, τήν Ἰσπανία, τίς ΗΠΑ κ.λπ.) πρὶν νά γνωρίσει τό κορυφαῖο της σημεῖο στή Γαλλία, χάρη στή γενική ἀπεργία.

Πρέπει νά αναλύσουμε σέ βάθος τίς βαθύτερες αιτίες, ἐθνικές καί διεθνείς, αὐτῆς τῆς ιδεολογικῆς ἐξέγερσης, πού, στό εἶδος της βέβαια, εἶναι ἓνα γεγονός χωρίς προηγούμενο στήν ιστορία καί συνάμα *ἀναντίστρεπτο*.

Πρέπει ἐπίσης, χωρίς νά κάνουμε πίσω μπροστά σ' αὐτό τό δύσκολο ἔργο, νά αναλύσουμε τίς αιτίες πού ὀδήγησαν τά κομμουνιστικά κόμματα νά χάσουν τήν πολιτική καί ιδεολογική ἐπαφή μέ τή σπουδάζουσα καί διανοούμενη νεολαία σέ ἐθνικό καί διεθνές ἐπίπεδο.

Πρέπει νά ἐκθέσουμε λεπτομερειακά καί δημόσια αὐτές τίς ἀναλύσεις καί, *ἂν χρειαστεῖ*, νά ἔχουμε τό πολιτικό θάρρος νά περάσουμε ἀπλοῦστα ἀπό τήν ἀνάλυση στήν αὐτοκριτική, νά ἐξαγάγουμε τίς πολιτικές καί ιδεολογικές συνέπειες πού ἐπιβάλλονται. Εἰδάλλως ὑπάρχει φόβος τό συγκλονιστικό χάσμα ἀνάμεσα στό κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, τήν σπουδάζουσα καί τή διανοούμενη νεολαία ἢ νά μὴ γεφυρωθεῖ πραγματικά ἢ νά γεφυρωθεῖ ὅπως ὅπως, δηλαδή μᾶλλον ἄσχημα, μέ ὅλες τίς ἀπώλειες καί τά τραύματα πού θά συνεπαγόταν ἓνα ἄσχημο γεφύρωμα.

Ἔτσι μόνο θά μπορέσουμε νά βοηθήσουμε «ὑπομονετικά, μέ τήν πειθῶ καλύτερα κι ὄχι μέ τήν ἀντιπαλότητα», μέ ὅλες μας τίς δυνάμεις, τοὺς νέους φοιτητές συντρόφους μας νά βροῦν μιά διέξοδο στίς φοβερές δυσκολίες μέσα στίς ὁποῖες μάχονται. Ἐννοεῖται ὅτι πρέπει ἐπίσης νά ὑποβάλουμε σέ κριτική, αὐστηρή ἂν εἶναι ἀνάγκη, τά σφάλματά τους, ἀλλά νά ἔχουμε στό νοῦ ὅτι αὐτή ἡ *κριτικὴ τῶν λαθῶν τους ἔχει στόχο νά τοὺς βοηθήσει θετικά* νά ἔρθουν στίς θέσεις τῆς ἐργατικῆς τάξης, μιά καί ἡ πλειοψηφία τους ἔχει ἐκφράσει τέτοια διάθεση.

Ὅμως δέν μπορούμε νά τοὺς βοηθήσουμε θετικά παρά μόνο ἂν ὑποβάλουμε τίς ιδεολογίες τους σέ κριτική ὑπό τρεῖς προϋποθέσεις:

1. Νά τοὺς γνωρίσουμε μέ λεπτομέρειες τή δράση τῆς ἐργατικῆς τάξης, τίς ἀρχές της, τίς παραδόσεις της, τίς μορφές κινητοποίησης καί τίς μορφές πάλης, πού συχνά φέρνουν σέ ἀμηνανία μιά νεολαία πού δέν ἔχει ἄμεση ἐμπειρία τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος: νά τοὺς γνωρίσουμε τήν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς *καθοδήγησης* τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν ἐπαναστατική πάλη.

2. Νά ἀναγνωρίσουμε τόν χωρίς προηγούμενο νεωτερισμό, τήν πραγματικότητα καί τήν *προοδευτικὴ* σημασία τῆς ιδεολογικῆς ἐξέγερσης τῆς σπουδάζουσας καί διανοούμενης νεολαίας, πού ἀναστατώνοντας ἐκ τῶν ἔσω ὀρισμένους ιδεολογικούς μηχανισμούς τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ κράτους βοηθᾷ ἀντικειμενικά τήν ἐπαναστατική πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης σέ ἐθνικό καί διεθνές ἐπίπεδο: νά κάνουμε γνωστή αὐτή τήν πραγματικότητα στήν ἐργατική τάξη.

3. Νά παράσχουμε ὅλες τίς *ἐπιστημονικὲς* ἐξηγήσεις πού θά ἐπιτρέψουν σέ ὅλους, ἀκόμα καί στοὺς νέους, νά δοῦν καθαρά τά γεγονότα πού ἔξησαν καί νά προσανατολιστοῦν, ἂν πράγματι τό ἐπιθυμοῦν, στήν ταξική πάλη ἀνοίγοντάς τους πρόσφορες προοπτικές, δίνοντάς τους τά πολιτικά καί ιδεολογικά μέσα τῆς ὀρθῆς δράσης.

μετάφραση: Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ

του Δημήτρη Χασάπη

Η μαθηματική δραστηριότητα και η παραγωγή της μαθηματικής γνώσης είναι μία κοινωνική πρακτική, η οποία αντανακλά την κοινωνική κατάσταση και υπόκειται στους ανταγωνισμούς των κοινωνικών συμφερόντων μίας καθορισμένης ιστορικής περιόδου. Η μαθηματική γνώση ως παράγωγο της δραστηριότητας αυτής είναι, αντίστοιχα, μία κοινωνική κατασκευή, υποκείμενη στα ιστορικά καθορισμένα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια του σταδίου ανάπτυξης της. Δέν αποτελεί, κατά συνέπεια, μία αδιάφυστη, αντικειμενική και απόλυτη γνώση, αυτόνομη και κατηγορικά διακριμένη από τις άλλες μορφές της ανθρώπινης γνώσης, απαλλαγμένη πλήρως από τὰ εμπειρικά δεδομένα και τις αντιφάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας και καθορισμένη μόνο από τη λογική ή από μία υπερβατική πραγματικότητα. Η μαθηματική γνώση, επομένως, όπως και κάθε επιστημονική γνώση, υπόκειται ως παράγωγο μίας κοινωνικής πρακτικής σε διαρκείς διαψεύσεις και αναθεωρήσεις και δέν αποτελεί ένα τελεσίδικα περατωμένο σωμα γνώσης, έκφραμένο όριστικά από ένα κλειστό σύστημα προτάσεων και από μία σειρά διαδικασιών τεκμηρίωσης της αλήθειας των προτάσεων αυτών. Ός παράγωγο μίας κοινωνικής πρακτικής εντάσσεται σε ιστορικά καθορισμένα κοινωνικά και πολιτιστικά πλαίσια, πού καθορίζουν τό επίπεδο και προσδιορίζουν τήν κατεύθυνση ανάπτυξης της. Παράλληλα, και για τούς ίδιους λόγους, η μαθηματική γνώση δέν μπορεί νά θεωρηθεί ως μία γνώση ή όποια είναι ανεξάρτητη από τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες, υποκείμενη αποκλειστικά σε μία δική της αυτόνομη εσωτερική λογική. Αντίθετα, μέσα από τήν κοινωνική της προέλευση και τήν ιστορική της εξέλιξη, η μαθηματική γνώση διαπλέκεται μέ τό σύνολο της ανθρώπινης γνώσης και σφραγίζεται από τις κυρίαρχες ιδεολογίες, οι όποιες και σε μεγάλο βαθμό όριοθετούν τὰ πλαίσια ανάπτυξης της. Η αντικειμενική

κόητη της μαθηματικής γνώσης είναι ουσιαστικά μία μορφή κοινωνικής σύμβασης.¹ Μέσα από τήν εξέλιξη της μαθηματικής δραστηριότητας, έχουν επικυρωθεί από τις κοινότητες των μαθηματικών κανόνες και πεποιθήσεις για τούς όρθους τύπους εργασίας και για τις αποδεκτές μορφές παρουσίασης των μαθηματικών, οι όποιοι προσομοιάζουν σε πολλές όψεις τους μέ τούς κανόνες ενός παιχνιδιού. Χωρίς άμφιβολία, η υλική πραγματικότητα παρέχει ένα άρχικό πλαίσιο ανάπτυξης της μαθηματικής πρακτικής και ένα διαρκές πεδίο αναφοράς της, αλλά είναι οι μαθηματικές συμβάσεις αυτές οι όποιες αποδίδουν έναν χαρακτήρα αναγκαιότητας στην καθαυτή διαδικασία ανάπτυξης αυτής της πρακτικής και βεβαίως στα αποτελέσματά της. Τό αντικείμενο, επομένως, των μαθηματικών έχει τήν άφεταιρία και τήν αναφορά του στην υλική πραγματικότητα, αλλά συνίσταται από κοινωνικές κατασκευές και συμβατικούς κανόνες.

ΣΩΣ

Σε μία τέτοια θεώρηση της μαθηματικής πρακτικής και της μαθηματικής γνώσης, τό κοινωνικό πλαίσιο, όπως και οι επαγγελματικές κοινότητες των έρευνητών μαθηματικών, διαδραματίζουν έναν κεντρικό ρόλο στην δημιουργία και στην επικύρωση της μαθηματικής γνώσης. Η κοινωνική όργάνωση και δομή των κοινοτήτων των έρευνητών μαθηματικών ειδικότερα, η όποια δέν έχει καθόλου εύκαιριακό και τυχαίο χαρακτήρα, διαμορφώνει τούς μηχανισμούς δημιουργίας και επικύρωσης της μαθηματικής γνώσης, αποτελώντας ταυτόχρο-

1. D. Bloor, *Knowledge and Social Imagery*, London, Routledge and Kegan Paul 1976.

να τό πλαίσιο διαφύλαξης και τό πεδίο εφαρμογής και μετάδοσης τής άρρητης και άτυπης μαθηματικής γνώσης.

Τρεις χαρακτηριστικές όψεις του κοινωνικού πλαισίου όργάνωσης τής μαθηματικής πρακτικής και παραγωγής τής μαθηματικής γνώσης έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και διευκρινίζουν τά προαναφερθέντα:

(α) *Η έπιλογή των θεμάτων και η ανάπτυξη τής μαθηματικής έρευνας*

Η χρηματοδότηση και η διαθεσιμότητα των εφαρμογών τις όποιες προϋποθέτει και ταυτόχρονα όριοθετεί καθορίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τήν κατεύθυνση ανάπτυξης τής μαθηματικής έρευνας και άρα τήν παραγωγή τής μαθηματικής γνώσης, υπεραξιώνοντας ή απαξιώνοντας μαθηματικές γνώσεις ή και όλόκληρους μαθηματικούς κλάδους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η έπιχειρησιακή έρευνα, η όποία συγκροτήθηκε και νομιμοποιήθηκε ως κλάδος των μαθηματικών μέσα από τις στρατιωτικές ανάγκες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και τά ενδιαφέροντα τής οικονομικής όργάνωσης στα χρόνια που άκολούθησαν. Παρόμοια περίπτωση άποτελεί η ανάπτυξη των ύπολογιστικών μαθηματικών, η όποία καθορίσθηκε από τις ανάγκες τής βιομηχανίας των ηλεκτρονικών ύπολογιστών συμβάλλοντας ταυτόχρονα καθοριστικά στην ανάπτυξη τους.

(β) *Η έρμηνευτική άναγωγή τής μαθηματικής γνώσης*

Περιοχές και κλάδοι τής μαθηματικής γνώσης υπεραξιώνονται ή απαξιώνονται κοινωνικά με κριτήριο τήν έπιθυμητή ή τήν προσφερόμενη ή προβαλλόμενη φυσική ή κοινωνική τους έρμηνεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η θεωρία των διαφορικών εξισώσεων και η ανάπτυξη της προς τήν κατεύθυνση τής δημιουργίας μιας «θεωρίας καταστροφών», η όποία για μεγάλο χρονικό διάστημα άποτελέσε πεδίο έντατικής θεωρητικής έρευνας, με στόχο τήν μαθηματικοποίηση και τήν περιγραφή και, τελικά, τήν επιδιωκόμενη κατανόηση κοινωνικών καταστάσεων μέσα από τήν όπτική αυτής τής συγκεκριμένης μαθηματικοποίησής τους. Αντίστοιχη, άν και έντελώς διαφορετικού περιεχομένου, περίπτωση άποτελεί η μαθηματικοποίηση τής κβαντικής θεωρίας στη διάρκεια του Μεσοπολέμου ύπό τούς όρους τής κυρίαρχης έπιστημονικής θεώρησης τής αιτιότητας και τής άπροσδιοριστίας των φαινομένων, η όποία έχει αναλυθεί από τόν Φόρμαν² και η όποία επέδρασε σημαντικά στο περιεχόμενο και στόν προσανατολισμό τής ανάπτυξης τής μαθηματικής έρευνας.

(γ) *Ο τύπος όργάνωσης και η μορφή παρουσίασης τής μαθηματικής γνώσης*

Η έπιλογή των όρισμών και των αξιωμάτων, δηλαδή των μαθηματικών παραδοχών οι όποιες άποτελούν τή

βάση κάθε μαθηματικής θεωρίας, οι τύποι των μαθηματικών θεωρημάτων, δηλαδή των μαθηματικών άληθειών οι όποιες συγκροτούν κάθε μαθηματική θεωρία, ή μορφή των άποδείξεων τής άλήθειας των μαθηματικών θεωρημάτων, όπως και κάθε πτυχή των μαθηματικών, ύπόκεινται στην έπίδραση ενός πλήθους κοινωνικών παραγόντων, όπως, για παράδειγμα, είναι οι κυρίαρχες ιδεολογικές άπόψεις για τόν χαρακτήρα τής κοινωνικής πραγματικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα άποτελεί η άποδοχή από τή μαθηματική κοινότητα τής μαθηματικής έννοιας «άπειροστό», μιας έννοιας θεμελιώδους για τόν διαφορικό λογισμό κατά τήν πρώτη περίοδο συγκρότησης τής μαθηματικής άνάλυσης ως πεδίου τής μαθηματικής δραστηριότητας. Έννοια, η όποία σε μία ύστερη περίοδο αντικαταστάθηκε από τήν έννοια «όριο». Και στην άποδοχή τής έννοιας «άπειροστό» και στην αντικατάστασή της από τήν έννοια «όριο» κυρίαρχησαν κριτήρια πρωτίστως φιλοσοφικά και άκριδέστερα ιδεολογικοπολιτικά, παρά κριτήρια ύπαγορευμένα από τις ανάγκες θεμελίωσης ή ανάπτυξης τής μαθηματικής γνώσης. Η έννοια του «άπειροστού», ως ποσότητα η όποία είναι διάφορη του μηδενός ενώ ταυτόχρονα μικρότερη σε άπόλυτη τιμή από κάθε πραγματικό θετικό άριθμό, θεωρήθηκε αντίθετική τής καρτεσιανής φιλοσοφίας και, ως εκ τούτου, η άποδοχή της προκάλεσε ισχυρές αντιδράσεις στη γαλλική μαθηματική κοινότητα κατά τις αρχές του 18ου αιώνα, επειδή έμπεριείχε ουσιαστικά τήν άποδοχή τής ύπαρξης ενός πραγματικού άπειρου. Οι αντιδράσεις κατέληξαν σε μία όξυτατη αντίπαράθεση των όπαδών με τούς πολέμιους τής έννοιας, η όποία έπιδύθηκε ύπερ τής έννοιας του «άπειροστού», όχι από τήν μαθηματική πρακτική, αλλά από τή Γαλλική Βασιλική Άκαδημία Έπιστημών με τή μέθοδο τής πλειοψηφίας των μελών της. Παρά τήν πολιτική έπιλογή τής Γαλλικής Βασιλικής Άκαδημίας Έπιστημών να προασπίζεται τήν «καθαρότητα τής έπιστήμης» μή έπιτρέποντας στους κόλλους της θεολογικές ή φιλοσοφικές συζητήσεις για τά έπιστημονικά ζητήματα, η άποφυγή τής συζήτησης για τήν αντίπαράθεση τής έπιστημονικής κοινότητας επί των θεμελιωδών έννοιών του διαφορικού λογισμού δέν έγινε δυνατή. Τελικά, τό 1706 η σχετική έπιτροπή έπίλυσης των έπιστημονικών διαφορών, έκτιμώντας ότι οι όπαδοί τής έννοιας του «άπειροστού» πλειοψηφούσαν στην όλομέλεια τής Άκαδημίας, ζήτησε και επέτυχε από τούς πολέμιους τής έννοιας να άποσύρουν τις αντίθεσεις τους.³ Σε μία έ-

2. P. Forman, «Weimar culture, casualty, and quantum theory, 1918-1927: adaptation of German physicists and mathematicians to a hostile intellectual environment», *Historical Studies in the Physical Sciences*, τ. 3, 1971, σ. 1-115.

3. P. Mancosu, «The Metaphysics of the Calculus: A Foundational Debate in the Paris Academy of Sciences, 1700-1706», *Historia Mathematica*, τ. 16, 1989, σ. 224-248.

πόμενη περίοδο ανάπτυξης τοῦ διαφορικοῦ λογισμοῦ στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, ἡ ἔννοια «ἀπειροστό» ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν ἔννοια «ὄριο», διά τῆς ὁποίας ἐπιλύονταν προβλήματα συναρτημένα μέ τήν ἀποδοχή μιᾶς ἔννοιας πραγματικοῦ ἀπείρου. Ἡ ἔπειτα ἀπό ἕναν αἰώνα (δεκαετία τοῦ 1960) ἐπινόηση καί ἀνάπτυξη μιᾶς ἄλλου τύπου μαθηματικῆς ἀνάλυσης (Non Standard Ἀνάλυση) στήν ὁποία ὑπάρχουν ἀπειροστά κατέδειξε ὅτι οὔτε ἡ ἀπόρριψη τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀπειροστοῦ» οὔτε ἡ εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τοῦ «ὄριου» συνιστοῦσαν ἀναγκαιότητες ὑπαγορευμένες ἀπό μιᾶ ἐσωτερική λογική ἀνάπτυξης τῆς μαθηματικῆς γνώσης. Νεότερο ἱστορικά παράδειγμα, ἡ θεωρία παιγνίων, μιᾶ μαθηματική θεωρία περιγραφῆς καί ἀνάλυσης καταστάσεων ἀνταγωνισμοῦ καί σύγκρουσης ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε ἀρχικά μέ ἀναφορά στή λειτουργία τῶν οικονομικῶν συστημάτων.⁴ Βασικές ἔννοιες τῆς θεωρίας ἀποτελοῦν οἱ «παίχτες», καθένας ἀπό τοὺς ὁποίους ἔχει ἕναν ἀριθμό «ἐπιλογῶν» οἱ ὁποῖες συνεπάγονται «συνέπειες». Ἡ μαθηματική θεωρία τῶν παιγνίων διερευνᾷ καί καθορίζει τίς ἄριστες στρατηγικές γιά κάθε ἐπιλογή, ἐνῶ τό σύνολο τῶν ἐπιλογῶν καί τῶν συνεπειῶν τους εἶναι γιά κάθε παίκτη σταθερά δεδομένες καί ποσοτικοποιήσιμες. Κατά συνέπεια, ἡ θεωρία παιγνίων προϋποθέτει καί ἐνισχύει τή λογική τοῦ ἀτομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐνῶ οἱ ἐφαρμογές της καλύπτουν μέ ἕνα ἐπιστημονικό ἐπίχρῆμα ἀντικειμενικότητας καί νομιμοποιοῦν μαθηματικά τή λήψη ἐπιθυμητῶν ἀποφάσεων. Τό συγκεκριμένο παράδειγμα καί πολλά ἄλλα⁵ καταδεικνύουν τήν ἐπίδραση τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου καί τῶν ἐπιμέρους συνιστωσῶν του, ὅπως εἶναι οἱ οικονομικές σχέσεις ἢ τά συστήματα ἀξιών, στόν προσανατολισμό καί στό περιεχόμενο τῆς μαθηματικῆς πρακτικῆς καί τῆς μαθηματικῆς γνώσης.

ΣΩΣΤΑ

Σέ μιᾶ θεώρηση τῆς μαθηματικῆς πρακτικῆς καί τῆς μαθηματικῆς γνώσης ἀπό τήν ὀπτική τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου ἐνδιαφέρει ιδιαίτερα ἡ θεσμική ὀργάνωση καί ἡ λειτουργία τῆς μαθηματικῆς δραστηριότητας. Οἱ μορφές ἐπαγγελματικῆς ἀπασχόλησης τῶν ἐρευνητῶν μαθηματικῶν, οἱ τύποι καί οἱ μηχανισμοί χρηματοδότησης τῆς μαθηματικῆς ἔρευνας, οἱ μορφές καί τά μέσα ἐπικοινωνίας καί δημοσιοποίησης τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μαθηματικῆς ἔρευνας (συνέδρια καί περιοδικά), τά συστήματα ἐκπαίδευσης τῶν ἐρευνητῶν μαθηματικῶν (προπτυχιακά καί μεταπτυχιακά), οἱ ἱεραρχίες καί ἡ ἐξουσία στίς κοινότητες τῶν μαθηματικῶν καί τά συναφή.

Ἡ ἐπίδραση μερικῶν στοιχείων τῆς ὀργάνωσης καί τῆς λειτουργίας τῆς μαθηματικῆς πρακτικῆς στόν προσανατολισμό καί στό περιεχόμενο τῆς ἴδιας τῆς πρακτικῆς, ἀλλά καί τῶν ἀποτελεσμάτων της εἶναι χαρακτηριστική. Ἐντελῶς ἐνδεικτικά:

(α) Ἡ ὑποστήριξη καί ἡ χρηματοδότηση τῆς μαθηματικῆς ἔρευνας

Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν πόρων τῆς μαθηματικῆς ἔρευνας, ἡ ὑλική ὑποδομή καί ἡ χρηματοδότησή της προέρχεται ἀπό κυβερνητικούς ὀργανισμούς ἢ μεγάλες βιομηχανικές καί ἐμπορικές ἐταιρεῖες. Οἱ πηγές χρηματοδότησης, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, καθορίζουν τό εἶδος τῶν ἐρευνητικῶν προβλημάτων καί τοὺς τύπους τῶν ὑπό διερεύνηση ἐφαρμογῶν. Οἱ μεγάλες βιομηχανικές ἐταιρεῖες, γιά παράδειγμα, ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐφαρμογή τῶν μαθηματικῶν στήν ἐπίλυση προβλημάτων μείωσης τοῦ κόστους, ἐλέγχου τῆς ἐργασίας ἢ βελτίωσης τῆς τεχνολογίας τῆς παραγωγῆς. Γιά παράδειγμα, τά μαθηματικά τῆς μετάδοσης τοῦ φωτός σέ ὀπτικές ἴνες προῆλθαν ἀπό τή μαθηματική διερεύνηση προβλημάτων

4. B. Martin, «The selective usefulness of game theory», *Social Studies of Science*, τ. 8, 1978, σ. 85-110.

5. Βλ. ἐνδεικτικά: H.J.M. Bos καί H. Mehtens, «The interactions of mathematics and society in history: some exploratory remarks», *Historia Mathematica*, τ. 4, 1977, σ. 7-30· D. MacKenzie, «Statistical theory and social interests», *Social Studies of Science*, τ. 8, 1978, σ. 35-83· H. Mehtens, «The social system of mathematics and National Socialism: a survey», *Sociological Inquiry*, τ. 57, 1987, σ. 159-182. Γιά μιᾶ γενικότερη ἀνάλυση, βλ. S. Restivo, *The Social Relations of Physics, Mysticism, and Mathematics*, Dordrecht, D. Reidel 1983.

των τών τηλεπικοινωνιών, ή όποία τροφοδότησε τή θεωρητική ανάπτυξη αντίστοιχων μαθηματικών θεωριών και τήν εφαρμογή τους στην επίλυση τών συγκεκριμένων προβλημάτων. Ίδιαίτεροι τύποι, τώρα, παραβολικών μερικών διαφορικών εξισώσεων μελετήθηκαν έκτεταμένα, όχι έπειδή είχαν θεωρητικό ενδιαφέρον ή σπουδαιότητα για τά μαθηματικά, αλλά εξαιτίας συγκεκριμένων πρακτικών εφαρμογών τους.

(β) Οί έρευνήτες τών μαθηματικών

Οί μαθηματικοί έρευνήτες, οί έπιστήμονες δηλαδή οί όποιοι ασχολούνται μέ τήν παραγωγή και τήν εφαρμογή τής μαθηματικής γνώσης, άπασχολούνται στό συνολό τους σήμερα σέ πανεπιστήμια, έρευνητικά ιδρύματα και κέντρα μελετών, δημόσια ή ιδιωτικά. Τά μαθηματικά, όπως και οί έπιστήμες, έγιναν πεδίο επαγγελματικής άπασχόλησης από τίς άρχές του 19ου αιώνα και, ως συνέπεια, ή μαθηματική δραστηριότητα διαμόρφωσε σταδιακά χαρακτηριστικά γραφειοκρατικού τύπου. Αυτό του τύπου κοινωνική όργάνωση τής μαθηματικής παραγωγής επηρέασε ούσιαστικά και πάντοτε επηρεάζει τόν τρόπο και τό περιεχόμενο τής εργασίας τών μαθηματικών.⁶ Οί έρευνητικές έπιλογές τους καθορίζονται πρωτίστως από τίς ανάγκες βελτίωσης τών άμοιβών και τών συνθηκών εργασίας τους, τίς έπιδιώξεις αύξησης του γοήτρου και τών έπιρροών τους, τίς έπιθυμίες κοινωνικής άνόδου και παρόμοια συναφή.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα έπίδρασης τής κοινωνικής όργάνωσης τής μαθηματικής δραστηριότητας στό περιεχόμενο τών μαθηματικών άποτελεί ή έννοιολογική διάσταση και άλλαγή του περιεχομένου τής μαθηματικής αλήθειας και τής άποδείξης της μεταξύ τών μαθηματικών του 18ου και του 19ου αιώνα. Όπως άναλύει ό Γκράμπινερ,⁷ κατά τόν 18ο αιώνα κύριο στόχο τών μαθηματικών άπέτελεσε ή άποτελεσματικότητα τών μεθόδων τους, ένώ, αντίθετα, τόν 18ο αιώνα ή άυστηρότητα και ή συνέπεια τών άποδείξεων τής αλήθειας τους. Μεταξύ τών βασικών αίτιων αύτης τής μεταστροφής είναι και ή άλλαγή του επαγγελματικού καθεστώτος τών μαθηματικών. Από τίς άρχές του 18ου αιώνα και έξης ή πλειονότητα τών έρευνητών μαθηματικών άρχισαν νά άπασχολούνται μέ τή διδασκαλία τών μαθηματικών. Ός άποτέλεσμα, ενδιαφέρθηκαν πρωτίστως όχι για τίς εφαρμογές τών άποτελεσμάτων τής μαθηματικής έρευνας, αλλά για τή συστηματοποίηση μιάς διδακτικής ύλης για τούς σπουδαστές τους και, παράλληλα, για τήν περιχαράκωση του εκπαιδευτικού επαγγέλματος και τόν άποκλεισμό από αυτό τών άνταγωνιστών τους έρασιτεχνών μαθηματικών. Σ' αυτό τό πλαίσιο άποκτούν ιδιαίτερη σημασία οί τυπικοί όρισμοί τών έννοιών και οί άυστηρές άποδείξεις τών μαθηματικών προτάσεων. Μέ αντίστοιχους όρους κοινωνικής όργάνωσης του επαγγέλματος τών έρευνητών μαθηματικών περιγράφει ό Σούμπρινγκ⁸ τή

δημιουργία τής διάκρισης «καθαρών» και «εφαρμοσμένων» μαθηματικών στίς άρχές του 19ου αιώνα.

(γ) Η κατάκτηση και ή εξειδίκευση τής μαθηματικής γνώσης

Η κατάκτηση σέ κλάδους και στή συνέχεια ή εξειδίκευση τής μαθηματικής γνώσης σέ τομείς και επίπεδα, τά όποία δέν ύπαγορεύονται από καμία έπιστημολογική άνάγκη, και ή αντίστοιχη ανάπτυξη ιδιαίτερων λεξιλογίων, άποτελούν μέσα μέ τά όποία ή μαθηματική γνώση περιχαράκωνεται άπέναντι στους μή ειδικούς και άποκτā ένα ιδιότυπο κύρος, ως μιά πολύ ειδική γνώση, τήν όποία μπορεί νά κατανοήσουν, και άρα νά άξιολογήσουν, μόνον οί κατά περίπτωση εξειδικευμένοι μαθηματικοί. Έτσι, μιά τέτοιου τύπου ανάπτυξη του περιεχομένου τής μαθηματικής γνώσης εξασφαλίζει σέ μικρές κοινότητες μαθηματικών τήν επαγγελματική εξειδίκευση και άπασχόληση, ένώ, σέ μιά διαλεκτική άμοιβαίότητα, αυτές οί κοινότητες τών μαθηματικών συμβάλλουν μέ τήν έρευνητική τους δραστηριότητα και τά άποτελέσματα στην αντίστοιχα προσανατολισμένη ανάπτυξη τής μαθηματικής γνώσης.

ΣΟΡΑ

Άνακεφαλαιώνοντας, μπορούμε νά πούμε ότι οί κοινωνικές διαστάσεις τής μαθηματικής πρακτικής και τών άποτελεσμάτων της συναρτώνται εκ προοιμίου μέ τίς παραδοχές για τόν χαρακτήρα τής μαθηματικής γνώσης. Άν ή μαθηματική γνώση θεωρηθεί ως ύπάρχουσα ανεξάρτητα από τήν ανθρώπινη δραστηριότητα, τότε ή κοινωνική της διάσταση περιορίζεται μόνο στή χρήση αύτης τής γνώσης στίς ανθρώπινες δραστηριότητες και σέ καμία περίπτωση στό καθαυτό περιεχόμενο της, τό όποιο είναι άπόλυτο, άντικειμενικό, ανεξάρτητο από τίς κυρίαρχες κοινωνικές άξίες και ύποκείμενο άποκλειστικά στή δική του αυτόνομη έσωτερική λογική. Στην αντίθετη περίπτωση, τόσο ή μαθηματική γνώση όσο και ή μαθηματική δραστηριότητα, όπως επίσης και ή χρήση τους, ως στοιχεία μιάς κοινωνικής πρακτικής, ύπόκεινται στά ιστορικά καθορισμένα χαρακτηριστικά του κοινωνικού τους πλαισίου.

6. R. Collins και S. Restivo, «Robber barons and politicians in mathematics: a conflict model of science», *Canadian Journal of Sociology*, τ. 8, 1983, σ. 199-227.

7. J.V. Grabiner, «Is mathematical truth time-dependent?», *American Mathematical Monthly*, τ. 81, 1974, σ. 354-365.

8. G. Schubring, «The conception of pure mathematics as an instrument in the professionalization of mathematics», στό *Social History of Nineteenth Century Mathematics*, έπιμ. H. Mehrrens, H. Bos και I. Schneider, Boston, Birkhauser 1981, σ. 111-134.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΕΣ

τοῦ Παύλου Πανταζή*

Θέλω μέ τόν τίτλο τῆς εἰσήγησής μου «Ψυχολογίες καί μεθοδολογίες» νά δηλώσω ξεκάθαρα τή θέση μου ὅτι δηλαδή δέν ὑπάρχει ἕνας ἐνιαῖος λόγος περί τοῦ τί εἶναι «ψυχολογία». Σύμφωνα μέ μιά ἄποψη,

«ὁ ψυχολόγος ζητεῖ νά κατανοήσῃ κατά τρόπο ἐπιστημονικό πῶς βλέπομε καί πῶς ἀκοῦμε, (...) πῶς μαθαίνομε, πῶς αἰσθανόμαστε καί πῶς ἐκφράζομε τά συναισθήματά μας, πῶς συμπεριφερόμαστε πρὸς τοὺς συνανθρώπους μας».¹

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς μεθοδολογικές ἐπιλογές καί τά συναφή ἐργαλεῖα πού προσιδιάζουν στήν ἐρευνητική δουλειά τοῦ –κλινικοῦ μάλιστα– ψυχολόγου, ἡ ἴδια ἄποψη ὑποστηρίζει ὅτι

«(...) ἡ κλινική ψυχολογία τονίζει τή χρήση ποσοτικῶν μεθόδων, ὅπως μετρήσεων, κλιμάκων (SCALES) καί τέστ, προκειμένου νά κατανοήσῃ τίς μορφές συμπεριφορᾶς τῶν ἀσθενῶν. Ὁ κλινικός ψυχολόγος ἐπιχειρεῖ νά διαγνώσῃ ἀνωμαλίες συμπεριφορᾶς»²

«Ὑπάρχουν πολλοί τρόποι συλλογῆς δεδομένων. (...) ἐμεῖς φυσικά³ ἐνδιαφερόμαστε γιά τή συλλογή δεδομένων μέ τό πείραμα». «Ἄν ὅμως στήν καθημερινή ζωή ἡ μέτρηση εἶναι ἀπλῶς χρήσιμη, στίς ἐπιστήμες, ἰδιαίτερα σ' αὐτές πού συνηθίσουμε νά ὀνομάζουμε θετικές, εἶναι ἀπαραίτητη. Γιά τοὺς ἐπιστήμονες οἱ ἀριθμοί εἶναι ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιοῦν στήν ἐρευνά τους καί στήν κοινοποίηση τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρευνᾶς ταν». «Σέ τί μποροῦν νά βοηθήσουν τά μαθηματικά τόν ψυχολόγο ἢ τόν παιδαγωγό; (...) Καί οἱ δύο πρέπει νά ξέρουν τίς βασικές ἐννοιες τῆς στατιστικῆς, ἂν θέλουν ἢ ἐρευνά τους νά εἶναι σοβαρή, οἱ περιγραφές ἀκριβεῖς καί οἱ ἐρμηνεῖες τους λογικές». «Φυσικά, ἀκριβῆς περιγραφή συνεπάγεται

αὐστηρή παρατήρηση, ἀκριβῆ καταγραφή δεδομένων, μετατροπή τῶν δεδομένων σέ ἀριθμούς, μελέτη τῶν ἀριθμῶν. Ὁ ἴδιος ὁ ἐρευνητής μένει “ἐξω”, ὅσο αὐτό εἶναι δυνατό, ἀπό τή διεξαγωγή τῆς ἐρευνας. Γίνεται “ἀντικειμενικός”, ἕνα ἀπλό ὄργανο καταγραφῆς καί μελέτης παρατηρήσεων».⁴

Τά προηγούμενα ἀποσπάσματα προέρχονται ἀπό ἕνα ἀκαδημαϊκό ἐγχειρίδιο εἰσαγωγικό στήν ψυχολογία. Ἡ ἐπιλογή του δέν εἶναι «τυχαία». Εἶναι «κατά τύχην»: Παρόμοιες δηλώσεις γιά τό ἀντικείμενο τῆς δουλειᾶς τοῦ ψυχολόγου, καί γιά τίς μεθοδολογικές ἐπιλογές πού συνεπάγεται αὐτή ἡ θεώρηση τοῦ ἀντικειμένου καί τῶν μεθόδων τῆς ψυχολογίας, μπορεῖ εὐκολά νά βρεῖ κανεῖς στά περισσότερα πανεπιστημιακά βιβλία μέσω τῶν ὁποίων ἐκπαιδεύονται οἱ φοιτητές σέ ὅλα τά μῆκη καί τά πλάτη τοῦ κόσμου.

Τό ζήτημα πού θά πραγματευθῶ στή συνέχεια εἶναι σχετικό μέ τίς παραδοχές –ρητές ἢ ὑπονοούμενες– πού στηρίζουν καί συνάμα ὑπονομεύουν μιά τέτοια ἀντίληψη γιά τήν ψυχολογία. Πιο συγκεκριμένα θά ἐπιχειρήσω νά κάνω μερικά σχόλια γιά τήν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου πού προβάλλει ἀπό τήν ψυχολογία τοῦ «κυρίαρχου ρεύματος», γιά τή σχέση τοῦ ἀτομικοῦ μέ τό συλλογικό, καί γιά τίς μεθοδολογικές δεσμεύσεις πού συνεπάγεται αὐτή ἡ εἰκόνα. Ἀκολουθῶς, θά θέσω γιά συζήτηση μερικές προσωρινές παρατηρήσεις γιά μιά ἐννοιολογική ἀνασύνταξη τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας, καί θά τελειώσω μέ μερικές μεθοδολογικές παρατηρήσεις-προτάσεις ἀπό τή σκοπιά μιάς βάσης ἐναλλακτικῆς⁵ ὡς πρὸς τό κυρίαρχο ρεῦμα.

1. Λ. Χουσιάδας, *Θέματα γενικῆς καί πειραματικῆς ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 5.

2. *Στό ἴδιο*, σ. 19.

3. Οἱ ὑπογραμμίσεις δικές μου.

4. Λ. Χουσιάδας, ὅ.π., σ. 21, 33, 37, 38.

5. Τίς παρατηρήσεις αὐτές τίς ὀφείλω στίς ἐξῆς πηγές: 1. Στό «Σεμινάριο τῆς Τετάρτης» τοῦ Τομέα Ψυχολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων στό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '80. 2. Στή δουλειά πού γίνεται στό πλαίσιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Κλινικῆς Κοινωνικῆς Ἐρευνας. 3. Σέ ὀρι-

* Φέτος συμπληρώνονται 10 χρόνια ἀπ' τόν θάνατο τῆς Μαρίας Νασιάκου. Τό παρόν κείμενο ἀποτελεῖ εἰσήγηση στήν ἐπιστημονική ἡμερίδα πού πραγματοποιήθηκε στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς καί Ψυχολογίας, Τομέας Ψυχολογίας, στά Ἰωάννινα (14 Δεκεμβρίου 1999) στή μνήμη της.

Μέ όλες τίς παγίδες πού περιέχει ή επίλεκτική πα-
ράθεση, θά διακινδύνενα τήν κατάταξη τῶν ἀποσπα-
σμάτων τά ὁποῖα παρέθεσα παραπάνω στήν περιοχή
τῆς ψυχολογίας τοῦ κυρίαρχου ρεύματος. Ἐννοῶ ἐδῶ
τήν ψυχολογία ἐκεῖνη πού ξεκινάει τή διαδρομή της μέ
τό περιφημο ἄρθρο τοῦ Τζῶν Γουῶτσον (John Watson)
«Ἡ ψυχολογία ἀπό τή σκοπιὰ ἐνός μπηχεδιοριστή».⁶
Ὁ Γουῶτσον πίστευε ὅτι ή μελέτη τῆς ἐκδηλης συμπε-
ριφορᾶς, καί μόνον αὐτή, μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσει σέ
ἐπαληθεύσιμες παρατηρήσεις πού δέν ὑπόκεινται στήν
ὑποκειμενική προκατάληψη τοῦ ἐρευνητῆ. Ὁ ἐπιστη-
μονικός χαρακτήρας τῆς ψυχολογίας, σύμφωνα πάντα
μέ τόν Γουῶτσον, θεμελιώνεται στήν ἀναζήτηση τῆς
θεμελιώδους μονάδας πού συνθέτει τή συμπεριφορᾶ.
Ἐπομένως, ή ἀναζήτηση καί ἀνεύρεση τῶν σχέσεων
μεταξύ ἐρεθισμάτων καί ἀντιδράσεων συνιστᾶ τήν πε-
μπτοῦσία τῆς ψυχολογικῆς ἐρευνας πού ὀδηγεῖ στή συ-
ναφή θεωρία. Οἱ ιδέες τοῦ Γουῶτσον γιά τόν ἐπιστη-
μονικό χαρακτήρα τῆς ψυχολογίας γίνονται ἀντικείμε-
νο περαιτέρω ἐπεξεργασίας ἀπό τόν Σκίνερ, ὁ ὁποῖος,
ἐκτός ἄλλων σημαντικῶν θεωρητικῶν συνεισφορῶν,
τονίζει τόν ρόλο τῆς ἐνίσχυσης στή διαμόρφωση τῆς
συμπεριφορᾶς. Τό θεωρητικό πλαίσιο τοῦ μπηχεδιορι-
σμοῦ, μέ τούς δύο κορυφαίους προαναφερόμενους θεω-
ρητικούς, ἐνδυναμώθηκε καί ή ἐπιρροή του ὑπῆρξε τό-
σο σημαντική στό σύνολο τῆς ψυχολογικῆς σκέψης ὥ-
στε νά κυριαρχεῖ στό συναφές ἐπιστημονικό στερέωμα
ἕως σήμερα μέ τίς γνωστές σέ ὄλους συναρτήσεις τῆς
συμπεριφορᾶς:

Ἐρέθισμα-Ἀντίδραση	E	→	A
Ἐρέθισμα-Ὄργανισμός-Ἀντίδραση	E	→	O → A

Τό πλέον ἐντυπωσιακό –καί συνάμα «ἄγνωστο»–
σημεῖο στήν ἐγκαθίδρυση τοῦ μπηχεδιορισμοῦ ὡς κυ-
ρίαρχου ρεύματος εἶναι ὅτι αὐτό τό ρεῦμα τῆς ψυχο-
λογικῆς σκέψης θεμελιώνεται σέ μία ἐπανειλημμένα
λανθασμένη (;) ἀνάγνωση καί παρουσίαση, ὀγδόντα
χρόνια τώρα, ἐνός θεμελιακοῦ γιά τήν ἐν λόγω θεωρία
κειμένου τῶν Γουῶτσον καί Ροζαλί Ράινερ (Rosalie
Rayner).⁷ Οἱ ἀκαδημαϊκοί ψυχολόγοι, ἀκόμη καί ὅσοι
δέν προτίθενται νά προωθήσουν στή διδασκαλία τούς
τό μπηχεδιορισμό ὡς τήν προσφιλή τους θεωρία, δια-
βάξουν (;) καί διδάσκουν ὅτι οἱ Γουῶτσον καί Ράινερ,
ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι γράφουν οἱ ἴδιοι στό ἐγκυρότερο
ψυχολογικό περιοδικό τῆς ἐποχῆς τους, κατάφεραν νά
κάνουν τόν μικρό Ἄλμπερτ νά φοβάται ὀτιδήποτε
ἄσπρο καί μαλακό. Νά ἀναγνωρίσουμε ἔστω ἐδῶ ὅτι
ή προετοιμασία ἐνός ἀκαδημαϊκοῦ μαθήματος δέν στη-
ρίζεται κατ' ἀνάγκη σέ ἕναν «ἀρχαιοψυχολογισμό».
Ὡστόσο, χρειάζεται νά ἀπαντηθεῖ τό ἐρώτημα πρὸς τί
αὐτή ή «ἀδλεψία». Σύμφωνα μέ ἀνάλυση τοῦ Χάρις,
τήν ὁποία ἐπί τοῦ παρόντος συμμερίζομαι, αὐτή ή
στρεβλή καί φανταστική ἀφήγηση σχετικά μέ τόν μι-
κρό Ἄλμπερτ, λειτουργεῖ ὡς τό πανηγυρικό ἰδρυτικό
μῦθεμα μιᾶς οἰονεῖ νομιμοποίησης τοῦ μπηχεδιορι-

σμοῦ σάν μιά θεωρία μέ μακρὺ καί πειστικό παρελθόν.

Σπεύδα ἐδῶ νά ἀναγνωρίσω ὅτι ή συνεισφορᾶ τοῦ
κυρίαρχου ρεύματος δέν εἶναι οὔτε ἀμελητέα, οὔτε χω-
ρίς θετική ἀξία στήν ἐξέλιξη τῆς ψυχολογικῆς θεωρίας
καί ἐρευνας. Ἀντίθετα μάλιστα. Μπορῶ ἐπιπλέον νά
ὑποστηρίξω ὅτι οἱ περισσότεροι ψυχολόγοι εἶναι βαθύ-
τατα ἐπηρεασμένοι ἀπό τίς βασικές ιδέες τοῦ κυρίαρ-
χου ρεύματος –ορισμένες ἀπό τίς ὁποῖες θά ἀναφέρω
ἐπιγραμματικά στή συνέχεια– μέ τέτοιον τρόπο μάλι-
στα πού, ἐνῶ θεωρητικά τίς ἀποκηρύσσουν, πρακτικά
τίς υιοθετοῦν. Πρόκειται γιά μιά ἐνδιαφέρουσα ἀντί-
φαση, πού σέ πολλές περιπτώσεις δέν εἶναι συνειδητή,
ἀλλά ή ἐξέταση τῶν ὄρων της δέν εἶναι τοῦ παρόντος.

Θά μποροῦσαν πολλοί νά διαμαρτυρηθοῦν ἐνιστάμε-
νοι ὅτι θέτω σέ κριτική τόν μπηχεδιορισμό, δηλαδή μιά
ἀφελή καί πρῶμη ἐκδοχή τοῦ κυρίαρχου ρεύματος.
Ὡστόσο, δέν πρόκειται περὶ αὐτοῦ καί μόνον. Γιά πα-
ράδειγμα, μιά ματιά στά ψυχολογικά περιοδικά καί
κυρίως στίς ἀνακοινώσεις στά συναφή συνέδρια, μᾶς
ἐπιτρέπει νά σχηματίσουμε μιά εἰκόνα: ὅτι, ἀκόμα καί
στίς μέρες μας, ή καθημερινή ἐρευνητική πρακτική
πολλῶν ψυχολόγων στηρίζεται στό λεγόμενο «μοντέλο
τῶν μεταδλητῶν». Αὐτό τό μοντέλο συγκροτεῖ τό με-
θοδολογικό παράδειγμα τοῦ κυρίαρχου ρεύματος. Ἄν
ἀναλύσουμε τό περιεχόμενο ψυχολογικῶν ἐρευνῶν πού
κινοῦνται στή λογική τοῦ κυρίαρχου ρεύματος, θά ὀ-
δηγηθοῦμε στήν ἀνάδειξη μιᾶς εἰκόνας γιά τόν ἄνθρω-
πο πού αὐτές μελετοῦν.

Σύμφωνα μ' αὐτή τήν εἰκόνα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα
ὄν πού συμπεριφέρεται κατὰ ἕνα μηχανιστικό τρόπο
προστά στίς καταστάσεις πού συναντᾶ στόν ἐξωτερι-
κό κόσμο: Ἄπλῶς ἀντιδρᾶ σέ ἐξωτερικά –ή σέ ἐσωτε-
ρικά– ἐρεθίσματα. Τό ἄτομο καί οἱ ἐμπειρίες του θεω-
ροῦνται σάν ἀποκλειστικά προϊόντα τοῦ περιβάλλο-

ομένες σημαντικές, γιά τήν ἀποψή μου, βιβλιογραφικές πη-
γές, κυριότερες ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι: C. Tolman, *Psychology, Society and Subjectivity: An Introduction to German Critical Psychology*, London, Routledge 1994.

K. Danziger, *Constructing the Subject: Historical Origins of Psychological Research*, New York, Cambridge University Press 1990.

C. Tolman καί W. Maiers (ἐπιμ.), *Critical Psychology: Contributions to an Historical Science of the Subject*, Cambridge, Cambridge University Press 1991

C. Tolman (ἐπιμ.), *Positivism in Psychology: Historical and Contemporary Problems*, New York, Springer-Verlag 1991

B. Harris, «Repoliticizing the History of Psychology», στό D. Fox καί I. Prilleltensky, *Critical Psychology: An Introduction*, London, Sage 1997, σ. 21-33.

6. John B. Watson, «Psychology as the Behaviorist Views it», *Psychological Review*, 20, 1913, σ. 158-177.

7. John B. Watson καί Rosalie Rayner, «Conditioned emotional reactions», *Journal of Experimental Psychology*, 3 (1), 1920, σ. 1-14.

ντος, και επομένως καθορίζεται από τις εξωτερικές ως προς αυτό συνθήκες. Η κοινωνική πραγματικότητα είναι εξωτερική ως προς τα άτομα, επιβάλλεται δηλαδή εξωθεν στις συνειδήσεις τους. Με άλλα λόγια –και γνωρίζοντας ότι διακινδυνεύω με τις απλουστεύσεις– το άτομο συμπεριφέρεται σαν τα σκυλιά του Παβλώφ, ή σαν τα ποντίκια του Σκίνερ.

Τέτοιου είδους παραδοχές –εστω και άρρητες– έχουν και τις όντολογικές, τις επιστημολογικές και τις μεθοδολογικές τους συζεύξεις. Έτσι, η ατομική πραγματικότητα και η κοινωνική πραγματικότητα είναι εκεί, διαχωρισμένες και διαφορετικές σφαίρες, συμπαγείς, κάτι σαν αμετάβλητες καταστάσεις, και για όλους τους παρατηρητές το ίδιο πραγματικές. Έπομένως, μπορούμε να τις παρατηρήσουμε, να μελετήσουμε δηλαδή τη μεταξύ τους σχέση, από την ίδια απόσταση και με την ίδια ψυχραιμία που μελετούν οι φυσικοί επιστήμονες τα αντικείμενά τους. Κατά συνέπεια, όχι μόνο μπορούμε, αλλά επιβάλλεται κιόλας, να μελετήσουμε τα αντικείμενά μας, ως ψυχολόγοι, με εργαλεία ποσοτικής μέτρησης.

Κοντολογίς, η θετικιστική ψυχολογική έρευνα του κυρίαρχου ρεύματος καθοδηγείται από τις εξής αρχές:

- αξιολογική ουδετερότητα του έρευνητή
- απόλυτος διαχωρισμός υποκειμένου και αντικειμένου της έρευνας
- αντίστροφη ή σύγχυση της πραγματικότητας σέ ό,τι αφορά τη σχέση και τη θέση υποκειμένων και αντικειμένων της εμπειρικής έρευνας.

Έτσι λοιπόν, η ψυχολογία ενδιαφέρεται για την αντικειμενική γνώση. Και για να την αποκτήσουμε, οφείλουμε να θέσουμε κατά μέρος τις υποκειμενικές αντιλήψεις και γνώμες, οφείλουμε δηλαδή να παραμερίσουμε την υποκειμενικότητα. Αυτό άλλωστε είναι και το νόημα της στατιστικής συνάθροισης των επιμέρους χαρακτηριστικών των ατομικών υποκειμένων –δηλαδή των μεταβλητών που τα καθορίζουν– που οδηγούν την ψυχολογική επιστήμη από το ατομικό στή δυνατότητα της γενίκευσης. Διαφορετικά, σύμφωνα μ' αυτή την κυρίαρχη αντίληψη, το επιστημονικό άχρηστεύεται ή, στή χειρότερη περίπτωση, δέν υπάρχει.

Σ' αυτό τό πλαίσιο τά ζητήματα της ψυχολογίας κατανοούνται σαν ένα σύνολο μετρήσιμων μεταβλητών, οί σχέσεις μεταξύ των οποίων σχηματίζουν τη βάση για όλες τις επιστημονικές προτάσεις. Η μέθοδος μέσα από την οποία θεβαιώνονται τέτοιες σχέσεις είναι ή εμπειρικοστατιστική και προχωράει από τη μέτρηση στήν ανάλυση, και από εκεί στό συμπέρασμα.

Από μιά έναλλακτική όπτική όμως, θά λέγαμε ότι μ' αυτήν τη μέθοδο, τά κοινωνικά γεγονότα τά μεταχειριζόμαστε ως «ανεξάρτητες μεταβλητές», τά άτομα ως «άπαντήσεις» και τις κοινωνικές σχέσεις ως «συσχετίσεις μεταξύ μεταβλητών».

Η χρήση της μέτρησης δέν είναι βέβαια κάτι καινούριο στίς ανθρώπινες υποθέσεις. Ούτε είναι κάτι

καινούριο για την ψυχολογία με την οποία συνδέεται από τά πρώτα της βήματα. Για πολλούς, αν όχι για τους περισσότερους επιστήμονες, τά τελευταία διακόσια χρόνια επιστήμη και μέτρηση είναι συνταγματικά. Τό φιλοσοφικό αξίωμα πώς «τά μόνα αντικείμενα της άφηρημένης, θεωρητικής επιστήμης και της απόδειξης, είναι ή ποσότητα και οί αριθμοί. Όλες οί άλλες προσπάθειες είναι απλώς σοφιστείες και ψευδείς ιδέες», έρχεται από την παράδοση του Χιούμ, στό τέλος του 18ου αιώνα». Κι ακόμα, σύμφωνα με τόν Λόρδο Κέβιν, «ό,τι δέν είναι μετρήσιμο απλώς δέν υπάρχει».

Μέ βάση αυτή την αντίληψη, σύν τῶ χρόνῳ έχουν γίνει αντικείμενο έπεξεργασίας όλο και πιό εκλεπτυσμένες καταμετρητικές, αναλυτικές και συμπερασματικές τεχνικές, τις οποίες συνηθίζουμε να τις ταυτίζουμε, ως ένα μεγάλο βαθμό, και με τη σημερινή ψυχολογία.

Τό πρόβλημα όμως δέν είναι αυτές καθαυτές οί μετρήσεις, οί οποίες, ούτως ή άλλως, έχουν τη χρησιμότητά τους. Τό ζήτημα τοποθετείται στίς όντολογικές προϋποθέσεις της εμπειρικοστατιστικής μεθόδου. Οί προϋποθέσεις αυτές, κατ' ουσίαν, είναι εκείνες που διατυπώθηκαν από τόν κλασικό εμπειρισμό και εν συνεχεία από τη θετικιστική και νεοθετικιστική φιλοσοφία.

Υποτίθεται, λοιπόν, ότι ο κόσμος συντίθεται από στοιχεία, από μεταβλητές, που συνδέονται με διαφορετικούς τρόπους και βαθμούς. Επιπλέον, οί ίδιες προϋποθέσεις περιλαμβάνουν, τουλάχιστον υπονοούμενα,

τόν καρτεσιανό διϋισμό ὑποκειμένου καί ἀντικειμένου. Στόν πυρήνα αὐτοῦ τοῦ διϋισμού θρίζεται ἕνας ἀπόλυτος καί μεταφυσικός διαχωρισμός τοῦ γνωρίζοντος ὑποκειμένου, καί τοῦ κόσμου πού ὑποτίθεται ὅτι ἐπιθυμοῦμε νά γνωρίσουμε. Αὐτή εἶναι ἴσως μιά προβληματική θέση πού ὀδηγεῖ τούς ἐρευνητές τοῦ κυρίαρχου ρεύματος νά παίρνουν μύριες ὄσες μεθοδολογικές προφυλάξεις γιά νά μή μολύνουν τά δεδομένα τους, πράγμα πού τούς ὀδηγεῖ σέ μιά ἀντίφαση: Ἐάν εἶναι «ἄλλο» τό πρὸς γνῶσιν ἀντικείμενο, τότε πρὸς τί ὁ φόβος ὅτι θά τό ἐπηρεάσεις;

Μιά ἄλλη ὄψη τοῦ μοντέλου τῶν μεταβλητῶν περιλαμβάνει τήν ἐπιδίωξη τῆς ἀντικειμενικότητας, μιά ἐπιδίωξη πού θεωρεῖται κρίσιμη καί ταυτόχρονα παραδεκτή. Ἡ ἀντικειμενικότητα, ἐκτός τῶν ἄλλων, διασφαλίζεται καί ἀπό τόν ἐλεγχό καί τόν χειρισμό τῶν μεταβλητῶν. Τά ἀντικείμενα τῆς γνώσης γίνονται καταννητά ὅταν βάλουμε, μέ κάποιον τρόπο (μαθηματικο-λογικό) μαζί τίς ἀνεξάρτητες καί τίς ἐξαρτημένες μεταβλητές. Οἱ ἀνεξάρτητες μεταβλητές, συνδυάζονται ἢ μιά μέ τήν ἄλλη, μ' ἕνα τρόπο προσθετικό, γιά νά σχηματίσουν τήν πολυπλοκότητα αὐτοῦ πού ἀποκαλοῦμε περιβάλλον, ἢ ἐρέθισμα, ἢ αἴτιο. Κατ' ἀντιπαράβολήν, τό ὑποκείμενο ἐννοιοποιεῖται σάν μιά παρόμοια προσθετική καί σύνθετη συλλογή διακριτῶν ἐξαρτημένων μεταβλητῶν.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό περιβάλλον, δηλαδή τίς ἀνεξάρτητες μεταβλητές, ἡ ὄψη αὐτή τοῦ μοντέλου μοιάζει νά μήν εἶναι καθόλου προβληματική. Ἡ ἀντικειμενικότητα ἐδῶ ἰσοῦται μέ τήν ἀξιόπιστη περιγραφή τῆς ἐξωτερικῆς ὡς πρὸς τό άτομο κατάστασης. Τά πράγματα ὅμως περιπλέκονται κάπως περισσότερο ὅταν πᾶμε στήν πλευρά τοῦ ὑποκειμένου, δηλαδή στίς ἐξαρτημένες μεταβλητές. Ἐάν μᾶς ἐνδιαφέρει μιά ιδιαίτερη ἀντίδραση, π.χ. μιά κινητική ἀντίδραση, ἡ δυσκολία εἶναι ἐλάχιστη ἢ δέν ὑπάρχει καθόλου. Τί συμβαίνει ὅμως ὅταν ἐνδιαφερόμαστε π.χ. γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἕνα ἄτομο αἰσθάνεται, προσλαμβάνει, ὑποκειμενικοποιεῖ μιά κατάσταση;

Ἡ λύση πού προκρίνεται ἀπό τό κλασικό μοντέλο εἶναι ὁ ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισμός, καί μάλιστα λειτουργικός, τῶν μεταβλητῶν. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ὀδηγούμεστε στό πασίγνωστο πρόβλημα τοῦ «μαύρου κουτιοῦ», τό ὁποῖο δέν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπό τό νά καμωνόμαστε πῶς ἀγνοοῦμε ἕναν ὁλόκληρο κυκεῶνα πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς ἀνεξάρτητες καί τίς ἐξαρτημένες μεταβλητές.

Καί γιά νά ἀρχίσω νά μιλῶ γιά τήν ἀποδέσμευσή μας ἀπό τό μοντέλο τῶν μεταβλητῶν, καί γιά τή μετατόπισή μας πρὸς τίς ἐναλλακτικές θεωρήσεις, θά συμφωνοῦσα ὅτι αὐτός ὁ κυκεῶνας εἶναι πού περιλαμβάνει τήν ὑποκειμενικότητα. Ἐπειδή ὅμως τό πρόβλημα τῆς ὑποκειμενικότητας δέν εἶναι εὐκολο νά παραμεριστεῖ, εἰσήχθησαν στόν ἐρευνητικό σχεδιασμό οἱ «παρεμβαίνουσες μεταβλητές». Ἐτσι, παραδείγματος χάριν, ἡ ἔννοια «χαρακτηριστικά τῆς προσωπικότη-

τας» στήν ψυχολογική ἔρευνα τοῦ κυρίαρχου ρεύματος ἐκλαμβάνεται σάν μιά παρεμβαίνουσα μεταβλητή, ἕνα ἐξωτερικό μετρήσιμο συμβάν, δηλαδή κάτι σάν ἀνεξάρτητη μεταβλητή.

Ὁ Α.Ν. Λεόντιεφ (Α.Ν. Leontyev) γράφει χαρακτηριστικά ὅτι αὐτό πού κερδήθηκε μέ τέτοιες ρυθμίσεις δέν εἶναι τίποτε σημαντικότερο ἀπό τό νά μάθουμε ὅτι ἕνα πεινασμένο κι ἕνα χορτάτο ζῶο θά ἀντιδράσουν διαφορετικά μπροστά σ' ἕνα ἐρέθισμα τροφῆς, κι ὅτι ἕνας ποδοσφαιρόφιλος θ' ἀντιδράσει ἐντελῶς διαφορετικά στό τελικό ἀποτέλεσμα ἑνὸς ἀγῶνα ἀπ' ὅ,τι ἕνας πού δέν ἐνδιαφέρεται γιά τό παιχνίδι. Ἐτσι, τό ὑποκείμενο-ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῖου ἡ πιό σημαντική ιδιότητα εἶναι ἡ ἰκανότητά του νά δημιουργεῖ συνθήκες, μεθοδολογικά ἀπό-υποκειμενικοποιεῖται σέ ἕνα μὴ ὑποκείμενο τό ὁποῖο ἀπλῶς καί μόνον ἀντιδρᾷ σέ συνθήκες.

Στόν βαθμό πού ἡ ὑποκειμενικότητα δέν μπορεῖ παρᾶ νά εἶναι ταυτόχρονα διυποκειμενικότητα, κι αὐτή ἐπίσης ὑποβαθμίζεται ἢ/καί διαγράφεται μέ τίς ἐμπειρικοστατιστικές μεθόδους. Ἐτσι, ἡ σχέση ὑποκειμένου-ἐρευνητῆ/πειραματιστῆ εἶναι μιά λίαν ἰδιόμορφη σχέση: ὁ πειραματιστής, ἰδεωδῶς, πρέπει νά εἶναι ἀόρατος, ἢ τυποποιημένος, σάν ἕνα κομμάτι τοῦ πειραματικοῦ ἐξοπλισμοῦ, «ἕνα ἀπλό ὄργανο καταγραφῆς καί μελέτης παρατηρήσεων».

Πῶς θά ἀπαγκιστρωθοῦμε ἀπό τόν διαχωρισμό, ἀπό τή σχέση

- ὑποκειμένου-ἀντικειμένου
- ἐσωτερικοῦ-ἐξωτερικοῦ
- ἐρευνητῆ-ἐρευνώμενου
- ὑποκειμενικοῦ-ἀντικειμενικοῦ
- ἰδιωτικοῦ-δημόσιου

κ.ο.κ.

Ἀπό τή δεκαετία τοῦ '70 ἤδη, φαίνεται ὅτι ἡ ψυχολογία τοῦ κυρίαρχου ρεύματος ἀρχίζει νά ἐφέπει στίς προτιμήσεις τῶν ψυχολόγων, χωρίς ὡστόσο νά χάσει τήν πρωτοκαθεδρία.

Πολλοί ψυχολόγοι μετατοπίζονται πρὸς ἄλλες ἐναλλακτικές «ἀφηγήσεις» πού φέρνουν στό προσκήνιο τή συζήτηση γιά τήν ὑποκειμενικότητα.

- ἀνθρωπιστική ψυχολογία
- φαινομενολογική ψυχολογία
- ψυχαναλυτική ψυχολογία
- ὑπαρξιστική ψυχολογία
- κριτική ψυχολογία ἢ, σωστότερα, κριτικές ψυχολογίες

κ.ο.κ.

Σέ μερικές περιπτώσεις παρατηροῦμε μιά ἀναστροφή τῆς προτεραιότητας τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ. Στήν οὐσία πρόκειται πάλι γιά μιά ἀποδοχή τῶν προκείμενων τοῦ κυρίαρχου ρεύματος: τό ἀντικειμενικό καί τό ὑποκειμενικό συγκρούονται, δέν συνυπάρχουν.

Εἴμαστε ἐπομένως ἀναγκασμένοι νά προβοῦμε σέ μιά ἐπιλογή;

Μπορεί να διακινδυνεύω εκ νέου τη σχέση μου με τους φιλοσόφους, αλλά θα προχωρήσω πάλι με σχηματοποιήσεις, ένδεχομένως δηλαδή με άπλουστεύσεις.

Οι προσπάθειες υπέρβασης του δυϊσμού *υποκείμενο-άντικείμενο* έχουν φέρει στο προσκήνιο 3 διαφορετικές θέσεις:

- Οι άκραιοί υλιστές (οι όποιοι υπάγουν το υποκείμενο πλήρως στο αντικειμενικό)

- Οι άκραιοί ιδεαλιστές (οι όποιοι κάνουν την αντίθετη αναγωγή)

- Μιά τρίτη λύση θεμελιώνεται στη διαλεκτική λογική.

Αυτή η τελευταία θέση υποστηρίζει ότι το υποκείμενο και το αντικείμενο είναι διαφορετικά τό ένα από τό άλλο, αλλά δέν είναι έντελώς διαχωρισμένα. Αυτό συμβαίνει επειδή τό υποκείμενο είναι μιά εξέλικτική, ιστορική, αναπτυξιακή επέκταση του αντικειμένου. Τό υποκείμενο ξεκινάει και παραμένει ένα τμήμα της συνολικής διεργασίας του αντικειμένου.

Μέ τους όρους της διαλεκτικής λογικής μπορούμε να δούμε πώς τό υποκείμενο και τό αντικείμενο είναι «ένα και τό αυτό», έντούτοις «διαφορετικά» τήν ίδια στιγμή. Η ταυτότητα δέν αποκλείει τήν ετερότητα, και άντιστρόφως.

Επομένως, η υποκειμενικότητα αναδύεται σέ μιά εξέλικτική διεργασία, ταυτόχρονα μέ τόν κοινωνικό (=τόν ανθρώπινα κοινωνικό) τρόπο ύπαρξης. Ός τέτοια, η υποκειμενικότητα λαμβάνει χώρα μόνο μέσα στην κοινωνία και μέ τρόπο μόνο, διυποκειμενικό.

Κατ' αυτόν τόν τρόπο η σκοπιά της υποκειμενικότητας δέν αποκλείει τίς αντικειμενικές συνθήκες. Μάλλον τίς περιλαμβάνει. Αυτό πού μπορεί να αποκλείει μιά τέτοια μεθοδολογική θεώρηση, είναι η διαστρεβλωμένη εκτίμηση των υποκειμενικών μας σχέσεων μέ τίς αντικειμενικές συνθήκες. Η διαστρεβλωμένη εκτίμηση γίνεται από τήν έρευνητική μεθοδολογία του κυρίαρχου ρεύματος πού μελετά απέξω και «αντικειμενικά» χωρίς διυποκειμενική ματιά τό αντικείμενό της.

Γιά να συνοψίσω:

Γιά μιά έναλλακτική πρós τό κυρίαρχο ρεύμα θεώρηση, και ειδικότερα από τή σκοπιά μιάς κριτικής ψυχολογίας, τά βασικά συστατικά της εικόνας του ανθρώπου και της σχέσης του μέ τόν κόσμο έχουν ως εξής:

♦ Ο κόσμος γιά τόν όποιο ο άνθρωπος προετοιμάζεται βιολογικά από τήν εξέλιξη, και στόν όποιο πρέπει να αναπτυχθεί είναι ένας κοινωνιακός (=ο της ανθρώπινης κοινωνίας) κόσμος.

♦ Είναι ένας κόσμος νοηματικών δομών και όχι ένας «φυσικός» κόσμος. Αυτό σημαίνει ότι οι δράσεις μας σέ σχέση μ' αυτόν διαμεσολαβούνται από έναν στοχασμό μεστό νοήματος.

♦ Κάνουμε λόγο και αναζητούμε τούς λόγους των δράσεων μας και όχι τίς αιτίες ως έρεθίσματα.

♦ Ο άνθρωπος, αντίθετα από τά ζώα, δέν ανταποκρίνεται μ' έναν άδιαμεσολάβητο τρόπο στίς απαιτή-

σεις πού θέτει τό περιβάλλον του. Αντί γι' αυτό, οι απαιτήσεις της ζωής εμφανίζουν τούς ανθρώπους μέ έπιλογές, μέ έναλλακτικές λύσεις, βασικότερη μορφή των όποιων είναι τό να δρούν ή να μή δρούν. Απ' αυτή τήν άποψη, ο άνθρωπος διαθέτει αρκετούς βαθμούς έλευθερίας.

♦ Συνδεόμαστε και σχετιζόμαστε μέ τούς άλλους ανθρώπους και εκεί αναδύεται η υποκειμενικότητα. Όμως, η υποκειμενικότητα αναδύεται μόνο μέσα σ' ένα πλαίσιο συνεργατικών ή συγκρουσιακών και έπικοινωνιακών άμοιβαίων σχέσεων μέ τούς άλλους ανθρώπους, δηλαδή μέσα σ' ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων.

♦ Κοντολογία, η υποκειμενικότητα αναδύεται ταυτόχρονα ως διυποκειμενικότητα.

♦ Τό υποκείμενο και τό αντικείμενο, όπως έλεγα νωρίτερα, είναι «έν και ταυτό», έντούτοις διαφορετικά τήν ίδια στιγμή.

♦ Μιά τέτοια κατανόηση της σχέσης του άτομικού μέ τό κοινωνικό, μäs έπιτρέπει να εισάγουμε στο θεωρητικό και τό μεθοδολογικό σχήμα της ψυχολογίας στοιχεία όπως τό μέλλον, τό άντιφατικό, τό διφορούμενο, τό άνοίκειο, τό συγκρουσιακό, η διεργασία, τό άγνωστο, τό άπροσδόκητο, η ιστορικότητα.

♦ Υπάρχουν κάποιες προφανείς συνέπειες γιά τήν ψυχολογική μέθοδο μελέτης της υποκειμενικότητας πού δέν μπορεί παρά να είναι διυποκειμενικότητα. Αυτές οι συνέπειες απορρέουν από τήν αναγνώριση ότι οι έρευνητές, είναι επίσης υποκείμενα, όπως ακριβώς και τά πρόσωπα πού παραδοσιακά οι ίδιοι τά άποκαλούν «υποκείμενα».

Τέλος, θα κλείσω μέ κάποιες σύντομες έπισημάνσεις όρισμένων βασικών σημείων μιάς έρευνητικής στρατηγικής πού είναι σύστοιχη μέ τίς θεωρητικές άρχές μιάς έναλλακτικής ως πρós τό κυρίαρχο ρεύμα όπτικής, όπως τήν απέδωσα έπιγραμματικά προηγουμένως.

- Κριτική των σχέσεων έξουσίας/κυριαρχίας έρευνητή-έρευνώμενου.

- Έγκατάλειψη της λογικής των μεταβλητών.

- Έγκατάλειψη της φενάκης πού λέγεται ουδετερότητα του έρευνητή.

- Έμπλοκή του έρευνητή.

- Διερεύνηση του νοήματος και της διωμένης έμπειρίας.

- Συνερευνηάν, συμπαράγειν, συν-νοηματοδοτείν.

- Άμοιβαίο συμφέρον συνερευνητών.

- Έγκατάλειψη της καχύποπτης στάσης του έρευνητή άπέναντι στα «υποκείμενα» της έρευνας.

Τέλος, άνάλυση της υποκειμενικότητας και της διυποκειμενικής άλληλεπίδρασης.

Και πάντως ως έχουμε κατά νουν ότι ένδεχομένως να μήν πληγώνεται τό φεγγάρι όταν τό παρατηρούμε, αλλά δέν συμβαίνει τό ίδιο μέ τό θεωρητικό και έρευνητικό αντικείμενο της ψυχολογίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΕΛΑΝΙ

Ντέιβιντ Σεντάρις

ΓΥΜΝΟΣ

Ανυπόφορα λεπτολόγος, επικίνδυνα γοητευτικός, χαϊρέκακα σνομπ, εξωφρενικά πνευματώδης, ασεβής, μανιακός αλλά όχι καταθλιπτικός... Καλώς ήρθατε στον ξεκαρδιστικό κόσμο του Ντέιβιντ Σεντάρις.

Ελία Καζάν

Ο ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ

Για να επιβιώσεις σε αυτό τον κόσμο, πρέπει να προσαρμοστείς, να κάνεις υποχωρήσεις – να κάνεις ένα συμβιβασμό. Αυτή είναι η εκπληκτική, αξέχαστη ιστορία ενός ανθρώπου που δραπετεύει από τον συμβιβασμό του.

Τζάκι Κέι

ΤΡΟΜΠΕΤΑ

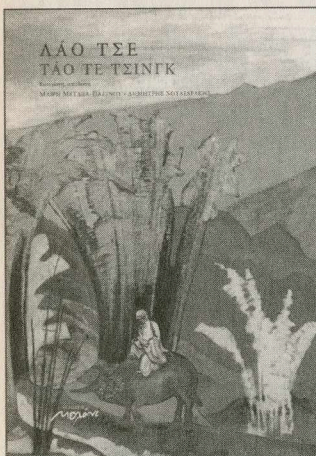
Μια συγκινητική ιστορία αγάπης που αποκάλυπτε την αλήθεια πίσω από κάθε ψέμα και το ψέμα που μόνο η αλήθεια μπορεί να πει.

Μιχάλης Γκανάς
Ζωγραφική: Γιάννης Αδαμάκης

ΜΗΤΡΙΑ ΠΑΤΡΙΔΑ

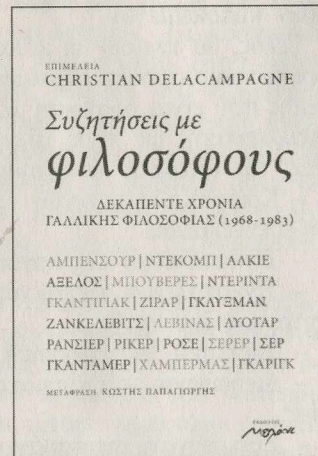
Ένα λιτό και ελλειπτικό αφήγημα. Περιγράφει το οδοιπορικό μιας οικογένειας από την Ήπειρο στις σοσιαλιστικές χώρες, στο τέλος του Εμφυλίου, και την επιστροφή τους στην Ελλάδα το 1954.

Λάο Τσε

ΤΑΟ ΤΕ ΤΣΙΝΓΚ

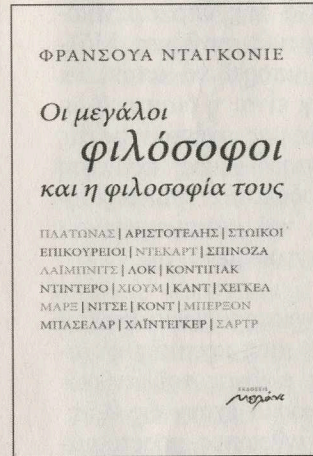
Το βιβλίο που μας μαθαίνει τον τρόπο να γνωρίσουμε και να δεχτούμε τον εαυτό μας, να γίνουμε ένα με το σύμπαν, να μη φοβόμαστε τον θάνατο και να ζήσουμε ειρηνικά, απλά, ευτυχισμένα.

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

Επιμέλεια: Christian Delacampagne

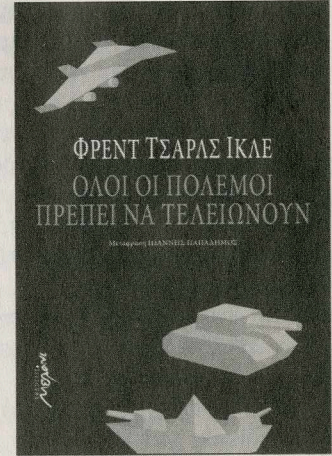
Ο επιμελητής του παρόντος τόμου Christian Delacampagne, με σπουδές φιλοσοφίας και ο ίδιος, αρθρογράφος της Le Monde, συγκέντρωσε συνεντεύξεις με 21 κορυφαίους διανοητές σ' ένα βιβλίο για τη χρυσή εποχή της γαλλικής φιλοσοφικής σκέψης (1968-1983).

Φρανσουά Νταγκονιέ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ
ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥΣ

Μια συγκριτική προσέγγιση 20 κορυφαίων φιλοσόφων, από τον Πλάτωνα ως τον Ζαν-Πολ Σαρτρ, και ο πυρήνας της σκέψης τους.

Φρεντ Τσαρλς Ικλέ

ΟΛΟΙ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΕΛΕΙΩΝΟΥΝ

Γεμάτο αποκαλύψεις, το βιβλίο αυτό, εγείρει ερωτήματα σχετικά με την τυφλότητα στρατηγών και πολιτικών οι οποίοι στο παρελθόν βύθισαν τα κράτη τους στη δίνη του πολέμου χωρίς ποτέ να λογαριάσουν το αποτέλεσμα.

Στάθης Γουργουρής

Ἔθνος-ὄνειρο. Διαφωτισμός καί θέσμιση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας

Ἐκδόσεις Κριτική, Ἀθήνα 2007

τοῦ Παναγιώτη Νούτσου

Τό βιβλίο τοῦ Στάθης Γουργουρῆ/Stathis Gourgouris, *Dream Nation* (Στάνφορντ 1996), εἶχα ἤδη μνημονεύσει στὸν *Νεοελληνικό Διαφωτισμό* (2005, σ. 306-307), χωρίς ὅμως νά τόν ἀποπάρω γιά τίς θέσεις του αὐτές στοὺς *Κόμβους* (2006, σ. 132, 393, 430), ἀρκοῦμενος ἀπλῶς νά παρακάμψω τήν «Historature» μέ τήν ὁποία περιέβαλλε τίς ἐκτιμήσεις του γιά τό δοκίμιο *Πῶς στοχάστηκαν τό ἔθνος* ὡς τήν «ὄντως ἄριστη ἐπισκόπηση τῶν θεωριῶν καί ἀντιλήψεων περί ἔθνος ἀπό τό 1848 καί μετά». Κι ἂν στή συνέχεια, ὅπως ἄλλωστε καί νωρίτερα στήν *Αὐγή τοῦ νέου αἰῶνα* (2002), δέν ἀγνόησα τήν ποίησή του (*Προστροφές*, 2008, σ. 106, 107, 171, 193-194, 396, 449), τῶρα δέν μπορῶ νά ἀφήσω ἀνεξέταστες κάποιες πτυχές τοῦ *Dream Nation* [στήν ἐλληνική του μετάφραση: *Ἔθνος-ὄνειρο*, μτφρ. Ἀθανάσιος Κατσικερός, Ἀθήνα 2007].

Μιά συνοπτική (ἂν χρειασθεῖ ἐξαντλητική, θά ἐπανεέλθω) ἐξέταση τοῦ βιβλίου θά μπορούσε νά λάβει ὑπόψη τίς ἐξῆς παραμέτρους:

α) *Εἶναι ἐπαρκής ἡ ὑπόθεση ἐργασίας*; Σέ ἓνα βιβλίο μέ ὑπότιτλο *Διαφωτισμός καί θέσμιση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας* (ὁ ἐνδιάμεσος ὅρος *Colonization* τοῦ πρωτοτύπου ἔχει ἀπαλειφθεῖ), τί προσδοκᾷ ὁ ἐρευνητής καί κατ' ἐπέκταση ὁ ἀναγνώστης; Νά καταστεῖ συγγραφική πράξη ἡ «ἐπιθυμία» τοῦ συγγραφέα, τουτέστιν νά «διαυγάσει τήν ἐργασία τοῦ ὄνειρου ἑνός ἔθνους [πού] δέν σημαίνει ὅτι σκοπεύει νά προσφέρει τήν ἐρμηνεία ἑνός ὄνειρου, ἀλλά νά ἐξηγήσει ὅτι πίσω ἀπό κάθε ἱστορική ἐγγραφή ἔλλοχευε ἓνα ὄνειρο» (σ. 21· τό «nation's dream-work» ἔγινε

«ἐργασία τοῦ ὄνειρου ἑνός ἔθνους»); Ἀκόμη, ὡς πρός τό «Ἔθνος ὡς μορφή» («the Nation as form», σ. 3), ἡ «μορφή εἶναι τό ὑπόρητο περιεχόμενο τῆς ἱστορίας», ἂν «πάρουμε στά σοβαρά τήν τολμηρή ἀποψη τοῦ Ἀντόρνο γιά τήν διστορική ἰζηματοποίηση τοῦ περιεχομένου» (σ. 20); Δέν παραθέτω ἄλλα δείγματα αὐτῆς τῆς πομπῶδους φρασεολογίας πού ἀποτρέπουν τή σαφή ὀριοθέτηση τοῦ ἐρευνώμενου θέματος, τό ὁποῖο θά ἔπρεπε νά τεθεῖ μέ τή μορφή συγκεκριμένης προβληματοθεσίας καί συνεπόμενα νά μὴν ἀφορᾷ, ὄχι ὅμως περιγραφικά, μιά τόσο ἐκτενῆ χρονική περίοδο δύο περιίπου αἰῶνων (ἀπό τό 1780 ὡς τό 1950).

β) *Οἱ ἐννοιολογικοὶ ἀρμοί*. Μέ ποιές ἀναλυτικές κατηγορίες θά ἐπιχειρηθεῖ μιά τέτοια κατόπτευση; Τί ὀρίζει ὁ συγγραφέας ὡς «ἔθνος» καί τί ὡς «ὄνειρο» καί τί μπορεῖ νά ὑπονοεῖ ἡ διατύπωση ὅτι «σέ ἀντίθεση μέ τά ὄνειρα, τά ἔθνη πεθαίνουν ὅταν δέν μποροῦν νά ἐρμηνεύσουν ἐπιτυχῶς τόν ἑαυτό τους» (σ. 17); Ἐπίσης, τί νοεῖται ὡς «ἱστορία», ἔτσι πού νά ἀποφαίνεται ὁ συγγραφέας ὅτι αὐτή «καθιστᾷ αἰσθητό τόν πόνο τῶν ὄνειρων τῆς κοινωνίας» (σ. 17); Κι ἀκόμη, ἡ «λήθη καί ἡ ἐρμηνεία» νά ἐμφανίζονται ὡς «κοινωνικές δυνάμεις τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας» (σ. 18); Κοντολογία, ποῖο ἀντίκρισμα ἔχει ἡ φράση ὅτι ἡ «ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας εἶναι μιά ἀκραία ἄσκηση [«exercise», σ. 3], καί ἡ τοποθέτηση τοῦ Ἔθνους ὡς μορφῆς στήν ἱστορία ἀποτελεῖ ἀναγκαστικά τμήμα τῆς ἀκραίας αὐτῆς ἄσκησης» (σ. 19); Σέ κάθε περίπτωση, μιά καί ἡ σταχυολόγηση τῶν συναφῶν παραθεμάτων δέν ἔχει τέλος, τί σημαίνει ἡ ἐπιστροφή στήν ταυτολογία: «Ἡ μὴ λογική τῆς ἱστορίας εἶναι τό στοιχεῖο ἀκριβῶς πού μέ ὀδήγησε νά στοχαστώ τό Ἔθνος ὡς μορφή» (σ. 20);

γ) *Τό πεδίο παρατήρησης*. Πώς συγκροτείται, στο πλαίσιο αὐτῶν τῶν προσημειώσεων, ὁ στενός καί ὁ εὐρύς ὀρίζοντας τοῦ «Ἔθνους-ὄνειρου»; Κατά τόν συγγραφέα πρόκειται γιά «ἓνα ἐξ ὀρισμοῦ φιλοσοφικό ἐγχείρημα», ὅταν ἀναλαμβάνοντας τό «ῥίσκο νά σκιαγραφήσει μιά θεωρία τοῦ Ἔθνους ὡς μορφῆς» εἶναι «κύποχρεωμένος νά καταστήσει τίς ὀμιχλώδεις διαδικασίες τῆς κοινωνικοϊστορικής θέσμισης πύ ἀπτές» (σ. 20). Αὐτό ὅμως πού συνάγεται ἀπό τήν ψύχραιμη ἀποτίμηση αὐτοῦ τοῦ «ἐγχειρήματος» συνιστᾷ μιά ἐκζήτηση ἑνός εἶδους φιλοσοφικοῦ λόγου πού θά μπορούσε νά ἀποδοθεῖ ἀβίαστα καί ὡς «φιλοσοφισμός». Ἡ πρακτική αὐτή, ἡ ἔστω αὐτό τό «ταξίδι τῆς γραφῆς» (σ. 28), ἐπιτελεῖται μέ τή μείξη θεωρητικῶν ἀντιλήψεων πού προέρχονται ἀπό τή γραφίδα τῆς «κορυφαίας σκέψης» τοῦ Καστοριάδη (ἀν καί ἡ «φαντασιακή θέσμιση τῆς κοινωνίας» μετατρέπεται ἀπό ἱστορικό-κοινωνικό ζήτημα σέ «σημασίες» πού «προέτρεψαν καί ἐπέτρεψαν τή γένεση αὐτοῦ τοῦ σύγχρονου ἔθνους», σ. 14), τοῦ Μπένενικτ Ἄντερσον (ἀπό τήν «κλασική περιγραφή» τῶν *Φαντασιακῶν κοινοτήτων* κρατεῖται κυρίως ὅ,τι ἀφορᾷ τή «μυθιστορική ἐνέργεια» στήν «ἐθνικοποίηση τῶν φαντασιακῶν κοινοτήτων», σ. 35, 39, 46) καί τοῦ Ἐντουαρντ Σαῖντ (ξεχνώντας ὁ συγγραφέας τί ἔγραφε ὁ «δάσκαλός» του γιά τίς «σαθρές, κατά τό πλείστον κενές γενικεύσεις» τοῦ Ἄντερσον «πού ἔχουν τήν ἀξίωση νά ἐκλαμβάνονται ὡς θεωρία», βλ. *Κόμβους*, 2006, σ. 189). Εἰδικά, ὡς πρός τόν «μαθητευόμενο» τοῦ Σαῖντ πού δηλώνει ὅτι «δέ θεώρησε ποτέ τόν μετα-αποικιακό προβληματισμό κάτι τριτοκοσμικό» (σ. 14), αὐτοδιαψεύδεται μέ τή συχνή προσημείωση στά θεωρήματα τοῦ Γεράσιμου Κακλαμάνη (βλ. σ. 398, *passim*) καί μέ τήν συναντίληψη κάποτε ὄσων ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ «ἀρχαία καπιταλιστική τάξη στήν Ἑλλάδα εἶναι ψευδολογία» (σ. 231). Μέ παρόμοια ἐπιλεκτικό τρόπο ἀρδεύονται ἀντιλήψεις τοῦ Μπαλμπάρ, τοῦ Φ. Φανόν, τοῦ Ρενάν, τοῦ Χόμπσμπωμ, τοῦ Μπένγιαμιν, τοῦ Ζίτσεκ, τοῦ Κ. Σμίτ καί προφανῶς τοῦ Φρόυντ. Τίς ἀντιλήψεις μάλιστα τοῦ τελευταίου τίς «μεταμορφώνει» σέ μιά «μεθοδολογική συνθήκη γιά τήν προβληματική τοῦ ἔθνους»: «Ἡ πραγματική κοινωνικοϊστορική ἀνάδυση ἑνός ἔθνους ἀποτελεῖ τήν προβολή ἑνός ἰδιαίτερου ἐθνικοῦ φαντασιακοῦ, μέ τήν κινηματογραφική ἀλλά καί μέ τήν ψυχαναλυτική ἔννοια τοῦ ὄρου» (σ. 50, 51).

δ) *Ἡ σκιαγράφηση τῆς μεθόδου*. Μ' αὐτές ἀκριβῶς τίς προδιαγραφές θεματοποιεῖται ἡ μέθοδος τήν ὀποία ὁ συγγραφέας ἐπιλέγει γιά τή διεκπεραίωση τῆς ἐργασίας του πού προκαταβολικά τήν ἐκτιμᾷ ὡς «κάτι βαθύτατα προσωπικό» (σ. 13). Ἄν, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, «τόσο ἡ θεωρητική του πανοπλία ὅσο καί ἡ μεθοδολογία του παραδίδουν τοὺς κανόνες τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας» (σ. 14), τότε τό «ῥίσκο» πού ἀνέλαβε συνίσταται στό «συνδυασμό δύο ἀλληλοσυγκρουόμενων μεθόδων». Δηλαδή τῆς «ψυχαναλυτι-

κῆς καί τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὑποκειμένου στήν κοινωνική ἀνάλυση» (σ. 20). Ἔτσι δέν ἀπομένει παρά νά ὑποδειχθεῖ τό «ψυχικό μοντέλο» τοῦ «ἐθνικ(ιστικ)οῦ φαινομένου» [«the psychic paragon of the national(ist) phenomenon»], τό ὅποιο «ἀναδύεται ἀπό τό πύ βαθύ ρεῦμα τῆς ἱστορίας καί προϋποθέτει τό πύ ἀκριβές [«precise»] ἱστορικό ὄραμα» (σ. 21). Τό δῆμα λοιπόν σέ «κάθε ἱστορική ἐγγραφή» [«historical inscription»] εἶναι ἀναμενόμενο, μιά καί σ' αὐτήν «ἐλλοχεύει ἓνα ὄνειρο» (σ. 21), ἀπό τό 1780 ὡς τό 1950, μέ τή «διερωτήρηση» νά ἀφορᾷ πρωτίστως «τό πῶς τῆς Ἑλλάδος» γιά νά «μπορέσουμε ἴσως νά συλλάβουμε κάτι ἀπό τό πύ» (σ. 22). Γιά νά μὴν παρακαμφθεῖ ἔτσι ἡ προσήλωση στό «σύγχρονο φιλοσοφικό ἰδίωμα»: ἡ «μελέτη αὐτή δέν ἀσχολεῖται μέ τό *Εἶναι* τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά μέ τίς *συνθήκες* τοῦ εἶναι τῆς» (σ. 21). Γιά τοῦτο ἡ «γραφὴ γιά τό ἔθνος δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι τόσο ἱστορική καί θεωρητική ὅσο εἶναι ἐμπειρική καί σοφιστική» (σ. 26). Μέ κάθε βέβαια προφύλαξη: ἡ «γραφὴ» δέν «ὑποκύπτει στή σαγήνη νά περάσει ἀπό τήν ὑποκειμενοποίηση στήν ὑποταγή, στό ἀπολιθωτικό δέλεαρ ἑνός ἱστορικοῦ νόμου» (σ. 28). Καί μέ τή θυμοσοφία σέ ἐργήγορη: «Πράγματι, ἡ σκέψη παίξει τό παιγνίδι τῆς ἱστορίας, ὅπως αὐτό εἶναι, γιά νά πάψει ἀκριβῶς νά ἀπολιθώνεται» (σ. 28).

ε) *Ἡ μελέτη τῶν πηγῶν καί ἡ κριτική ἐπισκόπηση τῆς οἰκείας βιβλιογραφίας*. Θά ὑπανιχθῶ ἐδῶ ὅτι ἡ ψηλάφηση τῶν πηγῶν, ἀπό τόν Θεόφιλο Κορυδαλέα ὡς τόν Μάρκο Ρενιέρη, δηλαδή μέ ἐνδιάμεσους τόν Μοισιόδακα, τόν Ἀνώνυμο τῆς *Ἑλληνικῆς Νομαρχίας*, τόν Ρήγα Βελεστινλή, τοὺς Δημητρεῖς καί ἰδίως τόν Κοραῖ, τελεῖται κατά τρόπο πού νά ἐπιβεβαιώνη τή μέθοδο καί ὄχι νά τήν ἐλέγξει διαρκῶς καί ἐπομένως νά τήν ἀνασυντάσει, ὅταν κρίνεται ἀναγκαῖο. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τίς πηγές τῶν πηγῶν, ἀπό τόν Ἀριστοτέλη ὡς τόν Κοντιγιάν καί τόν Χούμπολτ, καθώς ἐπίσης καί γιά ὅ,τι τιτλοφορεῖται ὡς «Ἡ τιμωρία τοῦ Φιλελληνισμοῦ» (μέ κατακλείδα: «Ζοῦμε σέ μιά ἐποχή, ὁ σύνδεσμος τῆς ὀποίας μέ τή φιλελληνιστική φαντασία γίνεται ὄλο καί πύ νεφελώδης καί μυστικιστικός», σ. 372). Μέ ἀνάλογο ἐπιλεκτικό τρόπο καταχωρίζεται ἐκείνη ἡ πλευρά τῆς βιβλιογραφίας πού ἐνισχύει, συνήθως, αὐτό τό «ταξίδι τῆς γραφῆς» (βλ. ὅμως *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 2005· ὅσο γιά τή *Νεοελληνική φιλοσοφία*, 1981, ἀπλῶς τοποθετήθηκε στόν τελικό βιβλιογραφικό πίνακα, σ. 394).

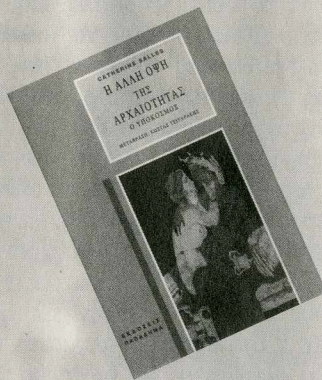
στ) *Ἡ διάρθρωση τοῦ βιβλίου*. Μέ τόν *Διαφωτισμό καί τή θέσμιση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας*, τό «ταξίδι τῆς γραφῆς» πού ὑποσχέθηκε ὁ συγγραφέας, ἔχοντας τήν πύξίδα του στραμμένη πρός τήν «ἐργασία τοῦ ὄνειρου ἑνός ἔθνους», ἡ διάρκεια τῶν δύο περίπου αἰῶνων ἀναπόφευκτα ἐπιβάλλει «παρεκβάσεις», τρεῖς τουλάχιστον, καί τή συμπαρουσία τοῦ Κοραῖ, τοῦ

Μακρυγιάννη και του Σεφέρη, για να περιορισθώ τουλάχιστον σ' αυτούς. Σέ μιιά τέτοια «δόμηση του έθνικου χρόνου» ποιοί αυτοεξαιρούνται; Ή, έστω, ποιοί άδυνατούν να κατανοήσουν και ιδίως να συναινεύσουν μέ την άπόφανση: «Σήμερα ή Έλλάδα βρισκεται στην καρδιά της Εύρωπαϊκής Ένωσης ως μιιά ανεξάλειπτη υπενθύμιση της άδυνατότητας της φαντασίας του Εύρωπαϊκού Διαφωτισμού» (σ. 219); "Όσο για την ύπόδειξη, πού δέν άφορα μόνο τή λογοτεχνία ότι «δέν μπορεί να άπεμπλακει άπό τή διάκριση Άριστερά/Δεξιά: υπάγει τό άντιθετικό πεδίο σέ έναν άξιοσημείωτα έλαστικό και χαμαιλεοντικό λόγο» (σ. 379), δέν μπορεί παρά να συμπληρώνεται μέ την διαβεβαίωση ότι τό «έθνος είναι κατ' ούσίαν ένα φιλοσόφημα» (σ. 379).

ξ) Ό τρόπος εκδίπλωσης της συλλογιστικής. Σέ πλήρη αντίθεση μέ τή δήλωση ότι ή «μελέτη αυτή δέν άσχολεϊται μέ τό Εϊναι της Έλλάδας, αλλά μέ τίς συνθήκες του εϊναι της» (σ. 21), έπιχωριάζει ή «όντολογική γραφή», δηλαδή ό,τι αναλίσκεται στό ρήμα «εϊναι», μέ την άποφατική και όχι μέ την έξηγηματική του λειτουργία.

η) Καί κάτι πού πρέπει να στηριχθει. Ό συγγραφέας (σ. 344-345) μιιά φορά διατυπώνει την ύπόδειξη ότι ή θέση του Άντώνη Λιάκου για την «έθνικη αφήγηση του 19ου αϊώνα» «δέν μπορεί να γενικευθει, όπως δείχνει ολόκληρη ή αφήγηση του Μισελέ». Μόνο πού μιιά τέτοια ύπόδειξη δέν μπορεί βέβαια να τελεσφορήσει, όταν στην άφόρμηση μιās τέτοιας άπόπειρας βρίσκειται ή άπόφανση ότι «ένας έθνικός πολιτισμός πρέπει να (άνα)συγκροτείται στό διηνεκές, πράγμα πού έξηγει γιατί ή "σωτηριολογία" εϊναι, σέ τελευταία άνάλυση, ό λόγος της έθνικης θέσμησης» (σ. 270) ή «μιιά άνάγνωση της ιστορίας πού έπιστρέφει την ιστορία στην άνάγνωση» (σ. 377).

θ) Έπιμύθιο. Ό όριενταλισμός (βλ. και σ. 186) κλωθογυρίζει: από bon pour l' Occident μετατρέπει τό κείμενο σέ bon pour l' Orient. Η παρούσα διβλιοκρισία άποτελει ύποκεφάλαιο του ύπό εκτύπωση διβλίου μου: *Πώς ή ιστορία γίνεται παρελθόν*. Πρόκειται για άντιμετώπιση «συμπτώματος» ενός κατά πολύ εύρύτερου φαινομένου ιστοριολογίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

CATHERINE SALLES

Διδάκτωρ της κλασικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Paris X Nanterre

Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ Ο ΥΠΟΚΟΣΜΟΣ

Σχήμα 8ο, σελ. 353 με 17 εικόνες εκτός κειμένου, 5 χάρτες, παραρτήματα με χρονολογικούς πίνακες, γλωσσάρια και καταλόγους ονομάτων, πλούσια βιβλιογραφία.

Η μελέτη επικεντρώνεται στη διαστρωμάτωση τεσσάρων πόλεων - εστιών ηθονής και εγκληματικότητας, της Αθήνας, της Κορίνθου, της Αλεξάνδρειας και της Ρώμης. Πέρα από την πορεία των χαμένων αγοριών και κοριτσιών στα μονοπάτια του αγοραίου έρωτα, παρακολουθούμε το θεσμό της ιερής πορνείας καθώς και την τελετουργία του συμποσίου όπου κατανοούμε την φιλοσοφία των αρχαίων για την απόλαυση και τον έρωτα και διαπιστώνουμε την μεγαλοπρέπεια και την αθλιότητα των εταιρών. Έτσι πίσω από τον επίσημο πολιτισμό της λάμψης και του μεγαλείου ξεδιπλώνεται ένας ολόκληρος κόσμος από πόρνες και μαστροπούς, σκλάβους και δουλέμπορους, μονομάχους και αλήτες που κρίνονται περιθωριακά στοιχεία αναδεικνύοντας παράλληλα τις κοινωνικές δομές της εκμετάλλευσης των μη πολιτών από τους πολίτες.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ

Προσφορά στον Πολιτισμό και στην Παιδεία

Ιπποκράτους 8 Αθήνα Τηλ.: 210.36.27.318

www.papadimasbooks.gr • papadimas@atp.gr

Η ΕΚΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ

Μισέλ Φουκώ, *Ιστορία τῆς τρέλας στήν κλασική ἐποχή*
Μτφρ. Πάρις Μπουρλάκης, ἐπιμ. Χρήστος Ζαφειρόπουλος, ἐκδ. Καλέντης,
Ἀθήνα 2007, σ. 733

τοῦ Γιάννη Παπαθεοδώρου

1. Τά ἴχνη τῆς μετάφρασης

Ἄν εἶναι ἀλήθεια πὼς κάθε νέα μετάφραση εἶναι τεκμήριο τῆς ἐνεργοῦ πρόσληψης ἐνὸς συγγραφέα σέ διαφορετικές ἐρμηνευτικές κοινότητες καὶ ἐποχές, μποροῦμε νά ποῦμε μέ σχετική ἀσφάλεια πὼς ἡ *Ιστορία τῆς τρέλας* τοῦ Μισέλ Φουκώ, στάθηκε, στήν Ἑλλάδα, ἓνα τυχερό βιβλίο. Τριάντα σχεδόν χρόνια μετά τὴν πρώτη μετάφρασή του ἀπὸ τὴ Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου στὸν Ἡριδανό (1975), οἱ ἐκδόσεις Καλέντης παρουσιάζουν τώρα τὴν ὀλοκληρωμένη ἐκδοχή τοῦ βιβλίου¹ στήν ὀριστική του ἐκδοση, στή φιλόπονη μετάφραση καὶ ἐπίμετρο τοῦ Πάρι Μπουρλάκη, σέ ἐπιμέλεια τοῦ Χρήστου Ζαφειρόπουλου. Τά γραμματολογικά συμφραζόμενα γύρω ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του συγκεκριμένου ἔργου στὸ ἑλληνικό κοινὸ εἶναι νομίζω ἀρκετά εὐγλωττα γιὰ τὸ ἀνανεωμένο ἀναγνωστικὸ ἐνδιαφέρον: ἂν δὲν κάνω λάθος, ἡ *Ιστορία τῆς τρέλας* εἶναι τὸ πρῶτο ἔργο τοῦ Φουκώ πού μεταφράζεται σὰ ἑλληνικά καὶ εἶναι τὸ μόνο ἔργο τοῦ γάλλου φιλοσόφου, πού ἔχει μεταφραστεῖ, ἔστω καὶ διαφοροποιημένα, δύο φορές, μέσα στή –συμβατική ἔστω– ἀπόσταση μᾶς «γενιᾶς».

Θά μπορούσαμε νά ἐπεκτείνουμε αὐτὸ τὸν συλλογισμό γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ ἐνδιαφέρον προσθέτοντας καὶ μερικούς ἄλλους κρίσιμους δείκτες: ἂν, δηλαδή, ἡ πρώτη μετάφραση –ἐκείνη τοῦ 1975– παρακολουθεῖ ἄμεσα καὶ «ἐν θερμῶ» τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου καθὼς καὶ τὴ συζήτηση πού προκάλεσε στή Γαλλία, ἡ δεύτερη ἐμπεριέχει τὴν ἐκ τῶν ὑπέρων γνώση ὅλου τοῦ σχετικοῦ «φακέλου» ἐννοῶ τὴν κριτική διαμάχη τοῦ Φουκώ μέ τὸν Ντεριντά, τὴν ἐπιστημολογική το-

μή πού ἐπέφερε τὸ βιβλίο μέσα στήν ἱστορία τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συστημάτων σκέψης, τὸ ὕστερο ἔργο τοῦ Φουκώ. Τέλος, ἂν ἡ πρώτη ἐκδοση ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ μᾶλλον συνεχῆ, τουλάχιστον γιὰ τὰ ἑλληνικά δεδομένα, μεταφραστική καὶ ἐκδοτική μέριμνα γύρω ἀπὸ τὸ ἔργο ἐνὸς μάχιμου καὶ μαχητικοῦ φιλοσόφου, τὸ δεύτερο βιβλίο ἐμφανίζεται σέ μιά ἐποχή πού ὁ Φουκώ τείνει νά «κλασικοποιηθεῖ», μέ ὅλους τοὺς πιθανοὺς τρόπους: ἀπὸ τὸν ἄκριτο θαυμασμό ὡς τὴ διαστική ἀπόρριψη. Φαίνεται, πὼς στὰ τριάντα χρόνια πού μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν πρώτη ὡς τὴ δεύτερη μετάφραση τοῦ ἔργου, ἄλλαξαν πολλὰ καὶ, κυρίως, ἄλλαξε ἡ ὀπτική γωνία μέ τὴν ὁποία οἱ ἀναγνώστες ἀντιμετωπίζουν τὸ ἔργο του.

Μέ ἀφορμὴ, ὡστόσο, τῆ σύγχρονη ἐκδοση, ἔχει νομίζω σημασία νά ἀνατρέξουμε σὰ ἴχνη τῆς ἀρχικῆς πρόσληψης τοῦ βιβλίου στήν Ἑλλάδα, ὄχι γιὰ νά ἀποτίσουμε κάποιους νοσταλγικούς φόρους τιμῆς, ἀλλὰ γιὰ νά ἐλέγξουμε τίς ἀφετηρίες καὶ τίς ἐκβολές τῆς, τίς διαφοροποιήσεις ἀνάμεσα στὸ τότε καὶ στὸ τώρα. Στὸ κάτω κάτω ὁ ἴδιος ὁ Φουκώ μᾶς ἔμαθε νά σκεφτόμαστε «ἀρχαιολογικά» γύρω ἀπὸ τίς λέξεις καὶ τὰ πράγματα, καί, ἄρα, μιά μικρὴ, ἐπιφανειακὴ ἔστω, ἀνασκαφὴ ἐτούτου τοῦ βιβλίου, σὰ ἑλληνικά γραμματολογικά συμφραζόμενα, εἶναι, νομίζω, θεμιτὴ

1. Θυμίζω πὼς τὸ ἔργο ἔχει γνωρίσει τρεῖς διαδοχικὲς ἐκδοτικὲς μορφές. Τὸ 1961 ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὡς διδακτορικὴ διατριβή, τὸ 1964 ἔχει κυκλοφορήσει στή συντεταγμένη ἐκδοση τοῦ Πλόν, καὶ τὸ 1972 ἔχει γνωρίσει τὴν ὀριστικὴ του ἐκδοση ἀπὸ τὸν Γκαλιμάρ.

καί νόμιμη. Όταν πρίν από αρκετά χρόνια, μελετώντας τό έργο του Στρατή Τσίρκα, «σκόνταψα» πάνω στή μετάφραση του έργου *Μωρίας Έγκώμιον* του Έράσμου (Ηριδανός, 1970), τό μάτι μου σταμάτησε σέ μιά παραπομπή πού έδειχνε πώς ο συγγραφέας είχε υπόψη του τήν πρόσφατη βιβλιογραφία γύρω από τήν τρέλα. Στήν εισαγωγή του ο Τσίρκας αναφέρεται ρητά στον Φουκώ (*Maladie mentale et psychologie*, PUF, 1966), και ένσωματώνει στον πρόλογο του προβληματισμούς και αναλύσεις πού αναφέρονται από τον Φουκώ και στην *Ιστορία της Τρέλας*. Τό πλοίο των τρελών (ή *stultifera navis*), ο «μεγάλος έγκλεισμός» αλλά και ή «φλύαρη όμίλια της τρέλας» πού αντικαθίσταται από τή νεωτερική λογοκριτική σιωπή είναι σαφείς ένδείξεις για μιά πρώιμη αλλά ουσιαστική γνωριμία του Τσίρκα με τό έργο του Φουκώ. Δέ χρειάζεται νά θυμίσω τήν αλληγορική σημασία πού είχε ή έκδοση αυτού του βιβλίου μέσα στή δικτατορία, όταν, εκτός από τήν υπεράσπιση των ούμανιστικών παραδόσεων, ή Μωρία, με τίς μάσκες και τά προσωπεία της, αναλάμβανε νά έλέγξει και νά κριτικάρει κάθε είδους αυταρχική έξουσία. Ο ούμανισμός του Έράσμου συναντούσε αναπάντεχα τόν άντιουμανισμό του Φουκώ, σέ μιά έκδοση πού συμπλήρωνε τή «σιωπή» των διανοουμένων και «έκλεινε τό μάτι» σέ όσους άντιστέκονταν στήν ιατροποιοιμένη μεταφορά της έξουσίας: τόν άναμορφωτικό «γύψο» της χούντας των συνταγματαρχών.

Άπ' όσο ξερω, αυτή είναι ή πρώτη ελληνική αναφορά στον Φουκώ και στην εργασία του πάνω στην τρέλα και στην ψυχική ασθένεια: μιά αναφορά πού αναδεικνύει εύκρινως τόν διάλογο τρέλας και λογικής ως ειρωνική μεταφορά για τόν διάλογο μεταξύ άντίρροπων συστημάτων σκέψης και έξουσίας. Τέσσερα χρόνια πρίν, τό 1966, ένας άλλος λογοτέχνης, ο Γιώργος Σεφέρης είχε συγκαλυμμένα αναφερθεί στίς *Λέξεις και τά πράγματα* του Μισέλ Φουκώ σέ μιά κριτική για τό *Μυθιστόρημα της Κυρίας Έρης* του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, με παρόμοιο τρόπο: «Ένα βιβλίο -μου τό δάνεισαν χθές βράδυ- ξεκινά από τόν Άργεντινό Μπόρχες πού μνημονεύει κάποια κινεζική έγκυκλοπαίδεια, όπου τά ζώα κατατάσσονται στίς ακόλουθες κατηγορίες: [...] Και ο συγγραφέας πού παραθέτει αυτή τήν απαρίθμηση -άνήκει στην παράδοση της Δυτικής Ευρώπης- σημειώνει ότι ή "έξωτική χάρη αυτής της άλλης σκέψης είναι πού μάς δείχνει τά όρια της δικής μας τήν καθαρή μας άδυναμία νά τό σκεφτούμε αυτό».

Συνηθίζουμε, ακόμη και σήμερα, νά μιλάμε με εύκολία για τήν καθυστερημένη γνωριμία της ελληνικής σκέψης με τήν ευρωπαϊκή. Στην περίπτωση της νεοελληνικής γνωριμίας με τόν Φουκώ, ο μύθος αυτός άποδεικνύεται όχι μόνο παραπλανητικός αλλά και επιζήμιος. Μας έμποδίζει νά άποκαταστήσουμε τίς χρονιότητες και τίς συγκυρίες πού συντόνισαν τίς τοπικές δεκτικότητες με τά δυτικά νεωτερικά μηνύ-

ματα του καιρού τους. Από τήν «έξωτική χάρη αυτής της άλλης σκέψης» του Σεφέρη μέχρι τό έρασμιακό -via Φουκώ- έγκώμο της Μωρίας του Τσίρκα, ο δρόμος για τήν έξοικείωση με τή φουκωική σκέψη είχε ανοίξει. Όταν, με τήν προτροπή του Τσίρκα -νομίζω- μεταφράζεται τό 1975 ή *Ιστορία της τρέλας* από τή Φραγκίσκη Άμπατζοπούλου, ο Φουκώ δέν έντάσσεται άπλως σέ ένα αίτημα «μετακένωσης»: άποτελεί μιά περίπτωση έπιστημονικής και πολιτικής παρέμβασης πού, στά καθ' ήμάς, συντονίζεται με τό άνανεωμένο ενδιαφέρον για τή ριζοσπαστική φιλοσοφία και τό δυτικό μαρξισμό. Και μιάς και μιλάμε για κειμενικά τεκμήρια, άς προσθέσουμε και άλλο ένα. Στο άρχείο του Στρατή Τσίρκα σώζεται μιά έπιστολή του Ζίλ Ντελέζ προς τόν συγγραφέα των *Άκυβέρνητων Πολιτειών*, -μετά από κάποιες καλοκαιρινές διακοπές στή Σκύρο, στά μέσα στή δεκαετία του '70- όπου διαπιστώνεται πώς ένα νέο μεταφραστικό έγχείρημα βρίσκεται στά σκαριά. Νά υποθέσουμε πώς πρόκειται για τή «γαλλική» σειρά των εκδόσεων Ράππα; Τό σίγουρο είναι πώς οι φίλοι του Φουκώ «είναι εδώ» στά πρώτα θεριά «έλληνικά καλοκαίρια» της μεταπολίτευσης.

Έχουμε, λοιπόν, κάθε λόγο νά πιστεύουμε πώς, ήδη από τότε, οι γέφυρες με τή φουκωική σκέψη δέν ήταν εύκαιριακές αλλά στέρεες και διαρκείς. Παραμένει ζητούμενο νά έξετάσει κανείς τό άν και κατά πόσο οι γέφυρες αυτές βοήθησαν ουσιαστικά και τή διαμόρφωση της έγχώρας έπιστημονικής κοινότητας.

Γιά ένα τέτοιο ερώτημα, η πρόσφατη έκδοση ίσως είναι μία καλή αφορμή για συζήτηση.

Τρέλα και φιλοσοφία

Τό νά μιλάει κανείς σήμερα, γιά ένα «κλασικό» πλέον βιβλίο θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὡς ἕνα μᾶλλον καταχρηστικό σχόλιο, ιδίως ὅταν τό ἔργο ἔχει κερδίσει μιά περίοπτη θέση μέσα στή διεθνή βιβλιογραφία, ἀσκώντας ἐπιρροή σέ ἕνα εὐρύ φάσμα γνωστικῶν πεδίων. Ἀπό τήν ἱστορία ὡς τήν ψυχανάλυση, κι ἀπό τίς λογοτεχνικές σπουδές ὡς τή νομική ἐπιστήμη, ἡ *Ἱστορία τῆς τρέλας* τοῦ Μισέλ Φουκῶ ἔχει ἀποτελέσει βιβλίο ἀναφορᾶς καί πολλαπλῶν διανοητικῶν ἐπεξεργασιῶν. Τό βιβλίο τοῦ Φουκῶ, μέσω τῶν ἀναπαραστάσεων τῆς τρέλας, μετεωρίζεται ἀνάμεσα σέ μιά φιλοσοφική καί μιά ἱστορική τομή, καθῶς ἀναδεικνύει τούς τρόπους μέ τούς ὁποίους ἡ ἐννοιολογική ρῆξη ἀνάμεσα στόν δυτικό ὀρθό λόγο καί τήν τρέλα συνοδεύεται μέ τόν παράλληλο κοινωνικό ἀποκλεισμό τῶν τρελῶν ὡς ψυχικά καί διανοητικά ἀσθενῶν, πού παύουν πλέον νά ἔχουν τό δικαίωμα τῆς κοινωνικῆς συνύπαρξης. Οἱ πρόσφατες ἐκδόσεις τῶν μαθημάτων τοῦ Φουκῶ στό Κολέζ ντέ Φράνς (1973-1974) ἀναδεικνύουν τήν ἐξουσία τῆς ψυχιατρικῆς σέ κεντρικό μηχανισμό αὐτῆς τῆς μετατόπισης. Τό βιβλίο, ἐξἄλλου, προβληματοποιεῖ καί τήν ἴδια τήν «ἐπιστημονική λογοθεσία», τό «καθεστῶς τῆς ἀλήθειας», τήν παραγωγή ἑνός τύπου γνώσης καί ἐξουσίας πού προϋποθέτει μιά ὀρισμένη ἐκδίπλωση κανονιστικῶν ἀποφάνσεων, στό πλαίσιο τῆς δυτικῆς ὀρθολογικότητας.

Ἄν καί εἶναι προφανές πῶς στό ἔργο τοῦ Φουκῶ, ἡ τρέλα ἀποκτᾶ αἰσθητικό πρόσημο, ὁ ἔλεγχος τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀποκτᾶ ἑξαιρετικό σημασία, στό βαθμό πού ἐγκαινιάζει ἕνα διαφορετικό πρόγραμμα ἐρευνας μέ ἐναλλακτικές ἐπιστημονικές ταξινομήσεις. Περισσότερο ὅμως ἀπό ὅποιοδήποτε ἄλλο ἔργο τοῦ γάλλου φιλοσόφου, ἡ *Ἱστορία τῆς τρέλας* ἄνοιξε τόν δρόμο γιά τή μελέτη τῶν ἔκκεντρων, στιγματισμένων καί περιθωριακῶν κοινωνικῶν ομάδων καί ὑποκειμένων, ἀποδίδοντάς τους ξανά τό «τιμότερο»: τή μορφή τους, τήν ἱστορία τους καί τήν ἱστορικότητά τους. Αὐτός νομίζω εἶναι ἄλλωστε καί ὁ σκληρός πυρήνας τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Φουκῶ, καθῶς μέ τό βλέμμα τοῦ ἀνατόμου εἰσχωρεῖ σέ χώρους πού βρισκόνταν προγραμματικά ἔξω ἀπό τήν ἱστορική παρατήρηση: τό ἄσυλο, τό νοσοκομεῖο, τή δημογραφική διοπολιτική, τόν ἰατρικό λόγο, τόν κόσμο τοῦ σωφρονισμοῦ. Ἀπό αὐτή τήν ἄποψη, ἡ *Ἱστορία τῆς τρέλας* μοιάζει νά εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό μιά ἀπλή «ἐπίθεση» στό πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τοῦ καρτεσιανοῦ cogito: ἦταν καί εἶναι ἕνα χειραφετητικό πρόταγμα γιά τήν ἴδια τήν ἐπιστημονική ἐρευνα, τά διανοητικά τῆς ἐργαλεῖα, τό ἐννοιολογικό τῆς ὄπλοστά-

σιο καί τό ἀντικείμενο τῆς. Τό εἰρωνικό καί σαρκαστικό ὕφος τοῦ Φουκῶ ὑποστηρίζει ἀποτελεσματικά τίς ἀξιώσεις τῆς κριτικῆς του. «Ἦμουν ἀρκετά τρελός γιά νά μελετήσω τή λογική ἤμουν ἀρκετά λογικός γιά νά μελετήσω τήν τρέλα», θά πεῖ ὁ ἴδιος ἀργότερα. Ἡ δυναμική συζήτηση πού ἀκολούθησε, μέ παράπλευρη ἀπώλεια τῆς διάρρηξη τῶν φιλικῶν σχέσεων μέ τόν Ντερντά, εἶναι ἀρκετά ἐνδεικτική γιά τόν «θόρυβο» πού προκλήθηκε μέσα στήν ἐπιστημονική κοινότητα: ἡ μακρά «σιωπή» πού εἶχε ἐπιβληθεῖ γύρω ἀπό τά ἐνοχλητικά «μυστικά» τῆς νεωτερικῆς δόμησης τῶν ἐπιστημῶν, καί τῶν ἠθικῶν ἀξιών τῆς βιοεξουσίας ἐμοιάζε νά σπάει.

Ἡ γοητεία τῆς τρέλας

Εἶναι ἐξαιρετικά σημαντικό τό ὅτι σήμερα διαθέτουμε στήν ἑλληνικά τήν ὀλοκληρωμένη ἐκδοχή τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἔχοντας πλέον ὑπόψη μας ὄχι μόνο τήν ἐμβέλεια του καί τήν αἴγλη του ἀλλά καί τόν κριτικό ἔλεγχό του. Πολλοί εἶναι ἐκεῖνοι πού σήμερα ἀμφισβητοῦν τό φουκωικό σχῆμα τῆς τρέλας: οἱ νεότερες ἐρευνες δείχνουν πῶς οὔτε «μεγάλος ἐγκλεισμός» ὑπῆρχε, οὔτε ὁ 17ος αἰώνας ἀποτελέσει τόσο μεγάλη τομή γιά τήν τρέλα, οὔτε τόσο βίαιη ὑπῆρξε ἡ καταστολή τῆς. Τό κυριότερο: μιά σειρά σύγχρονων κριτικῶν μελετῶν δείχνουν πῶς ὁ Φουκῶ παρέμεινε ὡς τό τέλος ἐγκλωβισμένος στή γοητεία τῆς ἄνορθολογικῆς ἐμπειρίας, ἡρωοποιώντας τήν τρέλα ὡς ρομαντική φωνή διαμαρτυρίας ἀπέναντι στόν κανονιστικό λόγο τῆς ὀρθολογικῆς δυτικῆς νεωτερικότητας. Ἡ λανθάνουσα «αἰσθητικοποίηση» τῆς «φωνῆς» τῶν τρελῶν εἶναι πανταχοῦ παρούσα μέσα στίς σελίδες αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Σύμφωνα: ἀρκεῖ νά μὴν πετάξουμε τό μωρό μαζί μέ τήν κούνια. Τί ἐννοῶ; Ἐννοῶ πῶς μέ τό συγκεκριμένο βιβλίο τοῦ Φουκῶ πραγματοποιεῖται μιά ἐπιστημολογική ρῆξη, ἱστορική καί φιλοσοφική, πού ὅσο κι ἂν διαφωνοῦμε μέ τά ἐπιμέρους πορίσματά της, τά κεντρικά ζητήματα πού θέτει παραμένουν καί σήμερα ἐξαιρετικά ἐνδιαφέροντα. Δέν ξέρω ἂν ὁ Φουκῶ ἔδωσε τίς σωστές ἀπαντήσεις στήν ἱστορική ἐρμηνεία τῆς τρέλας: ξέρω, ὡστόσο, πῶς μᾶς ἔμαθε νά θέτουμε νέα ἐρωτήματα, κι αὐτό εἶναι, ἴσως, τό πιό σημαντικό καί δραστικό στοιχεῖο τοῦ λόγου του.

Ἀπό μιά φοδερή εἰρωνεία τῆς τύχης, ὁ Φουκῶ πέθανε τό 1984 στήν πτέρυγα ἑνός παρισινοῦ νοσοκομείου, πού εἶχε, στόν 17ο αἰώνα, χρησιμοποιηθεῖ ὡς πτέρυγα τῶν φρενοβλαδῶν. Κατά κάποιον τρόπο «πέθανε» μέσα στό ἀντικείμενο τῆς μελέτης του. Ἄν ἡ μετάφραση δίνει πάντα μιά νέα ζωή σέ ἕνα ἔργο, ἡ καλύτερη δικαίωση τοῦ Φουκῶ εἶναι ἴσως οἱ φρεσκοτυπωμένες αὐτές σελίδες πού ἐπικαιροποιοῦν ξανά τό παιχνίδι τῆς τρέλας καί τῆς φρονιμάδας.

ΟΡΑΜΑ ΑΙΩΝΙΑΣ ΖΩΗΣ

Μίλοραντ Πάβιτς, Δεύτερο Σῶμα

Μτφρ.: Σοφία Αύγερινου,

έκδ. Βιβλιοπωλείον τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα 2007, σελ. 325

Τῆς Νίκης Κώτσιου

Ἡ φθαρτότητα καί ἡ (ένδεχόμενη) ἀθανασία τοῦ ὑλικοῦ σώματος ἀπασχολεῖ τόν Μίλοραντ Πάβιτς στό τελευταῖο του μυθιστόρημα. Μπορεῖ αὐτό τό τέλειο λογισμικό κι αὐτό τό έντυπωσιακό ὑλικό περίβλημα νά εἶναι ἀναλώσιμα; Τί ἤθελε νά πει ὁ Χριστός μέ τήν έν σώματι καί ὄχι έν πνεύματι ἀνάστασή του καί ποιά εἶναι ἡ βαθύτερη θρησκευτική ἐρμηνεία τῶν ἀρχετυπικῶν μύθων τῆς ἀνθρωπότητος; Ποιό εἶναι τό νόημα τῆς ζωῆς, τί σημαίνει εὐτυχία καί πῶς ἀντιλαμβάνεται ὅλα αὐτά ἡ ὀρθοδοξία τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς;

Σέ ὅλα αὐτά, μεταξύ ἄλλων, ἀναλαμβάνει νά δώσει εὐφάνταστες ἀπαντήσεις τό μεγαλόπνοο αὐτό μυθιστόρημα πού μέ τρόπο λυρικό καί ὑψηπετή διερευνᾷ τά μυστήρια τοῦ κόσμου. Μύθοι, θρύλοι, τοπικές παραδόσεις καί παραμύθια μπολιάζονται τεχνηέντως στό σῶμα τῆς ἀφήγησης πού μοιάζει κατευθεῖαν βγαλμένη ἀπό τήν πλούσια λαϊκή παράδοση τῶν βαλκανικῶν λαῶν καί πού μετατρέπεται τελικά σ' ἕναν συμπυκνωμένο κοσμολογικό μῦθο ἰκανό νά χωρέσει ὀλόκληρο τό σύμπαν.

Ἐνα πέτρινο δαχτυλίδι, ἕνα μαγικό ξόρκι καί μερικές σταγόνες ἀγιασμοῦ ἀπό τήν Ἐφεσο ξεκλειδώνουν θαυμαστά τό μυστήριο τῆς ὑπαρξης καί φανερώνουν σέ κάθε ἐνδιαφερόμενο ἄν θά ἔχει ἀγάπη, εὐτυχία ἢ ὑγεία. Πέτρα, ἀέρας καί νερό, τά θεμέλια τῶν προσωκρατικῶν, ἐπιστρατεύονται ἐκ νέου στό Δεύτερο Σῶμα καί γίνονται ἐργαλεῖα διερεύνησης τῆς ἀνθρώπινης μοίρας μετά θάνατον.

Τρεῖς ιστορίες, ἀρθρωμένες πάνω στόν ἔρωτα καί τόν θάνατο, τοποθετημένες σέ διαφορετική ἐποχή ἢ καθεμία, ἐπικοινωνοῦν μυστηριωδῶς μεταξύ τους καί τό μαγικό δαχτυλίδι μαζί μέ τό ξόρκι καί τόν ἀγιασμό ταξιδεύουν ἀνά τούς αἰῶνες μέσα στόν χρόνο, μεταφέροντας τήν κρυφή ἀλήθεια πού μόνο λίγοι μποροῦν νά ἀποκωδικοποιήσουν σέ ὅλη τῆς τήν πληρότητα.

Οἱ ἥρωες κάθε ιστορίας ἐπανενσαρκώνονται σέ καινούρια πρόσωπα τῆς ἐπόμενης ιστορίας καί ξαναζοῦν σ' ἕνα Δεύτερο Σῶμα ἐπαναλαμβάνοντας, παραλλάσσοντας ἢ ἀποδομώντας λιγότερο ἢ περισσότερο τόν παλιό ἑαυτό τους. Πολλοί ἀπό τούς ἀνθρώπους πού περιγράφονται σ' αὐτό τό βιβλίο ἔζησαν

πράγματι στήν ἐποχή τους καί ἄφησαν ἔργο πού διασώζεται μέχρι σήμερα, ἀλλά οἱ τύχες τους χάθηκαν μέσα στό σκοτάδι τοῦ χρόνου καί ἀναπλάστηκαν ἐδῶ μέ τρόπο πού νά μήν μπορεῖ πιά κανείς νά ξεχωρίσει τήν πραγματικότητα τοῦ ὑπαρκτοῦ προσώπου ἀπό τίς μυθολογικές κατασκευές τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέα.

Στήν πλατωνική φιλοσοφία, ἡ ψυχὴ μεταφέρει μαζί της κάποιους ἀχνούς ἀπόηχους ἀπό τόν ὑπερουράνιο κόσμο τῶν ἄυλων ἰδεῶν ὅπου παρεπιδημοῦσε, προτοῦ εἰσαχθεῖ σέ κάποιο σῶμα. Στό μυθιστόρημα τοῦ Πάβιτς, σέ μιά μᾶλλον ἀντίστροφη πορεία, «ὄχι μόνο θυμᾶται ἡ ψυχὴ τό γήινο σῶμα τῆς ἀλλά, ὅταν εἶναι ἀκόμη μέσα σ' αὐτό φέρει τήν ἐνέργεια τοῦ μελλοντικοῦ της σώματος, τό ὁποῖο τό νιώθει μέσα ἀπό τή λαχτάρα της γιά Αἰωνιότητα καί τό ὁποῖο θά φέρει ὅταν πεθάνει τό γήινο σῶμα της... Αὐτό τό δεύτερο πνευματικό σῶμα μας περιέχει ἀναμνήσεις ἀπό τό γήινο σῶμα μας καί τήν ἐλπίδα αὐτοῦ τοῦ γήινου σώματος πῶς δέ θά πεθάνει τελείως, πῶς θά ἔχει ὡς πρότυπο τόν Χριστό πού τρέφει αὐτή μας τήν ἐλπίδα μέ τήν ἀνάληψή του. Ἀφοῦ ἡ ψυχὴ φέρει ὡς ἀνάμνηση τό ἀποτύπωμα ἢ τήν εἰκόνα τοῦ φυσικοῦ της σώματος πού εἶναι νεκρό καί ἔχει ἐπιστρέψει στό χῶμα, μπορεῖ νά ἐνσαρκώσει τό σῶμα ἀκόμα μιά φορά».

Τυπικά μεταμοντέρνος συγγραφέας, ὁ σέρβος Μίλοραντ Πάβιτς ἀκολουθεῖ στό τελευταῖο βιβλίο του μιά πιό συμβατική ἀφηγηματική δομὴ σέ σχέση μέ προηγούμενα ἔργα του, πού καταργοῦσαν ὀλοσχερῶς τή γραμμικότητα τῆς ἀφήγησης. Τό περίφημο *Λεξικό τῶν Χαζάρων* (μτφρ.: Λεωνίδας Χατζηπροδρομίδης, έκδ. Ἡρόδοτος) ἦταν ἕνα βιβλίο χωρίς ἀρχὴ καί τέλος, μέ πολλαπλές «εἰσόδους» καί «ἐξόδους», πού ἀνέτρεπε τίς παραδοσιακές ἀναγνωστικές συνήθειες κι ἐγκαινίαζε μιά πιό ἐνεργό ἐμπλοκὴ τοῦ ἀναγνώστη στήν ἐπαναδημιουργία ὀλόκληρου τοῦ βιβλίου. Μάλιστα τό *Λεξικό* αὐτό κυκλοφοροῦσε σέ δύο διαφορετικές ἐκδοχές (ἀντρικὴ καί γυναικεῖα ἐκδοχή) πού διέφεραν ἢ μιά ἀπό τήν ἄλλη μόνο σέ μιά παράγραφο προκαλώντας τόν ἀναγνώστη σέ ἕνα μυστηριῶδες παιχνίδι πού παρέμενε γρίφος μέχρι τό τέλος.

Ἡ Τελευταία ἀγάπη στήν Κωνσταντινούπολη

(μτφρ.: Γκάγκα Ρόιτς, έκδ. Βιβλιοπωλείο τῆς Ἑστίας) ἦταν ἓνα δομικά ἰδιάζον βιβλίο πού, κάθε κεφάλαιό του, ἀντιστοιχοῦσε καί σέ ἓνα χαρτί τῆς μαγικῆς τραπουλας τῶν ταρό, προκαλώντας ἔτσι ἀνοιχτά τόν ἀναγνώστη νά διαβάσει τήν ἱστορία μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού θά ἔριχνε τά χαρτιά. Ὁ ἀναγνώστης καλοῦνταν νά συμμετάσχει σέ μιά ἰδιόρρυθμη παρτίδα, στήν πορεία τῆς ὁποίας μποροῦσε νά διαβάσει καί τή δική του προσωπική μοίρα συγχρόνως μέ τήν ἱστορία τῶν μυθιστορηματικῶν προσώπων κατευθυνόμενος ἀποκλειστικά ἀπό τή σειρά μέ τήν ὁποία θά τύχαινε νά πέσουν τά τραπουλόχαρτα στό τραπέζι.

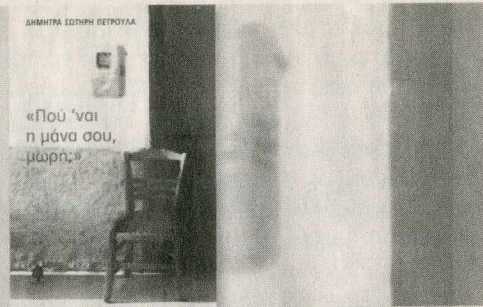
Ἔσο γιά τήν Ἐσωτερική πλευρά τοῦ ἀνέμου (μτφρ.: Γκάγκα Ρόιτς, έκδ. Βιβλιοπωλείο τῆς Ἑστίας), ἐπρόκειτο γιά μιά ἀφήγησι-κλειψύδρα ἀποτελούμενη ἀπό δύο φαινομενικά ξεχωριστές καί αὐτόνομες νουβέλες, πού ὅμως ἔρρεαν καί διέρρεαν ἡ μία μέσα στήν ἄλλη ἐπικοινωνώντας μυστικά μέ ἀόρατες γέφυρες καί προτρέποντας τόν ἀναγνώστη νά ἀνακαλύψει τόν ὑπόγειο μεταξὺ τους δεσμό καί τήν κρυφή συγγένεια ἀνάμεσα στά πρόσωπα.

ΣΟΦΑ

Τό Δεύτερο Σῶμα δέν καινοτομεῖ ἀπό πλευρᾶς δομῆς, τουλάχιστον ὄχι μέ τόν ἴδιο ἐντυπωσιακό τρόπο πού τό ἔκαναν τά προηγούμενα βιβλία τοῦ συγγραφέα, ἀλλά ὡς πρὸς τό ὕφος παρουσιάζεται σχετικά πιό λιτό καί φωτεινό, χωρίς τή ρομαντική μεγαλοστομία καί τή μπαρόκ ἀτμόσφαιρα τοῦ σκοτεινοῦ δυσαντιοπροπεοῦς μυστικισμοῦ, πού συνήθως χαρακτηρίζει τήν ἔτσι κι ἄλλιῶς ἀναγνωρίσιμη πρόζα τοῦ Πάδριτς. Ὁ χρόνος παρουσιάζεται πιό στέρεος καί συμπαγής, σάν μιά ὄντοτητα πού δέν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση ἀλλά πού ὑπερβαίνεται μέ τή θεία χάρη καί τήν ἀνθρώπινη προσπάθεια. Τά πρόσωπα δέν περιβάλλονται ἀπό τήν πυκνή μυστηριώδη ἀχλύ μέ τήν ὁποία τά στοίχειωνε στά προηγούμενα βιβλία μετατρέποντάς τα σέ μορφές σχεδόν φασματικές καί ἀπόκοσμες, ἀλλά διαγράφονται πιό ἄπτά καί πιό ἀνθρώπινα, παρόλο πού ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα ἐξακολουθεῖ νά εἶναι καί πάλι ἐξόχως μεταφυσική καί τό κλίμα βαθιά κατανυκτικό.

Ἄλλά καί τό μήνυμα εἶναι κι αὐτό ἀφενός πιό διανγές καί εὐανάγνωστο ἀφετέρου περισσότερο αἰσιόδοξο, ἔστω κι ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μπορεῖ καί νά ὑφέρει λιγότερη ἢ περισσότερη εἰρωνεία γιά τά σχετικά μέ τή μετά τόν θάνατο ζωή.

Τό θρυλούμενο Δεύτερο Σῶμα καί ἡ εὐδαιμονία πού αὐτό συνεπάγεται ἴσως εἶναι μιά ἐπιπόνηση, μιά εἰρωνεία, ἓνα ψέμα ἢ ἓνα παρηγορητικό παραμῦθι. Ὡστόσο, ὁ ἀφηγητής, πού μᾶς μιλά μέσ' ἀπό τό ὑποτιθέμενο δεύτερο σῶμα του, μοιάζει νά ὑπονοεῖ ὅτι ἡ εὐτυχία εἶναι ἐφικτή γιά τόν ἄνθρωπο, ὄχι μόνο μετά θάνατον, ἀλλά καί ὅσο ὑπάρχει μέσα στό φθαρτό, γήινο περίδημά του.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΣΩΤΗΡΗ ΠΕΤΡΟΥΛΑ
«Πού 'ναι η μάνα σου, μωρή;»

Ἐνα αμείλικτο κατηγορῶ του πολέμου καί ἰδιαίτερα του Εμφύλιου. Ὅλοι οἱ ἀνώνυμοι καί ἰδιαίτερα τα παιδιά βάζουν τους υπεύθυνους στο εδῶλιο του κατηγορουμένου. Το βιβλίο αὐτό γράφτηκε γιὰ νὰ μὴν ξεχαστεῖ ἡ τραγωδία του Εμφύλιου, ὄχι με σκοπὸ ἐκδίκησης ἀλλὰ γιὰ ἐμπόδιο στη λησμονιά. Ἐνα βιβλίο ασυνήθιστο τόσο ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπο γραφῆς.

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ, 40ῆ χιλιάδα

ISBN 978-960-04-0273-5 / σελ. 352 / τιμὴ 15,00 €

ΚΕΡΤ ΒΟΝΕΓΚΑΤ
Σφαγεῖο Νο 5

Ἡ σουρεαλιστικὴ ἐκδοχὴ μᾶς ἀληθινῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἐνας βετεράνος, ὁ Μπιλ Πίλγκριμ, πρῶην αιχμάλωτος πολέμου στο σφαγεῖο Νο 5 τῆς Δρέσδης, ταξιδεύει μέσα στο χρόνο καί πέφτει θύμα ἀπαγωγῆς ἀπὸ ἐξωγήινους τὸ 1967. Ἐνα ἀπὸ τὰ κλασικὰ ἀντιπολεμικὰ βιβλία, ἡ κορυφαία δημιουργία του Κερτ Βόνεγκατ.

ISBN 978-960-04-3713-3 / σελ. 232 / τιμὴ 14,00 €

ΚΕΔΡΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Νεο-έλληνας: ένας άπνους κόσμος

Η φυσική και η πολιτιστική κληρονομιά είναι η περιουσία, ο πλούτος κάθε τόπου. Από την άποψη αυτή, εμείς οι Έλληνες, είμαστε εξαιρετικά τυχεροί. Μόνο πού, καμιά φορά, τό νά είναι κανείς τόσο πολύ τυχερός, είναι σκέτη άτυχία. Η διαχείριση αυτής της κληρονομιάς αποδείχθηκε άσήκωτο φορτίο για άγύμναστες και άπροετοιμαστές πλάτες, χρυσό φορτίο για τούς άείποτε και άπανταχού σπεκουλαδόρους, κενό φορτίο μελοδραματικών κομπασμών για άκραιφνείς υπερπατριώτες, και μονάχα κάποιοι έλάχιστοι δείχνουν νά νοιώθουν πραγματικά κάτι άπ' τή ζείδωρη άξία της. Όπως και νά χει, τό ένδιαφέρον περίσσεψε, εκείνο πού πάντοτε έλειψε, είναι η συναίσθηση κι όπωσδήποτε η ντροπή κάθε λογής άρμοδιών πού, έλέω έκμοντερισμού, έκσυγχρονισμού και έκλαϊκευμένου έξωραϊσμού – είτε ιδιοτελώς, είτε άφελώς –, βάφτισαν τήν εκποίηση άξιοποίηση μήν άφήνοντας λίθο επί λίθου.

Τό διαχειριστικό κενό (και γενικά όπου βρήκε κενό) συμπλήρωσε ο σύγχρονος και εύμαρής – πλέον – Νεοέλληνας σωρεύοντας, μασίφ, όλη τή μεταμοντέρνα σκευή του. Έτσι μέ μιά κίνηση τό ίδιο έντυπωσιακή μέ τήν τέσσερα επί τέσσερα κίνηση του άυτοκινήτου του, επέλασε ως τις έσχατιές της έλληνικής επικράτειας κομίζοντας ένα μήνυμα σαφές και διαχρονικό: είναι η προτεραιότητα πού καθορίζει τόν πολιτισμό. Η, όπως έλεγε ο Τσαρούχης, «δέν υπάρχει θέμα ήθικης τάξης αλλά αισθητικής». Έν τώ μεταξύ, η άναπτυγμένη Ελλάδα έχει πάρει όριστικά διαζύγιο, τόσο άπ' τήν ήθική, όσο κι άπ' τήν αισθητική.

Άπίστευτης άσχήμιας πόλεις πνιγμένες στό θόρυβο και τήν άσφυξία, άπίστευτης όμορφιάς χωριά πνιγμένα στην άσχήμια, τή μοναξιά και τήν άδιαφορία. Όπου κι αν ζεις ο Νεοέλληνας σέ πληγώνει, για νά παραφράσω κάπως τόν μεγάλο ποιητή. Όσοτόσο η έπαρχία εξακολουθεί νά κατέχει τά πρωτεία της κατοποίησης και της βανασούτητας, δεδομένου ότι πληρώνει άνέκπτα για χρόνια τό τίμημα ενός προϊόντος κι όλοένα εύγλωττότερο έταιθελισμού. Αυτόκλητοι σωτήρες, κενόδοξοι όραματιστές, χολλουντιανής έμπνεύσεως έπιχειρηματίες, πραγματώνουν άνενόχλητοι τά μεγαλόπνοα σχέδιά τους σά νά μήν υπάρχει κανένας άλλος στην γή εκτός άπ' τούς ίδιους, σάν όλα γύρω τους νά τούς άνήκουν. Και μάλλον τούς άνήκουν ιδίως τά χωριά πού τά διαφεντεύουν όπως τά διαφέντευαν κάποτε οι κομματάρχες.

Οι μικρές ιδιωτικές μας πατρίδες, άπ' όπου όλοι έλκουμε τις καταγωγές μας, άνέκαθεν θύματα τών καιρών τους (παλιότερα της φτώχειας, άργότερα της εγκατάλειψης και τώρα της άνάπτυξης) ύφίστανται,

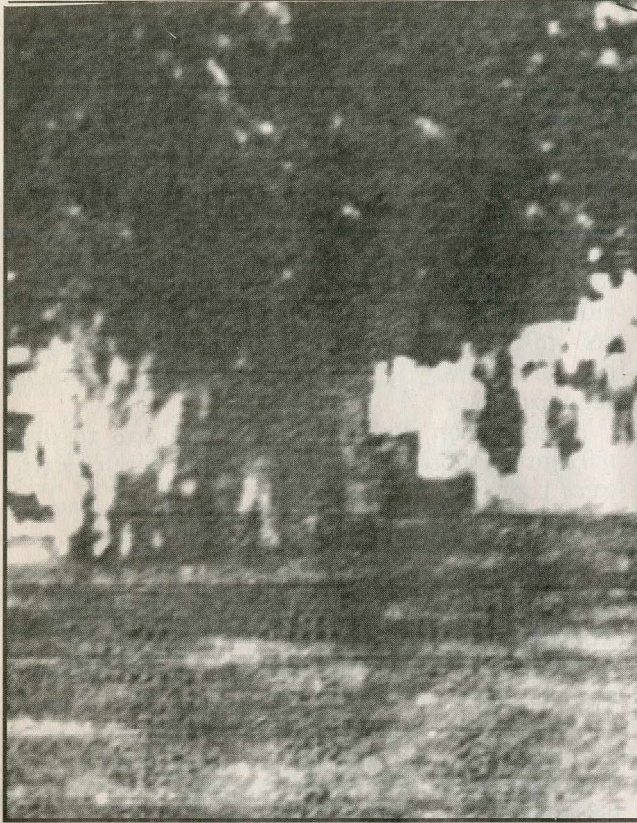
κάθε λίγο και λιγάκι, τις συνέπειες (ένίοτε άνεπανόρθωτες) και τούς επιπόλαιους άυτοσχεδιασμούς άνεκδιγήτων και μοιραίων ανθρώπων πού, κατεχόμενοι από έξουσιαστικά ένστικτα και νευρωτική μεγαλομανία, ύπονομεύουν πλέον σοβαρά τά θεμέλια του ίδιου του πολιτισμού – και μάλιστα, τις περισσότερες φορές, μέ τις εύλογίες του κράτους (Δήμαρχοι, βουλευτές, σύμβουλοι κ.ά.).

Η περίπτωση της Άρνας είναι ένα από τά άναρίθμητα παραδείγματα πού συνθέτουν τήν άλγεινή αυτή εικόνα.

Η Άρνα βρίσκεται στά ριζά του Ταυγέτου στή νοτιοανατολική πλευρά του, κι από ύψόμετρο 800 μ. άγγαντεύει τό Γύθειο, τά Κύθηρα, και μέ καθαρό ουρανό, μέχρι τις κορφές της Κρήτης. Ός οικισμός ύφίσταται στην περιοχή από τήν εποχή της αρχαίας Σπάρτης. Ός χωριό στην συγκεκριμένη θέση μετράει πάνω από έφτά αιώνες όργανωμένης ζωής, κι άνέκαθεν υπήρξε άγαπημένος προορισμός ταξιδιωτών και περιηγητών εξαιτίας της φυσικής της όμορφιάς, της φιλοξενίας και κοινωνικότητας τών Λακώνων κατοίκων της, μά κυρίως, λόγω του τεράστιου πλάτανου πού δεσπόζει στό κέντρο της πλατείας, η ηλικία του οποίου – όπως εκτιμούν οι έπιστήμονες – υπερβαίνει κατά πολύ ακόμα κι εκείνη του χωριού, καθιστώντας τον δικαιοματικά μνημείο της φύσης. Κατά τόν 19ο και 20ό αιώνα σημαντική υπήρξε η συμβολή της, τόσο κατά τήν Έπανάσταση (ως τμήμα της διοικήσεως Μάνης) όσο και στόν πόλεμο του '40 και τήν Έθνική Άντίσταση (Άρχηγείο Ταυγέτου) μέ εκατόμβες νεκρών.

Όμως ούτε η πλούσια ιστορία της, ούτε οι όμορφές και τό εύφορο χώμα μέ τούς εύλογημένους του καρπούς, ούτε και η παραδοσιακή της αρχιτεκτονική κατόρθωσαν νά της χαρίσουν τό σωτήριο (για τόσα μέρη) χαρακτηρισμό του «παραδοσιακού χωριού», ώστε νά τήν προστατέψουν άπ' τήν άνεξέλεγκτη ιδιωτική πρωτοβουλία. Άντ' αυτού, για πάνω από 40 χρόνια ζει στόν πυρετό της – μέ όποιοδήποτε τίμημα – εξέλιξης. Από τό 1971 (πού ήρθε τό ηλεκτρικό ρεύμα) μέχρι σήμερα (πού ήρθε τό Internet) δέν έμεινε καλντερίμι, σοκάκι, μονοπάτι, λιθόστρωτο, πεζούλα, καμάρα, γεφύρι, ποτάμι, μοναστήρι, άλώνι, λιοτρίδι, παλιά κατοικία πού νά μήν «ανάβάθμισε» η μπουλντόζα στό όνομα ενός έπελαύνοντος εκσυγχρονισμού, οι θιασώτες του οποίου πεισματικά έπιμένουν νά επιβάλλουν, φρονώντας πώς ό,τι άπ' τό παρελθόν δέν είναι εκμεταλλεύσιμο και προς κατανάλωση, είναι άπλως ρυτίδα πού χρειάζεται λίφτινγκ.

Έτσι σιγά-σιγά τό τοπίο άλλαξε όψη. Τσιμέντο και έργολαβική αισθητική σκέπασαν τήν άλλοτε πετρόχτιστη άετοφωλιά του Ταυγέτου ήθη, έθιμα και παραδόσεις αιώνων μετατρόπησαν σε πλαστικές καρέκλες, κακοψημένα σουβλάκια, παραδόπιστες συμπεριφορές, άφιλόξενες παρέες· κι ένας θλιμμένος γεροπλάτανος, όλομόναχος, περικυκλωμένος από δεκάδες αυτοκίνητα – σάν τεράστια έντομα έτομα νά τόν κατασπαράξουν!

Όστόσο, δέ φταίει μόνο τό κράτος, οι μεγαλοπαράγοντες και οι έργολάβοι. Άν κάποιος τόποι σώθηκαν τό οφείλουν σ' όσους μέ τήν αγάπη και τήν ενεργό δράση τους έτρεξαν, φώναξαν, άπαίτησαν, μά πάνω άπ' όλα, ύψωσαν τό ανάστημά τους σε κάθε λογής βαρβαρότητα. Ό,τι ακριβώς δέν έκαναν οι άδρανεis κάτοικοι τής Άρνας πού μέ τήν ένοχη σιωπή τους έγιναν –έκόντες-άκοντες– συνεργοί σε δραστηριότητες όπου περισσεύει ή άύθαιρεσία και θάλλει ή άνοησία.

Γιατί τί άλλο από άνοησία, και μάλιστα έγκληματική, μπορεί νά είναι όταν ίσοπεδώνεις τό μοναδιό στην περιοχή τοξωτό γεφύρι του αρχαίου ποταμού Σμήνους (τόν αναφέρει ο Πανσανίας) χτισμένο στα 1335 (!!); Όταν καταστρέφεις τό σήμα κατατεθέν ειδυλλιακότερο –ως προς τή ρέμβη και τή θέα– τοπίο στην έμπασιά του χωριού όπου γενιές επί γενεών λάτρεψαν. Όταν κατεδαφίζεις τό, από τόν προ-προηγούμενο αιώνα, άρχοντικό-κόσμημα στο κέντρο τής πλατείας, έτσι απλά, σά νά γκρεμίζεις τή μάντρα του σπιτιού σου(!); όταν μέσ στην άυστηρή λιτότητα και τήν άγρια όμορφιά του όρεινού τοπίου, άρχίζουν νά

ξεφτυρώνουν μεζονέτες τύπου ΒΠ; Όταν... Όταν... Δέν έχει τελειωμό αυτή ή λαίλαπα πού, έτσι κι άλλως, δέ χρειάζεται κανένα έπιτελικό σχέδιο· άρκούν καναδυό ιθύνοντες νόες, μιά δράκα πραιτοριανών – έν είδει δημοτικού συμβουλίου, κι ένας Ήρόστρατος (πάντα υπάρχει ένας Ήρόστρατος) και ή δουλειά τελειώνει στο άψε-σβήσε.

Τελικά, ίσως δέν έχει τόση σημασία τί συμβαίνει σ' ένα χωριό στή νότια Πελοπόννησο όσο τό ότι σε κάθε έλληνικό χωριό, ζει ακόμα κάτι άπ' τή γνησιότητα και τήν άρχοντιά πού σε άλλους καιρούς ήταν άπαραίτητες προϋποθέσεις ζωής, κι έμεις κάνουμε τό πán για νά σβήσουμε κι αυτές τίς τελευταίες εστίες προγονικού φωτός.

21

Άφορμή γι' αυτό τό δημοσίευμα ύπήρξε, κατ' έξοχήν, ή –πρό μηνών– κατεδάφιση στή Φτιαλίνα (ή πλατεία τής Άρνας) του άρχοντικού πού προαναφέρθηκε. Μοιάζει μέ τόσο συνηθισμένο γεγονός αλλά, όσο τό συνειδητοποιείς, γίνεται τόσο έξωπραγματικά ασύλληπτο! Ένα σπίτι γνήσιο δείγμα κάποιας άλλης εποχής, καμωμένο από ντόπια πέτρα, λαξευτά μάρμαρα, σκαλιστές πόρτες, πού κάτω άπ' τά κεραμίδια του πέρασσαν τέσσερις και πλέον γενιές, άντεξε δύο παγκόσμιους πολέμους, έναν Έμφύλιο, καμιά δεκαριά σεισμούς, τή φθορά του χρόνου, τήν έγκατάλειψη, για νά γίνει –μέ συνοπτικές διαδικασίες– βορά στο τραπέζι μικροσυμφερόντων μικρονοϊκών μικρόψυχων ανθρώπων.

Και μ' ένα τσουξίμο στα μάτια άπ' τή σκόνη και τή θλίψη πού σηκώθηκε, αναρωτιέμαι: πού πήγε εκείνος ο Έλληνας πού κάποτε, παραμονές του Πάσχα, ζαλώνονταν έναν τενεκέ χορίγχι και τράβαγε μιά ώρα ποδαρόδρομο για ν' ασπρίσει τό εικονοστάσι του άγίου και νά συμπληρώσει τό μπουκάλι μέ τό λάδι, γιατί όποιος πέριναγε από 'κει (πιστός, θρησκος, άθεος, δέν έχει σημασία) ένοιωθε ένα έσωτερικό χρέος ν' ανάψει τό καντηλάκι, έτσι, σά σιωπηλή προσευχή προς τή φύση, τό Θεό, τόν άνθρωπο, σ' αυτό τό κάτι άλλο πού είναι ο άνθρωπος πού του 'φτανε λίγο λάδι, ένα φιτίλι κι ένα σπύρτο για νά λάμψει τό μεγαλειό τής ψυχής του κάνοντας ένα ταπεινό εικονοστάσι, για μιά στιγμή, τό ιερότερο μέρος του κόσμου.

Άλλά, ξεχάστηκε! Πάει καιρός πού στην Ελλάδα των τζιπ και τής (δανειοδοτούμενης) πολυτέλειας, παραμονές του Πάσχα, δέν ασπρίζει πιά κανείς...

μέ ειλικρινείς ευχαριστίες για τή φιλοξενία
Βασίλης Γ. Δρογκάρης

Άπρίλιος 2008
Άθήνα

ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

● ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ-ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

X. Λ. Καραόγλου & Άμαλία Ξυνογαλά (έπιμ.), *Γ. Θεοτοκάς-Γ.Κ. Κατοίμπαλης, Άλληλογραφία (1930-1966)*, έκδ. Βιβ/λειον τής Έστίας, Άθήνα 2008, σελ. 174.

Γίονα Μικέ Παϊδούση, *Ό κόκκινος έπιτάφιος*, έκδ. Βιβλιόραμα, Άθήνα 2008, σελ. 336.

● ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Angela Y. Davis, *Δημοκρατία χωρίς δεσμά. Άμερικάνικη αυτοκρατορία, φυλακές και ή άνεκπλήρωτη κατάργηση τής δουλείας*. Συζητήσεις με τόν Eduardo Mendieta, πρόλ.-μτφρ. Κώστας Ράπτης, έκδ. Άγρα, Άθήνα 2008, σελ. 200.

Jean Luc Greau, *Ό καπιταλισμός στό μέλλον*, μτφρ. Γιάννης Κουκιός, έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Άθήνα 2007, σελ. 370.

David Held, *Γιά ένα παγκόσμιο κοινωνικό συμβόλαιο*, μτφρ. Χαρίδημος Κουτρής, έκδ. Έπίκεντρο, Θεσ/νίκη 2008, σελ. 322.

Philippe Raynaud, *Τό μωσαϊκό τής άκρας Άριστεράς*, μτφρ. Νατάσσα Φουντουλάκη, έκδ. Πόλις, Άθήνα 2008, σελ. 330.

● ΜΕΛΕΤΕΣ

Jenny Cook-Gumperz, *Η κοινωνική δόμηση του γραμματισμού*, έπιμ.-θεώρηση: Τριανταφυλλιά Κωστούλη, μτφρ.: Έλένη Κοτσουφού, έκδ. Έπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 534.

Cynthia Cockburn, *Η γραμμή. Γυναίκες, διχοτόμηση και φύλο στην Κύπρο*, μτφρ. Άλ. Κιουπκιολής, έκδ. Μεταίχμιο, Άθήνα 2008, σελ. 300.

Γ. Ζιώγας, Λ. Καραμπίνης, Γ. Σταυρακάκης, Δ. Χριστόπουλος (έπιμ.), *Όψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*, έκδ. Νεφέλη & Πλατόφορος, Άθήνα 2008, σελ. 359.

Κ. Πορφύρης, *Κείμενα για τόν πολιτισμό, τήν ιστορία και τήν πολιτική*, έκδοτική φροντίδα: Δ. Άρβανιτάκης, Κ.Α. Παπαχρήστου, έκδ. Μουσείο Μπενάκη, Πλατύφορος, Άθήνα 2008, σελ. 610.

● ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Χρυσή Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Διονύσης Σ. Γουβιάς, *Σχολείο και δουλειά. Μιά έμπειρική διερεύνηση τής έφηβικής άπασχόλησης*, έκδ. Gutenberg, Άθήνα 2007, σελ. 294.

● ΠΟΙΗΣΗ

Michael Longley, *Τό χταπόδι του Όμήρου και άλλα*

ποιήματα. Δίγλωσση έκδοση, εισ.-μτφρ. Χάρης Βλαβιανός, έκδ. Πατάκη, Άθήνα 2008, σελ. 133.

● ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Michael Parsons, *Τό περιστέρι πού έπιστρέφει, τό περιστέρι πού εξαφανίζεται. Παράδοξο και δημιουργικότητα στην ψυχανάλυση*, μτφρ. Έλενα Φωτιάδου, έκδ. University Studio Press, Θεσ/νίκη 2008, σελ. 310.

● ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Άλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Η νοσταλγός*, εισ.-σχόλια-λεξιλόγιο: Κυριακή Δόλια, έκδ. Πατάκη, Άθήνα 2008, σελ. 74.

Percival Everett, *Πληγωμένοι*, μτφρ. Λύο Καλοδυρνάς, έκδ. Πόλις, Άθήνα 2008, σελ. 280.

Tobias Wolff, *Τό παλιό σχολείο*, μτφρ. Παντελής Κοκνογιάννης, έκδ. Πόλις, Άθήνα 2008, σελ. 258.

Τάσος Δ. Καραγιάννης, *Τό δόρυ τής θεάς Άφαιάς*, έκδ. Ίωλκός, Άθήνα 2008, σελ. 317.

Χρήστος Θ. Παπαδημητρίου, *Τό τέλος του Γ.Σ. Μπάχ*, έκδ. Ίωλκός, Άθήνα 2008, σελ. 269.

● ΙΣΤΟΡΙΑ

Δημήτρης Δαμασκηνός, *Τό γλωσσικό ζήτημα κατά τήν περίοδο τής πνευματικής αναγέννησης του νέου Έλληνισμού (1774-1821)*, έκδ. Έπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 374.

Τάκης Μπενάς, *1968-2008. Τά άντιδογματικά μιάς 40ετίας*, έκδ. έφ. Η Έποχή, Άθήνα 2008, σελ. 222.

Godfrey Hutchinson, *Ό Ξενοφάν και ή τέχνη τής διοίκησης*, μτφρ. Παντελής Μούτουλας, έκδ. Ίωλκός, Άθήνα 2008, σελ. 332.

Στέφη Κόρτη-Κόντη, *Ιστορικά πρόσωπα στα άρχαία άγγεια*, έκδ. Έπίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 212.

Paul Faure, *Η καθημερινή ζωή τήν έποχή του Μεγάλου Άλεξάνδρου*, μτφρ. Γιάννης Άγγέλου, γ' έκδοση, Άθήνα 2008, σελ. 400.

● ΔΟΚΙΜΙΑ

Ζάν-Πιέρ Βερνάν, *Πανδώρα-Όδυσσέας-Περσέας. Τρεις διαλέξεις*, μτφρ.: Άνθή Ξενάκη, έκδ. Όκεανίδα, Άθήνα 2008, σελ. 145.

Ζάκ Ρανσιέρ, *Ό άδαής δάσκαλος. Πέντε μαθήματα πνευματικής χειραφέτησης*, μτφρ. Δάφνη Μπουνάβου, έκδ. νήσος, Άθήνα 2008, σελ. 126.

Clement Greenberg, *Τέχνη και πολιτισμός. Δοκίμια κριτικής*, μτφρ.-έπιμ.: Νίκος Δασκαλοθανάσης, Νεφέλη, Άθήνα 2007, σελ. 433.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

• ΑΘΗΝΑ: ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΤΗΛ. 210 3849020, FAX. 210 3301583 • ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Τ.Θ. 1527; 711 10, ΤΗΛ. 2810 391097, FAX. 2810 391085

Ν Ε Ε Σ Ε Κ Δ Ο Σ Ε Ι Σ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΘΕΑΤΡΟ - ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΕΦΗ
ΒΑΦΕΙΑΔΗ (επιμ.)

Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ

ΟΛΓΑ ΓΚΡΑΤΖΙΟΥ (επιμ.)

ΕΛΠΙΔΑ ΒΟΓΛΗ

Ζητήματα ιστορίας του Νεοελληνικού Θεάτρου

Μελέτες αφιερωμένες
στον Δημήτρη Σπάθη

Μελέτες

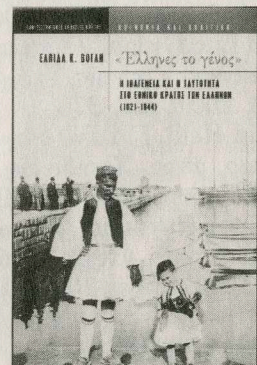
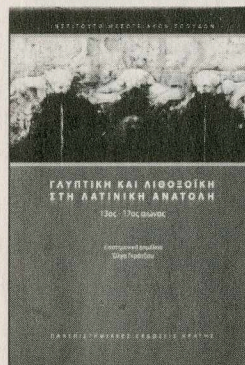
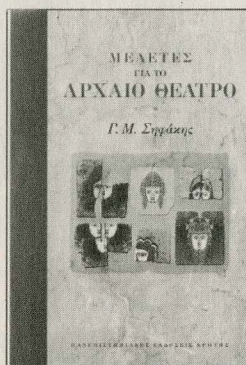
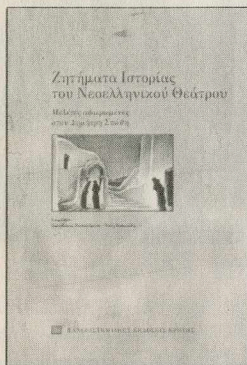
για το αρχαίο θέατρο

Γλυπτική και λιθοξοϊκή στη Λατινική Ανατολή

(13ος-17ος αιώνας)

«Έλληνες το γένος»

Η ιθαγένεια και η ταυτότητα
στο εθνικό κράτος των
Ελλήνων (1821-1844)

Σημαινούσα μορφή της ελληνικής θεατρολογίας, ο Δημήτρης Σπάθης, με το πλούσιο ερευνητικό έργο του και τον ανήσυχο επιστημονικό στοχασμό του υπήρξε δάσκαλος για πολλούς νεότερους θεατρολόγους. Τα μελετήματα που συγκεντρώθηκαν στον τόμο αυτό σχετίζονται με περιοχές που καλλιέργησε ο ίδιος ο τιμώμενος: επανασιακό θέατρο, φαναριώτικη σάτιρα, ελληνικός διαφωτισμός, συγγραφείς και κείμενα του 19ου αιώνα, σκηνική δραστηριότητα στον 20ό αιώνα, τύχες της ξένης δραματουργίας στην ελληνική σκηνή, ζητήματα θεατρικής σκηνοθεσίας.

Η παρούσα επιλογή άρθρων του Γρηγόρη Σηφάκη περιέχει εννέα κείμενα για το αρχαίο θέατρο και την από σκηνής διδασκαλία του στην αρχαιότητα, τα οποία πρωτοδημοσιεύθηκαν σε ξένα επιστημονικά περιοδικά ή σε δυσεύρετους συλλογικούς τόμους. Η επανέκδοση αυτή έδωσε την ευκαιρία αναθεώρησης και διόρθωσης των κειμένων, ενώ η έκδοση έχει εμπλουτισθεί με έγχρωμη εικονογράφηση.

Μετά την Δ' Σταυροφορία, στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου εγκαταστάθηκαν Φράγκοι, Ιωαννίτες ιππότες, Γενουάτες, Βενετοί κ.ά. οι οποίοι προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό την οικοδομική και αρχιτεκτονική δραστηριότητα. Μέσα από τα άρθρα του τόμου γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν και να αξιολογηθούν τέτοια έργα, να προσδιοριστεί η προέλευσή τους, να μελετηθεί η σχέση τους με την τοπική αρχιτεκτονική, να εξηγηθούν οι τοπικές ιδιομορφίες στην καλλιτεχνική παράδοση της Ρόδου, της Χίου ή της Κρήτης, να αναδειχθεί η προηγμένη λιθοξοϊκή των τοπικών συνεργείων κ.λπ.

Στο βιβλίο εξετάζεται η εμφάνιση και τα πρώτα κρίσιμα στάδια της εξέλιξης της εθνικής ιθαγένειας στο ελληνικό κράτος. Αν και τα κριτήρια που προσδιορίζουν τους Έλληνες το γένος σήμερα θεωρούνται αυτονόητα, ήδη από τα χρόνια της Επανάστασης ήταν κριτήρια που αναπόφευκτα ακολουθούσαν τον διαχωρισμό του έθνους σε δύο ή, ακριβέστερα, τρεις διακριτούς κόσμους: στους αυτόχθονες της επαναστατικής επικράτειας, στους Έλληνες που παρέμειναν διεσπαρμένοι στη λοιπή Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά και σε εκείνους που είχαν μεταναστεύσει πριν από το 1821 στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο.

17 X 24 εκ. | σελ. 402
ISBN 978-960-524-239-8 | 32,00 €

16 X 24 εκ., σκληρόδετο | σελ. 270
ISBN 978-960-524-233-6 | 25,00 €

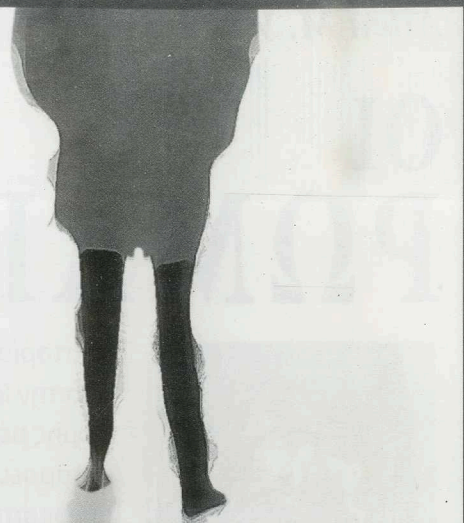
21 X 29 εκ. | σελ. 264 |
ISBN 978-960-524-242-8 | 30,00 €

17 X 24 εκ. | σελ. 404
ISBN 978-960-524-238-1 | 25,00 €

www.cup.gr

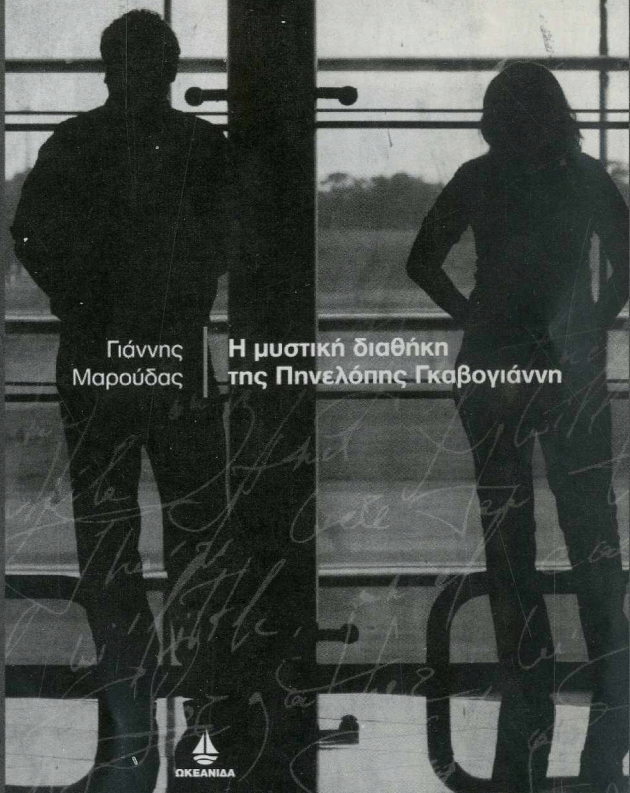
Ζαν-Πιερ Βερνάν
Πανδώρα - Οδυσσέας - Περσέας
τρεις διαλέξεις

Μαρτίν Μεέ
Η επινόηση της ευτυχίας

Κωνσταντίνος Ι. Κοτάκης
Ιρίνα

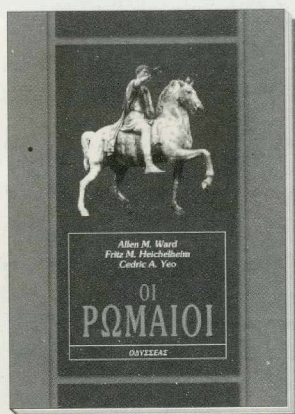
Γάννης
Μαρούδας

Η μυστική διαθήκη
της Πνεελόπης Γκαβογιάννη

Allen M. Ward, Fritz M. Heichelheim, Cedric A. Yeo

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

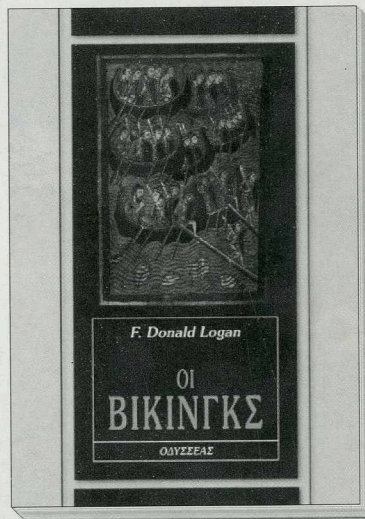
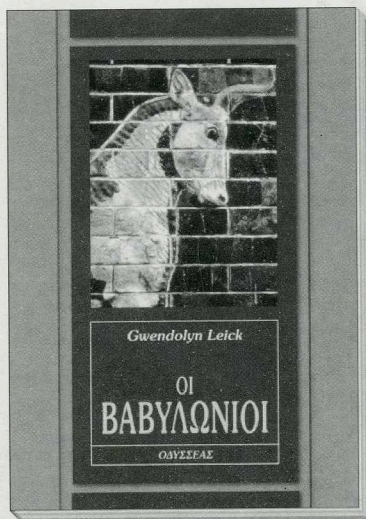
Η ιστορία των Ρωμαίων από την ίδρυση της Ρώμης μέχρι την κατάρρευση της αυτοκρατορίας με τον θάνατο του αυτοκράτορα Μαυρίκιου (602 μ.Χ.). Στο βιβλίο υιοθετείται μια πολυπολιτισμική οπτική, τονίζεται

η αλληλεπίδραση Ρωμαίων και μη Ρωμαίων και δίνεται έμφαση σε ομάδες, όπως οι γυναίκες, οι δούλοι, οι απλοί πολίτες και οι υπήκοοι των επαρχιών, που μελετώνται εξίσου με τους επιφανείς άνδρες οι οποίοι μονοπωλούσαν παλαιότερα το ενδιαφέρον των ιστορικών.

ISBN 978-960-210-532-0, σελ. 748, τιμή 45,00€

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΕΠΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΕΙΡΑ:

εκδόσεις
οδυσσέας

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 5 • ΤΗΛ. 210 3212111
www.odisseas.gr • info@odisseas.gr